

NINA Temahefte 27

Villrein & Samfunn

En veiledning til bevaring og bruk av Europas siste villreinfjell

Reidar Andersen
Håkon Hustad
(red.)

LAGSPILL

ENTUSIASME

INTEGRITET

KVALITET

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøløsninger

Andersen, R. & Hustad, H. (red.) 2004. Villrein & Samfunn. En veiledning til bevaring og bruk av Europas siste villreinfjell. – NINA Temahefte 27. 77 pp.

Trondheim, desember 2004

ISSN 0804-421X

ISBN 82-426-1523-3

Forvaltningsområde:
Bevaring av biologisk mangfold

Rettighetshavere:
© NINA Norsk institutt for naturforskning
Publikasjonen kan siteres fritt med kildeangivelse

Redaksjon:
Reidar Andersen, NINA/NTNU
Vikareven, NINA

Design og Layout:
Kari Sivertsen, NINA

Foto i Temaheftet:
Per Jordhøy, NINA hvis ikke annet er nevnt

Omslagsfoto:
Per Jordhøy, NINA

Trykkeri:
Trykkerihuset Skipnes

Opplag: 1000

Kontaktadresse:
NINA
7485 Trondheim
Telefon: 73 80 14 00
Telefaks: 73 80 14 01

<http://www.nina.no>

Villrein & Samfunn

En veiledning til bevaring og bruk av Europas siste villreinfjell

Reidar Andersen
Håkon Hustad
(red.)

Det er viktig for Norge – og en internasjonal forpliktelse – å ta vare på den europeiske villreinen og verdiene den representerer. Men hva er det egentlig vi skal ta vare på? Villrein er ikke bare dyret villrein, men også det brede spekter av økologiske og kulturelle prosesser som vi forbinder med arten som i ti-tusener av år var en nøkkelressurs i europeisk kultur. En villrein er en villrein når den kan leve i flokker som streifer over store områder, bruker varierte beiteområder og er en del av menneskers opplevelse og høsting.

Norsk institutt for naturforskning NINA

Forord

Temaheftet *Villrein og Samfunn – en veiledning til bevaring og bruk av Europas siste villrein fjell* er et resultat av innsatsen til mange personer med ulike roller og ståsteder i samfunnet. En rådgivningsgruppe bestående av lokale, regionale og nasjonale forvaltere, forskere fra ulike institusjoner, næringslivsfolk, turistverter, vei- og kraftplanleggere, naturvernere, organisasjonsfolk og lokalpolitikere har deltatt. Samtlige er enige om at den norske villreinen fortjener en sterk nasjonal verdiforankring og en helhetlig forvaltningsstrategi som sikrer villreinen i uoverskuelig fremtid som art, opplevelsesverdi og høstingsressurs, samtidig som levende bygdesamfunn skal kunne utvikle seg.

Utfordringene og interessene knyttet til villrein er mange og sammensatte. Prosjektet *Villrein og Samfunn (ViSa)* ble igangsatt senhøstes 2003 i erkjennelsen av at løsningene på utfordringene innen forvaltningen av villreinen og dens leve-

områder forutsetter en arena der de ulike aktører møtes og forsøker å enes om en helhetlig tilnærming. Med den brede erfaringsbakgrunn og de ulike ståsteder som prosjektets rådgivningsgruppe representerer, har ViSa fungert som en slik arena. Oppdragsgiver har vært Direktoratet for naturforvaltning, og prosjektansvarlig har vært Norsk institutt for naturforskning. ViSa har vært koblet nært opp til avslutningsfasen av et stort tverrfaglig villreinprosjekt innenfor Norges forskningsråds program "Landskap i endring": *Biologiske og samfunnsmessige kriterier for en bærekraftig villreinforvaltning*. Det har også vært knyttet sterke forbindelser til andre pågående forskningsprosjekter.

Under arbeidet har vi søkt konstruktiv dialog framfor debatt, og det har vært lov til å tenke høyt og kreativt. Rådgivningsgruppas samlinger har vært avholdt på ulike steder i Villrein-Norge.

Hit har det også blitt invitert lokalpolitikere og andre lokale aktører som er gitt anledning til å fremme og diskutere sine synspunkter med rådgivningsgruppa. På denne måten har vi søkt å avklare grunnleggende prinsipper, perspektiver og behov for nye tiltak i fremtidig forvaltning av villreinen og dens leveområder.

Dette temaheftet er rådgivningsgruppas gjennomgang av dagens kunnskapsgrunnlag, og gruppas tilrådninger om hvilke konkrete grep som kan og bør gjennomføres for å sikre en bærekraftig forvaltning av Europas siste villrein fjell. Ettersom villreinen er en spesiell ansvarsart for Norge, er dette et av de viktigste tiltak vi her i landet kan gjøre for å bidra til å nå FN's mål fra toppmøtet i Johannesburg i 2002 om å stanse tapet av biologisk mangfold innen 2010. Samtidig er det av sterk nasjonal interesse å ta vare på en så sentral og viktig del av vår natur- og kulturarv for framtida.

Deltakerne i rådgivningsgruppa har møttes i kraft av sin erfaringsbakgrunn, kompetanse og ulike ståsteder i samfunnet, men uten at de samtidig formelt har representert sine respektive arbeidsgivere og organisasjoner. Tilrådingene i temaheftet kan derfor ikke forplikte deltakernes institusjoner i enhver sammenheng. At en samlet rådgivningsgruppe har valgt å stille seg bak et slikt temahefte er imidlertid et sterkt signal om behovet for handling nå. Samtlige involverte har i prosessen vært innforstått med at det neppe finnes én rett løsning på alle spørsmål som har vært behandlet, men at målet i større grad må være å komme fram til akseptable kompromiss. Dette mener rådgivningsgruppa at den har lyktes med.

Oslo/Trondheim, 30. november 2004

Reidar Andersen, Norges teknisk naturvitenskapelige universitet/Norsk institutt for naturforskning
Kathrin H. Aslaksby, Ottadalen Villreinnemnd
Sissel Bakke, Bykle kommune
Hans Olav Bråtå, Østlandsforskning
Hilde Bye, Oppland fylkeskommune
Esben Bø, Statens naturoppsyn
Torfinn Evensen, Den norske turistforening
Eldar Gaare, Norsk institutt for naturforskning
Rasmus Hansson, WWF – Verdens naturfond.
Vidar Holthe, Norges Skogeierforbund
Dorthe Huitfeldt, Samarbeidsorganet for fjellstyra på Hardangervidda
Håkon Hustad, Norsk institutt for naturforskning
Bjørn Luell, Statens vegvesen Vegdirektoratet
Per Jordhøy, Norsk institutt for naturforskning
Bjørn Kaltenborn, Norsk institutt for naturforskning
Per Aksel Knudsen, Nordfjella Villreinnemnd
Laila Kvellestad, Aurland Natur- og Kulturarv BA
Jan Henning L'Abée-Lund, Norges vassdrags- og energidirektorat
Øystein Landsgård, Villreinnrådet/Norefjell-Reinsjøfjell Villreinutvalg
Anne Britt Leifseth, Fylkesmannen i Buskerud, Landbruksavdelingen
Erland Løkken, Dovre kommune/Dovrefjellrådet
Thor Midteng, Norges naturvernforbund
Christian Nellemann, Norsk institutt for naturforskning
Olav H. Opedal, Hardangervidda Villreinnemnd
Tor Punsvik, Fylkesmannen i Vest-Agder, Miljøvernavdelingen
Eigil Reimers, Universitetet i Oslo/Norges veterinærhøgskole
Knut Røed, Norges veterinærhøgskole
Erling Johan Solberg, Norsk institutt for naturforskning
Olav Strand, Norsk institutt for naturforskning
Webjørn Svendsen, Norges jeger og fiskerforbund
Erik S. Winther, Rondane sør Villreinutvalg
Øystein Aas, Norsk institutt for naturforskning

Oppdragsgivers prosjektleder Vemund Jaren, Direktoratet for naturforvaltning, har deltatt i rådgivningsgruppas arbeid med status som observatør.

Innhold

Forord.....	2
Norsk villreinformvaltning 2030 - tilbakeblikk og status	5
Sammendrag.....	6
I Preludium.....	10
Del I KUNNSKAPSGRUNNLAGET	
2 Villreinen - kosmopolitten som ble nordboer	13
3 De opprinnelige villreinfjell	18
4 Dagens villreinfjell.....	22
5 Villrein og menneskelige forstyrrelser.....	38
6 Villreinfjellet som et landskap - utfordringer og muligheter.....	42
Del II TILRÅDNINGER	
7 Hovedutfordringer	45
8 Arealforvaltningen - det viktigste miljøpolitiske verktøy.....	48
9 Håndtering av menneskelig ferdsel.....	54
10 Organisering av framtidens bestandsforvaltning.....	58
11 Levende fjell - levende bygd.....	64
12 Hovedgrep i en helhetlig og bærekraftig forvaltning av Europas siste villreinfjell.....	70

Norsk villreinformvaltning 2030

- tilbakeblikk og status

Den norske villreinformvaltningen har funnet en form som har gjort den akseptert og verdsatt både nasjonalt og internasjonalt. På nasjonalt nivå gjorde opprettelsen av de 9 nasjonale villreinområdene det mulig med en mer differensiert arealforvaltning. Samtidig gjorde etableringen av regionale arenaer for forvaltningsaktørene det lettere å fokusere på overordnede, regionale forhold i villreinfeltet. Fra disse nye arenaene kom det jevnlig innspill til det sørnorske fjellrådet som var opprettet som et kontaktforum mellom lokale og regionale forvaltere, ulike samfunnsaktører og de sentrale forvaltningsmyndigheter. Dette banet veien for en helhetsorientert forvaltning der interessene knyttet opp mot villreinen ble sett i en større sammenheng, hvor også øvrige samfunnsinteresser ble vektlagt.

Internasjonalt var det særlig opprettelsen av de to europeiske villreinregionene som vakte interesse og anerkjennelse. Norge fikk her vist sin vilje til å ta ansvar for villreinen, som gjennom tusener av år hadde vært grunnlaget for utviklingen av den europeiske kultur etter som isen trakk seg tilbake etter siste istid. Berettiget oppsikt vakte også bestrebelsene på å øke villreinregionenes funksjonalitet, som i mange områder igjen har gitt reinen den arealmessige handlingsfriheten den trenger.

I kjølvannet av dette fikk man en betydelig vekst i reiselivsprodukter i fjellregionen. Den positive rikspolitiske viljen man i denne sammenheng så konturene av like etter tusenårsskiftet bar frukter. Etterspørselen etter produkter som fanget både natur og kultur vokste raskt, og utgjør nå i mange fjellkommuner en stor del av næringsvirksomheten. I mange av disse områdene benyttes nå villreinen som en kvalitetsbudbringer, og knyttes til særegne naturkvaliteter med aktive lokalsamfunn i fungerende kulturlandskap. Nå i 2030 er det mer enn 50 reiselivsbedrifter som er tildelt ReinRosa som et synlig bevis på godt tilrettelagt naturbasert kvalitetsturisme.

Den lokale forvaltningen av de ulike villreinstammene fikk tidlig de nødvendige forvaltningsmessige verktøy som muliggjorde endring av fokus fra bestandsforvaltning til arealforvaltning. Samtidig har opprettelsen av arenaer med ansvar for å tenke, handle og påvirke nasjonalt og internasjonalt, ført til en langt mer fleksibel forvaltning, hvor ny vitenskapsbasert og erfaringsbasert kunnskap kontinuerlig blir benyttet til forbedringer av forvaltningen.

Nå i 2030 er det mange som forstår at villreinen er vår fremste kulturbærer i fjellandskapet. Villreinen og Europas befolkning har en felles 30-40 000 år gammel historie. At vi i Norge – som de eneste europeere – nå kan bringe denne historien videre, er naturens eget kvalitetsstempel. Gjennom å sikre de arealer reinen har behov for, har vi bidratt til et fjellandskap med mangfold, der vi ikke bare har tatt vare på villreinen som art, men også det brede spekter av økologiske og kulturelle prosesser som vi forbinder med villrein.

Sammendrag

Norge er *fjellandet*, villreinen er *fjell-dyret*. Ingen arter i norsk fauna kan som villreinen speile landets oppvåkning etter siste istid. Genetiske undersøkelser viser at fra ulike refugieområder under siste istid vandret reinen, og etter den de første nordmenn, inn i landet. Arkeologiske funn viser hvordan villreinen i lang tid ble utnyttet av mennesket innenfor sine store sammenhengende leveområder. I dag er ikke villreinen bare en høstingsressurs, og jegeren er ikke lenger den eneste aktøren i villrein fjellet. Villreinen er nå i minst like stor grad en kulturbærer og kvalitetsbudbringer i de sørnorske fjellområder – fjellområder som også ønskes brukt til ulike typer ressursutnyttelse, rekreasjon og turisme.

Å møte samfunnets ulike og ofte konkurrerende behov innenfor begrensede arealer er en global utfordring. Det

har blitt nødvendig å forvalte den variasjonsrikdommen av økologiske og kulturelle prosesser som til sammen danner et *landskap*. En slik landskapstilnærming i forvaltningen av våre fjellområder må betraktes som en måte å tenke på, og er ikke en nøyaktig oppskrift på hva som må gjøres. For å møte mangfoldet av utfordringer som er knyttet til eksisterende og framtidig arealbruk i og omkring villreinens leveområder, må det utvikles *arenaer* for forvaltningen der man kan ta avgjørelser som balanserer de ulike konkurrerende interesser, verdier og mål. Gjennom gode arenaer vil en kunne *sikre ens virkelighetsforståelse*, og tilrettelegge for en mer *differensiert forvaltning* i bestrebelsene med å sikre villreinområder med tilstrekkelig størrelse, kvalitet og vandringsmuligheter. Hvis villreinhensyn innarbeides som premiss ved utvikling av initiativer for næringsmessig bruk av fjellområ-

dene, vil villreinen kunne virke som en forsterker og en kvalitetsbudbringer for verdiskapningen som levende lokalsamfunn er avhengig av.

Selv om framtidig villreinforvaltning vil kunne bygge på en rekke gode kompromissløsninger, må det også gjøres noen reelle valg mellom villrein på den ene siden, og samfunnsaktiviteter på den andre siden. Her følger en kort presentasjon av rådgivningsgruppas viktigste tilrådninger om nye hovedgrep i forvaltningen av villrein fjellene.

Helhetsperspektiv for sikring av villreins leveområder: Opprettelse av ni nasjonale villreinområder

Skal villreinforvaltningen lykkes må den bygge på et kompromiss mellom villreininteresser og øvrige samfunnsinteresser. Det er imidlertid en grense for hva man kan tolerere av både/og-løsninger innen samme område. Det foreslås derfor en differensiering av arealforvaltningen der ni villreinområder får betegnelsen *nasjonale villreinområder*. Her skal det særlig prioriteres tiltak for å sikre villreinen leveområder med tilstrekkelig størrelse, kvalitet og vandringsmuligheter. Et særskilt arealforvaltningsregime vil gjelde i de nasjonale villreinområder sammenliknet med øvrige villreinområder. De ni områdene er: Snøhetta, Knutshø, Rondane, Sølknletten, Forollhogna, Hardangervidda, Nordfjella, Setesdal-Ryfylke og Ottadalsområdet.

Synliggjøring og verdi- forankring av vårt internasjonale ansvar: Opprettelse av to europiske villrein- regioner

Norge er det siste land i Europa som har ville stammer av europeisk fjellrein, og genetiske og arkeologiske funn viser hvordan villrein med ulik innvandringshistorie utnyttet store sammenhengende fjellområder. Opprettelse av *to europeiske villreinregioner* vil synliggjøre vårt internasjonale ansvar, samtidig som det vil gi klarere føringer for forvaltningsmessige prioriteringer i fremtiden, der en blant annet kan gjenskape større og mer sammenhengende leveområder for villreinen. Region 1 består av områdene Rondane, Snøhetta, Knutshø og Sølknletten og region 2 består av områdene Setesdal-Ryfylke, Hardangervidda og Nordfjella. De syv områdene som inngår er omfattet av de nasjonale villreinområdene der et særskilt arealforvaltningsregime skal gjelde.

En differensiert arealforvaltning: Rikspolitiske retningslinjer, regional planlegging og fastsetting av villreingrenser for de nasjonale villreinområdene

Det er stort behov for klare nasjonale mål og føringer for ivaretagelsen av de nasjonale villreinområdene. Rådgivningsgruppa tilrår derfor at det fastsettes en ny form for rikspolitisk retningslinje (RPR) for de nasjonale villreinområdene. Denne må sette en ny dagsorden i arealforvaltningen med introduksjon av en lokalt forankret villreingrense, der det er klart bestemt hva som tillates av arealbruk innenfor grensen. Den rikspolitiske retningslinjen må fungere som en klar og entydig bestilling om at regional planlegging skal gjennomføres – enten i form av fylkesdelplaner for ett eller flere fylker, eller interkommunale kommunedelplaner på tvers av kommune- og fylkesgrenser. Den må videre gi rammer for planleggingen og minimumskrav om hva som skal avklares gjennom regionale planprosesser, herunder om virksomhet og tiltak i villreinområdets randsoner, der aktivitet kan påvirke området innenfor villreingrensen.

En helhetlig strategi for håndtering av ferdsel i villreinområder

De grunnleggende positive sidene ved allmennhetens rett til fri ferdsel i utmark er dypt forankret i det norske samfunnet. Det er samtidig et behov for en helhetlig strategi for håndtering av ferdsel i villreinområdene. Det finnes en rekke aktuelle virkemidler for å begrense eller regulere konflikter mellom villrein og menneskelig ferdsel. Rådgivningsgruppa anbefaler at Direktoratet for naturforvaltning utarbeider en håndbok for flerbruk og konfliktreduserende knyttet til håndtering av ferdsel i villreinområder. Denne bør ta for seg ordninger for styring/kanalisering av ferdsel som ikke griper inn i den frie ferdselsretten, samt det hensiktsmessige tilgjengelige lovverk for regulering av både motorisert og ikke-motorisert ferdsel. Allmenn ferdsel bør primært håndteres gjennom ordninger som ikke griper inn i den frie ferdselsretten, men det vil også være behov for aktivisering av ferdselsregulerende regelverk dersom frivillige ordninger ikke gir tilstrekkelig effekt. Kommunene må føre en politikk der en praktiserer Lov om motorferdsel i utmark etter intensjonene og føre en restriktiv dispensasjonspraksis.

En modernisert bestandsforvaltning og mer helhetlig overvåking og dokumentasjon

Villreinutvalgenes rolle som den viktigste utøvende aktør bør videreutvikles og forsterkes. Utvalgene bør tillegges et hovedansvar for den daglige forvaltningen av villreinområdene, samt involveres sterkere i arealforvaltningsspørsmål som samarbeidspartner og høringsinstans. Det bør gjeninnføres et krav i hjorteviltforskriftene om at villreinutvalget skal utarbeide en driftsplan for villreinområdet som skal godkjennes av villreinnemnda. For å gi alle aktører en oversiktlig tilgang på den samme informasjonen om reinens funksjonsområder (sommer-/vinterbeiteområder, trekkområder og kalvingsområder), naturgrunnlag, eksisterende arealdisposisjoner, planer og utviklingstrekk m.v. for alle våre villreinområder, må et *digitalt kartgrunnlag* gjøres tilgjengelig. Det bør utvikles en god metodikk for *beiteovervåking* og bruk av fjernmåling for framstilling av vegetasjons-/beitekart, og det må skaffes bedre *bestandsdata*.

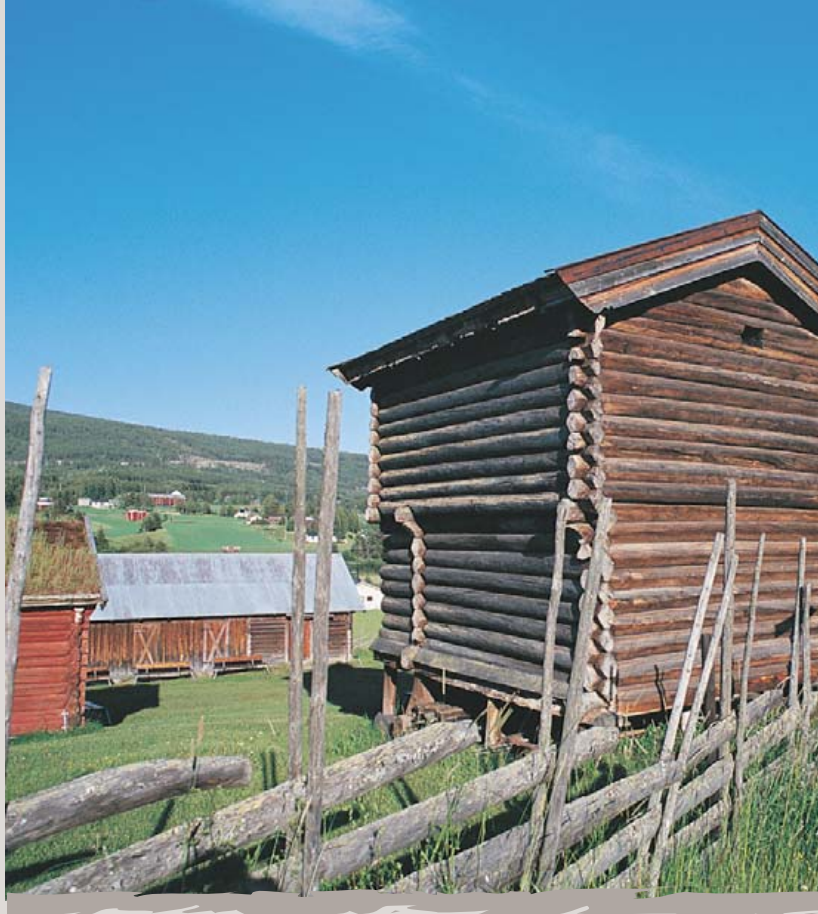
Regionale arenaer for hensiktsmessig kommunikasjon og samarbeid mel- lom villreinnemnder og villreinutvalg innenfor tre større regioner

Det er behov for et økt regionalt samarbeid der forvaltningen av villreinbestandene og forvaltningen av leveområdene kan sees i sammenheng. Rådgivningsgruppa tilrår at det i første omgang opprettes regionale arenaer for hensiktsmessig kommunikasjon og samarbeid mellom de respektive villreinnemnder og villreinutvalg innenfor tre større regioner. Direktoratet for naturforvaltning bør i samarbeid med fylkesmennene innenfor regionen gjennomføre en årlig fagsamling der både faglige og mer strategiske spørsmål kan diskuteres mellom de viktigste aktørene i forvaltningen. Representanter fra planmyndigheter i fylkeskommuner og kommuner, samt representanter fra forskningsmiljøer bør inviteres til å delta.

Kvalitetskriterier for verdiskaping i fjellområdene som ivaretar hensynet til villreinen og kulturen rundt den

Villreinhensyn må innarbeides som premiss ved utvikling av initiativer for næringsmessig bruk av fjellområdene, inklusive reiseliv. Bevaringen av villrein trenger ikke gå på bekostning av mulighetene for å opprettholde og utvikle levende bygder omkring våre villrein fjell. Tvert i mot må det legges til rette for at bevaring av villrein skal kunne virke som en forsterker og kvalitetsbudbringer for verdiskapingen i levende lokalsamfunn. Det er et klart behov for kvalitetskriterier for verdiskaping som ivaretar hensynet til de biologiske rammene for villrein, og som synliggjør verdiene knyttet til villreinen og kulturen rundt den. Slike kvalitetskriterier må innarbeides ved utviklingen av et sertifiseringssystem for reiselivsprodukter i fjellet. Den grunnleggende meldingen til kunde/markedet er at *den som forvalter villreinen godt, forvalter også den samlede fjellnaturen godt.*

En samlet overbygning for forvaltningen av våre villrein fjell: Opprettelse av et sørnorsk fjellråd

For å sikre en helhetlig forvaltning, hvor alle relevante samfunnsinteresser er involvert, tilrår rådgivningsgruppa at det i stedet for Villreintrådet i Norge opprettes et *sørnorsk fjellråd*. Dette skal være et kontaktforum og rådgivende samordningsorgan mellom ulike forvaltningsaktører og organisasjoner på sentralt nivå. Rådet bør oppnevnes av Miljøverndepartementet. Med utgangspunkt i de overordnede statlige mål, skal det sørnorske fjellrådet gi innspill og råd om prioriteringer til sentrale miljø-, landbruks- og næringsmyndigheter. Rådgivningsgruppa ser det sørnorske fjellrådet som en av de sentrale aktørene som bringer ViSa-prosessens prinsipper og tilrådninger videre. Sekretariatet for et sørnorsk fjellråd bør ligge hos Direktoratet for naturforvaltning. Det bør legges opp til en årlig konferanse om villrein fjellene.

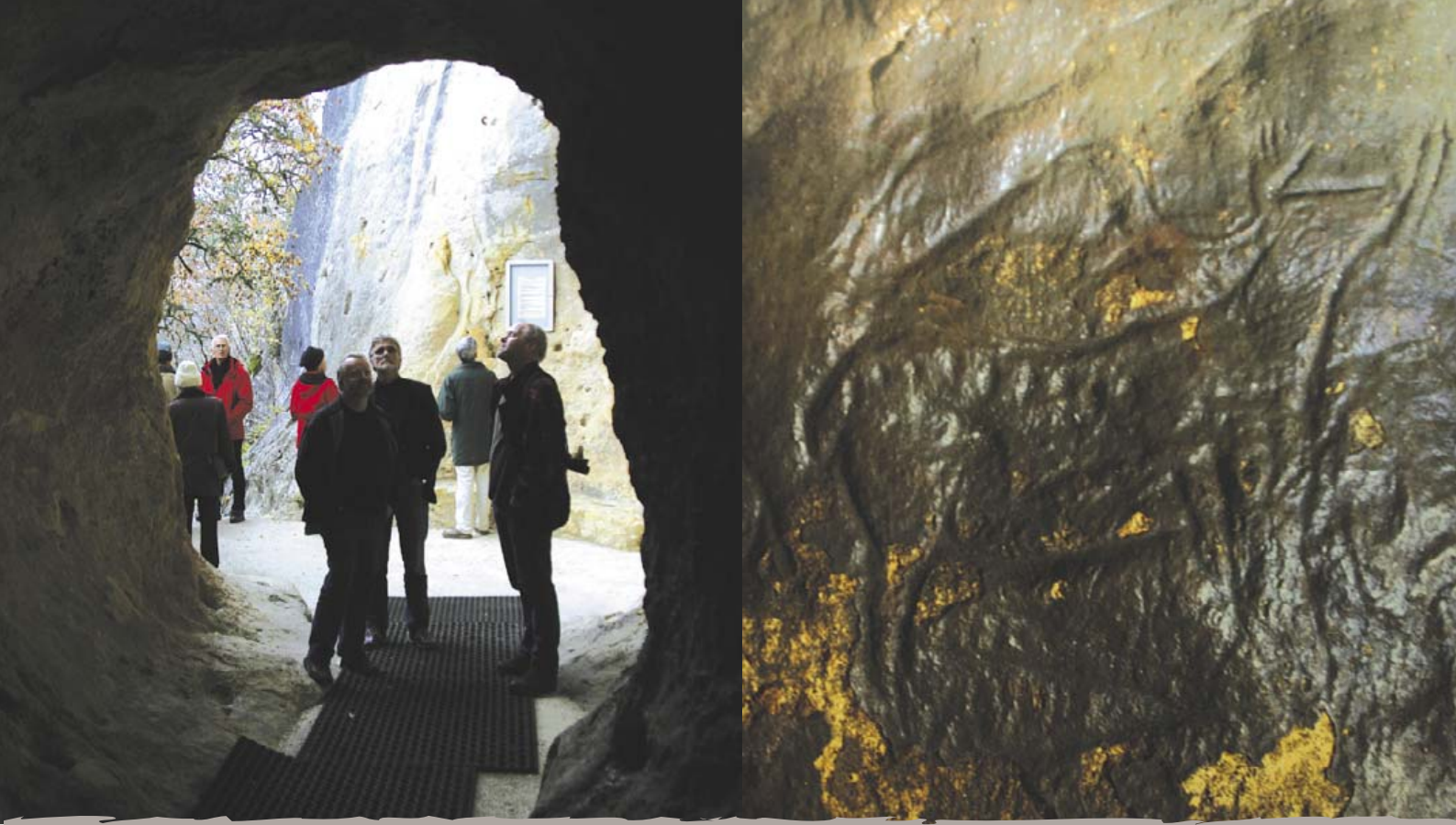

En mer samlet nasjonal politikk for våre villrein fjell: Nasjonal tiltaksplan og Stortingsmelding

Ettersom villreinen er en sterkt arealkrevende art som stiller store krav til sine leveområder, vil en sikring av villreinen sine livsbetingelser også kunne bidra vesentlig til å sikre annet biologisk mangfold i disse fjellområdene. Rådgivningsgruppa mener at det å sikre en framtidrettet bevaring og forvaltning av våre gjenværende villreinbestander og villrein fjell er et svært viktig tiltak Norge kan gjøre for å bidra til å nå målet om å stanse tapet av biologisk mangfold innen 2010. En nasjonal tiltaksplan om dette skal legges frem av Miljøverndepartementet våren 2005.

Rådgivningsgruppa mener videre det er stort behov for utvikling av en helhetlig "fjellmiljøpolitikk" som kan ivareta den unike natur- og kulturarven som er knyttet til våre villreinområder som et landskap. Dette krever en prioritering og avveining i forhold til andre sterke samfunnsinteresser som gjør seg gjeldende i de samme områdene, særlig knyttet til utviklingen innenfor turisme, reiseliv, hytteutbygging og til en viss grad samferdsel. Det bør derfor vurderes å utarbeide en egen Stortingsmelding som grunnlag for den framtidige politikk og samfunnsutvikling på dette området.

Preludium

På sine tidligere turer i den storslagne Ardèche Canyon mellom Lyon og Marseille i Frankrike, hadde Jean-Marie Chauvet kjent en svak luftstrøm komme ut fra en liten åpning i klippene rett nedenfor den majestetiske Pont d'Arc som danner en naturlig bru over elva i dalbunnen. Området er svært kalkrikt, og gjennom årtusener har vannet gravet ut store hulrom inne i disse fjellene.

Denne søndags ettermiddag 18. desember 1994 hadde han tatt med seg to av sine venner, Christian og Éliette, og var fast bestemt på å finne ut om det var mulig å trenge inn i fjellet. Ved hjelp av medbrakt graveutstyr greide de å skaffe seg en åpning stor nok til å trenge inn i fjellet, men bare noen meter inne i passasjen befant de seg plutselig på kanten av et loddrett stup. Selv om det var blitt natt da de kom til bilen, hvor de

hadde det nødvendige utstyr for å fortsette utforskingen av hulen, returnerte de straks tilbake. Ved hjelp av taustige kom de seg videre, og befant seg raskt inne i et stort rom inne i fjellet.

– De har vært her, skrek plutselig Éliette. Lysstrålen fra lykta hennes hadde fanget inn en tegning av en okerrød mammut på et lite fremspring i huleveggen. I løpet av minutter hadde lysstrålene

avdekket hundrevis av andre tegninger og graveringer i fjellet, i tillegg til skallen til en hulebjørn strategisk plassert på en stor steinblokk, sentralt i et av de store rommene de kom inn i.

Oppdagelsen var enestående. I de sørlige deler av Frankrike finnes flere titalls kjente huler hvor våre forfedre har malt faunaen rundt seg, men i Grotte Chauvet – som nå er det offi-

I villreinsens fotspor mot Blomvåg på Vestlandskysten, der de første spor etter reinsjegerere og rein i Norge er funnet

sielle navnet – er det to ting som er spesielt. Det første er alderen; dateringer viser at det er ca 30 000 år siden de første maleriene ble laget, 10 000 år eldre enn mestaperten av de andre kjente hulemaleriene. Det andre er de fantastisk fine maleriene av dyret som utgjorde hovedfødten til kunstnerne; for inne i et av rommene, blant malerier av de forlengst utdødde mammuter, hulebjørner, villhester, irske kjempehjorter, løver og urokser, finnes nydelige naturtro malerier av det norske dyr – REINEN.

Hulemalerier av rein er *sjeldne*, noe arkeologene mener skyldtes at dyret selv var for *vanlig*. Man tegnet ikke kneipbrødet sitt! Alle utgravninger av boplassene til de første europeere viser nemlig nesten uten unntak at reinen var deres hovedføde i lange perioder, i tillegg til å være en av de viktigste kildene til en rekke verktøy og klær. Men når mennene – man tror i alle fall det var mest mannlige hulekunstnere – etter

måltidet dro inn i hulene for å male, var det de farlige, sterke og kanskje mystiske dyrene som ble prioritert.

Har den 10 år gamle oppdagelsen av Grotte Chauvet relevans for forvaltningen av norsk villrein? Ja, på flere måter. For det første er det kun de minst følsomme av oss som ikke vedkjenner seg en viss ærefrykt over at det nå er vi i Norge som forvalter restene av det dyret som i årtusener utgjorde næringsgrunnlaget for europeerne – reinen var sin tids “oljeressurs”. Befolkningsutviklingen fulgte reinen ettersom isen trakk seg tilbake etter siste istid. For det andre viser de historiske funn at villreinen har overlevd i ville bestander gjennom titusener av år med menneskelig etterstrebelse. Villreinen og europeeren utviklet seg side om side, noe som gjenspeiles i mange av dyrets atferdstrekk. Viltlevende bestander av de artene som er malt samtidig med reinen, forsvant i løpet av en kort tidsepoke for 10 - 15 000 år siden

– de fleste som en følge av menneskelig etterstrebelse. Uroksen holdt ut lengst, men i 1627 ble det siste individet også av denne arten drept. Det bør derfor ikke være vanskelig å få gehør for at vi i Norge har en klar internasjonal forpliktelse til å gi reinen en forvaltning som sikrer den et fortsatt langt liv.

Mens villreinen har vært relativt uforandret de siste titusener av år, både genetisk og atferdsmessig, har samfunnet rundt reinen gjennomgått store endringer. Mens man i hulemalerienes tidsepoke kun så på villreinen som en viktig kilde til mat og materialer, må vi i dag i tillegg sikre at villreinen og dens områder fortsatt skal være en del av den internasjonale og nasjonale natur- og kulturarv. *Jegeren* er ikke lenger den eneste aktøren i villrein fjellet; han har fått besøk av et samfunn med mangfoldige interesser for villreinen og for fjellområdene den lever i.

Del I

KUNNSKAPSGRUNNLAGET

2 Villreinen

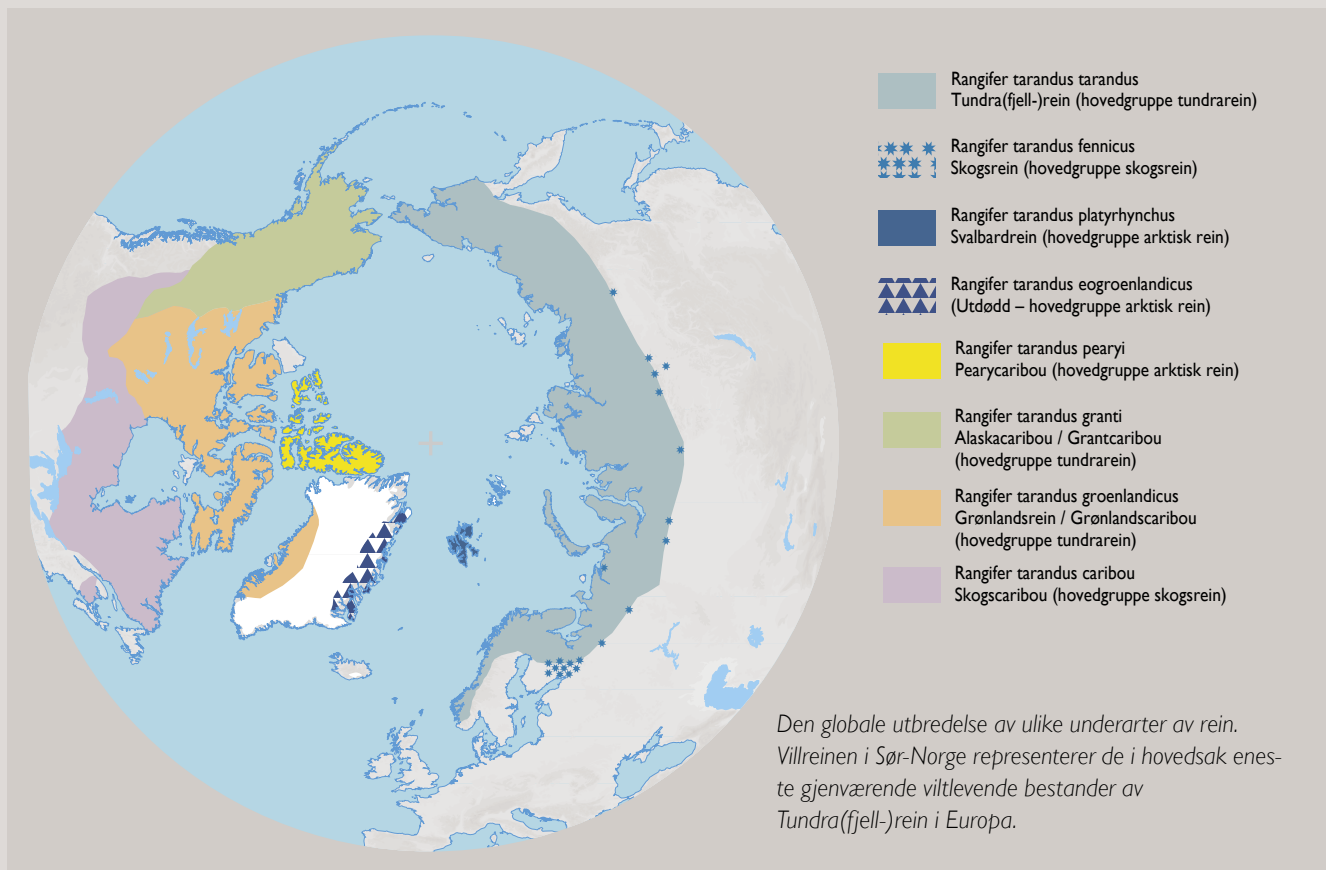
- kosmopolitten som ble nordboer

Arkeologisk og genetisk kunnskap viser at villreinen i deler av Norge etter alt å dømme utgjør de siste rester av en ressurs som våre europeiske forfedre levde av i tusener av år, mens store deler av nordområdene var dekket av is. Reinen utgjorde også næringsgrunnlaget for menneskene som koloniserte isfrie områder etter hvert som isen trakk seg tilbake. De eneste og relativt

uforandrede rester av denne *nøkkelressursen* i tidlig europeiske kultur lever i dag i sørnorske fjellområder. En fantastisk, og på mange måter tankevekkende historie – men den stopper ikke der!

Ny genetisk kunnskap har avdekket at mens den sørøuropeiske reinen under siste istid tidvis benyttet de samme områder som urokser og hulebjørner,

var det nære slektninger andre plasser i verden som omgikk kameler og sabeltanntigere. Området var Beringia – et stort isfritt område i øst som strakk seg fra Sibir, gjennom Alaska og Yukon, ned til Mackenzie-elven. Dette var et annet refugieområde for villreinen under den siste istid, og herfra har det også kommet villrein til Norge.

Som vi skal se i dette kapitlet, er det altså grunnlag for å hevde at villreinen i Norge har sin opprinnelse fra minst to ulike innvandringsveier etter siste istid, og at denne forskjellen fortsatt kommer til uttrykk som relativt store genetiske forskjeller mellom dagens villreinstammer.

Utbredelse

Reinsdyr er særlig godt tilpasset det arktiske og subarktiske miljøet og er i dag utbredt på tundraen og i nordlige fjell- og skogområder gjennom Nord-Europa, Asia og Nord-Amerika. Arten har stor tilpasningsevne, noe som illustreres av den vide utbredelsen og de ulike typer og underarter som er beskrevet. Rein deles i dag inn i tre hovedtyper: *Tundra(fjell-)rein* er en typisk middels stor rein som ofte lever i store flokker på tundraen og som kan foreta årlige vandringer mellom sommerbeiter og vinterbeiter. Til denne typen hører villreinen i Norge, som representant for underarten Eurasiatisk tundrerein. *Arktiske rein*,

hvor Svalbardreinen er en typisk representant, har kortere bein og neseparti og har evne til å bygge opp betydelige fettreserver som tilpasning til den harde vinteren. *Skogsrein* er en relativt stor rein som er tilpasset livet i skogen blant annet gjennom lange bein og stort, smalt gevir. Finsk skogsrein og amerikansk skogscaribou er her typiske representanter.

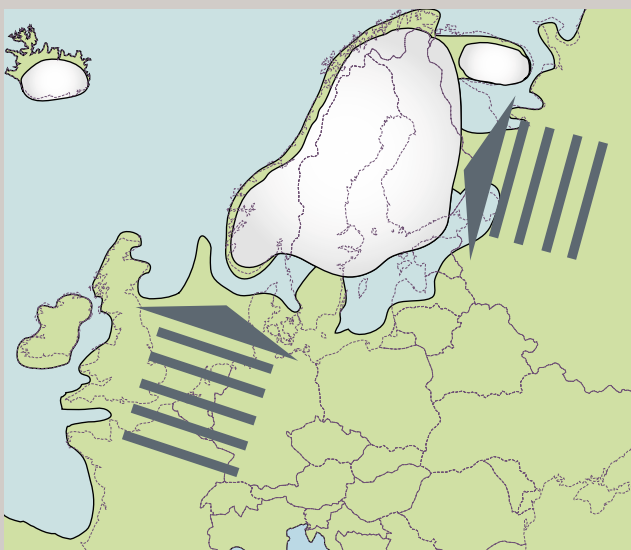
Opprinnelse og innvandring av rein til Skandinavia

Under siste istid, for ca. 10 000 – 100 000 år siden, var reinens utbredelse begrenset av de store isbreene som i varierende grad dekket deler av det nordlig Eurasia og Amerika. For ca. 18 000 år siden var isen på sitt største og dekket store deler av Nord-Europa, Russland og Nord-Amerika. I denne perioden var reinens utbredelsesområder i hovedsak begrenset til refugiet Beringia (jf. Beringstredet) og til refugier syd for iskanten i både Eurasia og Nord-Amerika.

Genetiske analyser som studerer bestemte deler av arvestoffet kan effektivt brukes for å fortelle oss om dyrs opprinnelse og innvandringsveier. Hos rein viser slike undersøkelser at rein har sin opprinnelse fra ulike isfrie refugier under siste istid: Beringia var klart det største, og genmaterialet derfra finner vi igjen i alle typer rein. Genene hos dagens skandinaviske rein viser at denne har hatt minst to ulike innvandringsveier; både fra Beringia og fra et mindre refugium lokalisert syd for iskanten i Sør/Sentral-Europa.

Dagens villrein i områdene Setesdal-Ryfylke, Hardangervidda og Nordfjella, samt norsk tamrein, er preget av et genmateriale med opprinnelse fra et refugium som antagelig var lokalisert i Sør/Sentral-Europa, og representerer den eneste kjente rest av villrein fra dette refugiet.

Innvandringsveier av villrein til Skandinavia etter siste istid. Genetiske undersøkelser viser at reinen i Skandinavia har hatt minst to ulike innvandringsveier; fra et isfritt refugium i øst, Beringia (jf. Beringstredet), og fra et mindre refugium lokalisert syd for iskanten i Sør/Sentral-Europa, nærmere Middelhavet.

DNA-variasjon i mitokondriene hos rein tyder på 2 innvandringsveier

Analyser av sekvensvariasjon i mitokondrielt DNA (mtDNA) er mye benyttet som markører for opprinnelse og innvandringsveier av ulike arter og underarter. Til forskjell fra øvrig DNA hos dyr, som nedarves fra begge foreldrene, er det kun moren som bidrar til mtDNA. Ved å undersøke sekvensrekkefølgen i mtDNA vil en kunne følge morslinjer som i hovedsak har vært uforandret gjennom flere tusen år. Sekvensvariasjonen i mtDNA hos ulike typer og underarter viser at rein har mtDNA-variasjon som kan deles inn i tre hovedgrupper (haplogrupper). Hver av disse haplogruppene har sin opprinnelse i tre populasjoner som har vært isolert fra hverandre gjennom mange tusen år. Dette peker mot isolering av rein i 3 ulike refugier under siste istid. Av disse var Beringia klart det største og genmaterialet derfra finner vi igjen hos alle dagens underarter. Forløperne til dagens skogsrein i Nord-Amerika har hovedsakelig sin opprinnelse fra refugier syd for iskanten i Nord Amerika, mens genmaterialet hos dagens Skandinaviske rein tyder på at denne har hatt to ulike innvandringsveier; både fra Beringia og fra et mindre refugie som antagelig var lokalisert syd for iskanten i Sør/Sentral-Europa.

Fra jegersamfunn til tamreindrift

Overgangen fra villreinfangst til tamreinhold slik vi kjenner det i dag, har sannsynligvis foregått over lang tid, kanskje flere tusen år. Mye kan tyde på at reindrift har oppstått flere steder i Eurasia uavhengig av hverandre og kanskje som et resultat av kontakt med folkeslag som drev med heste- og kvegdrift på de sentralasiatiske steppene eller med husdyrhold i sørlige deler av Fennoskandia. Men reindriften kan også ha oppstått spontant for eksempel gjennom bruk av reinen som lokkedyr. Helt fram til for ca. 500 år siden fantes det villrein i de fleste skandinaviske fjell.

Overgangen til den nomadiske reindriften vi kjenner i dag, skyldtes trolig en alvorlig ressurskrise der villrein ble kraftig redusert kombinert med menneskenes økte behov for sikker mattilgang. I dag er de fleste fjellene i Skandinavia forbeholdt tamreindrift, og det er kun i Sør-Norge vi finner villrein.

Dagens villrein i Rondane/Dovre-traktene er preget av et genmateriale som er markert forskjellig fra genmaterialet fra Hardangervidda-regionen. Det er tydelig at det har vært liten kryssning av annen rein inn i bestandene i Rondane/Dovre-traktene og at disse har levd i traktene helt siden isen trakk seg tilbake for ca. 10 000 år siden. Forfedrene til reinen i Rondane/Dovre-traktene kom etter det vi vet i dag fra Beringia-refugiet. Vi kan imidlertid ikke utelukke at deler av reinen i Norge også kan ha opprinnelse fra flere refugieområder.

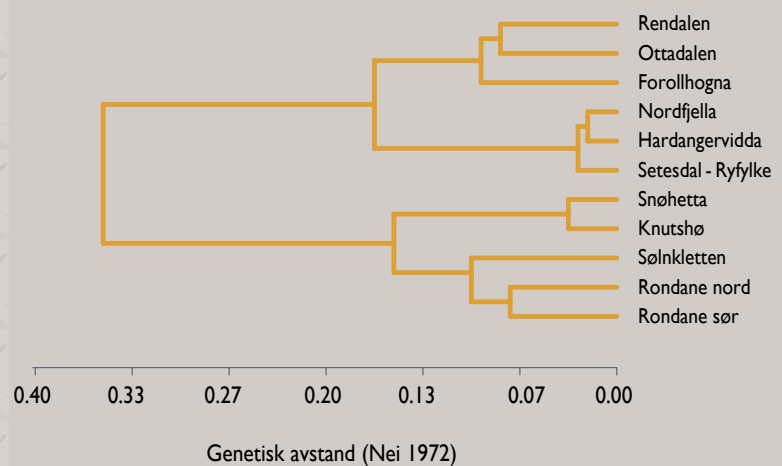
Reinens tilpasning til kaldt klima gjorde den blant de første til å kolonisere Skandinavia da isen trakk seg tilbake. Arkeologiske funn viser at både rein og våre egne forfedre, *mennesket*, var relativt vanlig i store deler av Nord-Europa på slutten av istiden, og det er nærliggende å anta at mennesker og rein innvandret til Norge samtidig. Mens større eller mindre isbreer dekket de høyereliggende områdene kom rein og mennesker fra sørlige områder og koloniserte nordområdene langs kysten. Etter hvert som isen trakk seg tilbake koloniserte reinen fjellområdene mot øst og ble til dagens villrein på og rundt Hardangervidda. På et tidlig tidspunkt kom det også rein fra østlig/nordlig retning til Norge. Disse hadde forfedre fra Beringia-refugiet og utgjør opprinnelsen til dagens villrein i Rondane/Dovre-traktene. Villreinen i nordområdene var i de neste tusener av år av vital betydning for menneskelig overlevelse, bosetning og kulturell utvikling, og det er i disse områdene vi har ivaretatt våre søreuropeiske forfedres tradisjon med jakt og fangst av rein.

Genetisk struktur av norsk villrein

I mange av de største villreinstammene i Norge er arvematerialet analysert ved å se på variasjon i såkalte DNA mikrosatellitter. Dette er korte repeterte segmenter av DNA som ofte viser stor grad av genetisk variasjon og er lite utsatt for seleksjon. Grad av genetisk variasjon er relativt høy hos alle de største villreinstammene i Norge, noe som tyder på at bestandsstørrelsene i nyere tid ikke har vært så lave at det har foregått vesentlig tap eller dreining av den genetiske variasjonen. Variasjonsmønsteret viser også at det er relativt stor grad av genetisk strukturering mellom ulike villreinområder. Genetisk avstand mellom ulike bestander er beregnet og summert i et samlediagram under. Som vi ser er det et genetisk hovedskille mellom villreinstammene i Rondane/ Dovre-traktene på den ene siden og villrein i Setesdal-Ryfylke/Hardangervidda/Nordfjella-traktene, samt villrein med mer tamreinopprinnelse (Rendalen/Ottadalen/Forollhogna) på den andre siden.

Genetisk avstand mellom villreinstammer i Norge basert på analyser av variasjonsmønster i 14 DNA- mikrosatellitter.

Det er grunnlag for å hevde at villreinen i Norge har sin opprinnelse fra minst to ulike innvandringsveier for rein til Norge etter siste istid, og at denne forskjellen fortsatt kommer til uttrykk som relativt store genetiske forskjeller mellom dagens villreinstammer. Disse forskjellene kan tyde på at utveksling av rein mellom områder generelt er lav. Dette er et paradoks i forhold til annen kunnskap som viser oss at reinen har hatt – og delvis har – et meget utstrakt vandringsmønster.

Foto: Kjetil Bevanger

3 De opprinnelige villreinfjell

Reinen har utviklet en *nomadisk* livsførsel som blant annet er tilpasset det marginale og ustabile ressursgrunnlaget i fjellet. Store årstidsvariasjoner i miljøforhold, utnyttelse av lav til vinterbeite og tidligere tiders predasjon fra rovdyr har ført til at reinen har utviklet markerte sesongtrekk mellom ulike områder. Variasjon og utvikling i livsgrunnlaget over lengre tidsrom har også ført til vekslning i områdebruken, der beiteområder kan ligge "ubrukt" i lange perioder for så å bli tatt i bruk igjen. En av årsakene til dette er at lav som er beitet ned gjerne bruker flere tiår på å vokse opp igjen. I tillegg har mennesket

påvirket reinens atferd gjennom jakt og fangst.

Hvordan var egentlig bruken av de opprinnelige villreinfjell, og hvilke områder fungerte som leveområder for villreinen?

Kartlegging av den gamle fangstkulturen

For å finne holdepunkter og kunnskap om reinens vandring før menneskeskapte fragmenteringsprosesser startet, er det framskaffet omfattende historisk kunnskap om gamle fangstsystemers utforming, omfang, datering m.v. Disse

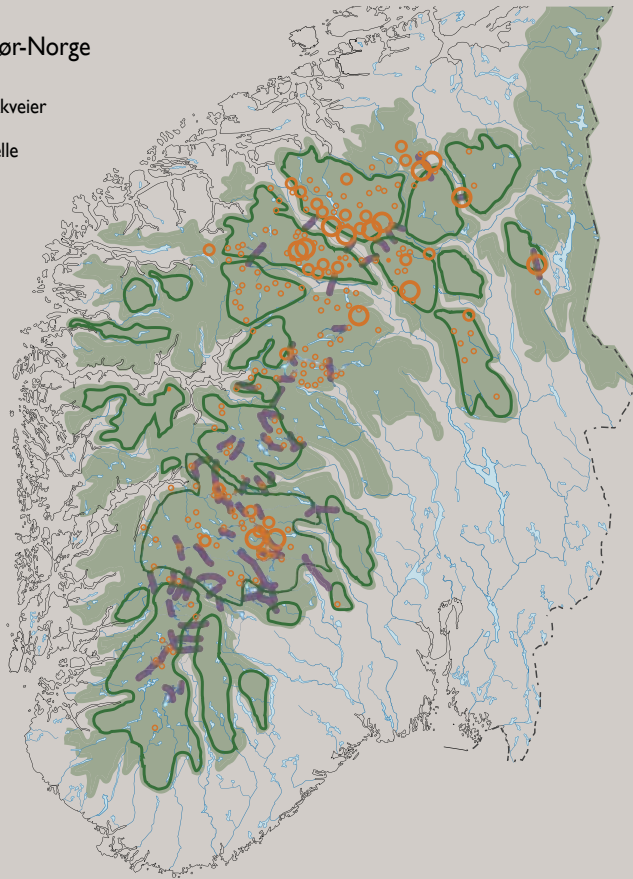
kan fortelle oss mye om trekkenes størrelse, lokalisering, retning og bruksperiode. Ut fra denne kunnskapen ser vi at trekkene mellom markerte sesongbeiter har vært mer omfattende, og at leveområdene har hatt betydelig større utstrekning enn i dag.

Ut ifra den historiske kunnskapen kan det se ut til at det tidligere har vært fire hovedregioner med stor intern utveksling av dyr og i noen grad utveksling mellom regionene. Disse regionene er Østerdalsfjellene, Dovre-Rondane, Ottadalsområdet-Jotunheimen og Hardangervidda-Nordfjella-Setesdalen.

Hovedkonsentrasjoner av dyregraver i Sør-Norge

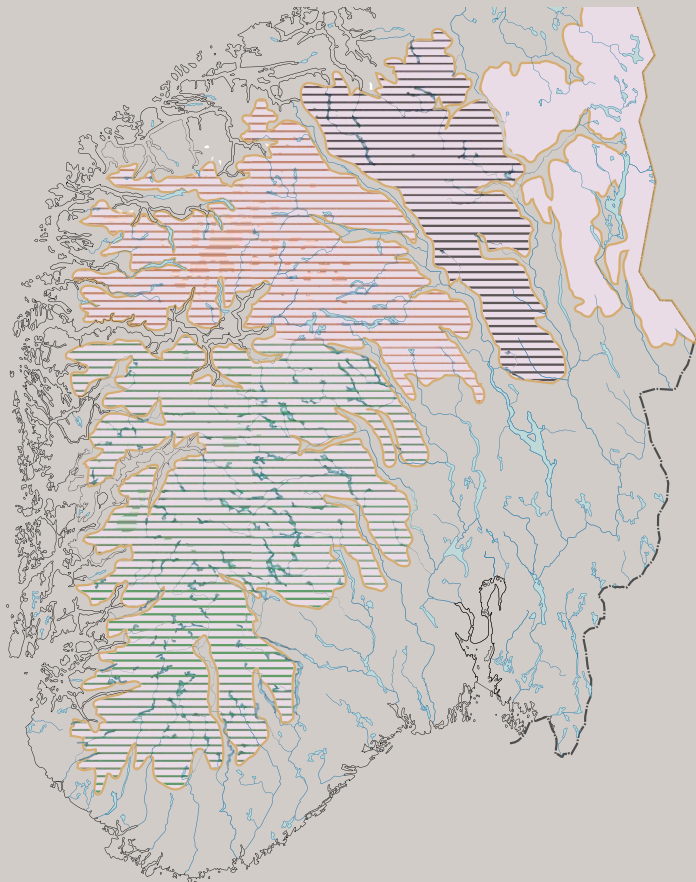
- Dyregraver:
- 1 - 25
  - 25 - 100
  - > 100
  - Massefangstanlegg
- Tradisjonelle trekkeveier
- Tidligere potensielle leveområder
- Dagens leveområder

Kartlagte dyregraver og andre fangstsystemer i Sør-Norge viser at leveområdene har vært større og mer sammenhengende i tidligere tider. Tidligere potensielle leveområder er antydnet med lysegrønn farge, mens dagens leveområder er avgrenset med mørkegrønn strek

- ▬▬▬ Dovre - Rondane
- ▬▬▬ Ottadalen (Reinheimen) - Jotunheimen
- ▬▬▬ Hardangervidda - Setesdalen
- ▭ Østerdalsfjellene

Antatte tidligere hovedregioner i Sør-Norge hvor det har vært stor intern utveksling av dyr

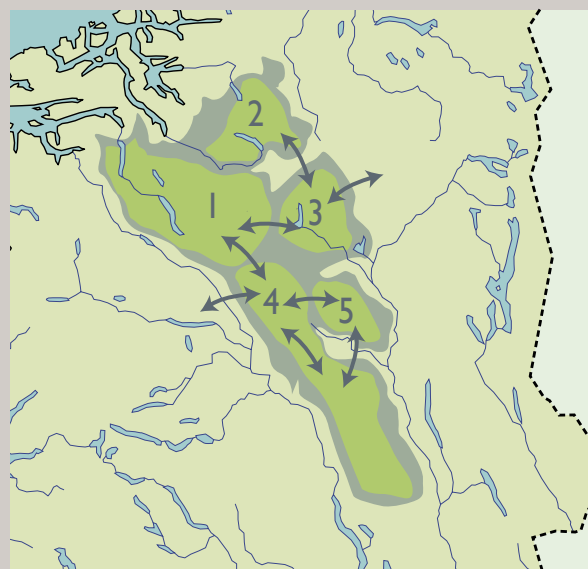

Kobler vi de arkeologiske funn med de genetiske undersøkelser (se forrige kapittel), er det mye som tyder på at Dovre/Rondane-regionen har vært hovedleveområdet for reinen som under deler av siste istid holdt til i et isfritt refugium i øst (Beringia). Hardangervidda/Nordfjella/Setesdal-regionen har vært hovedleveområdet for reinen som tidligere holdt til i et refugium sør for iskanten i Sør/Sentral-Europa.

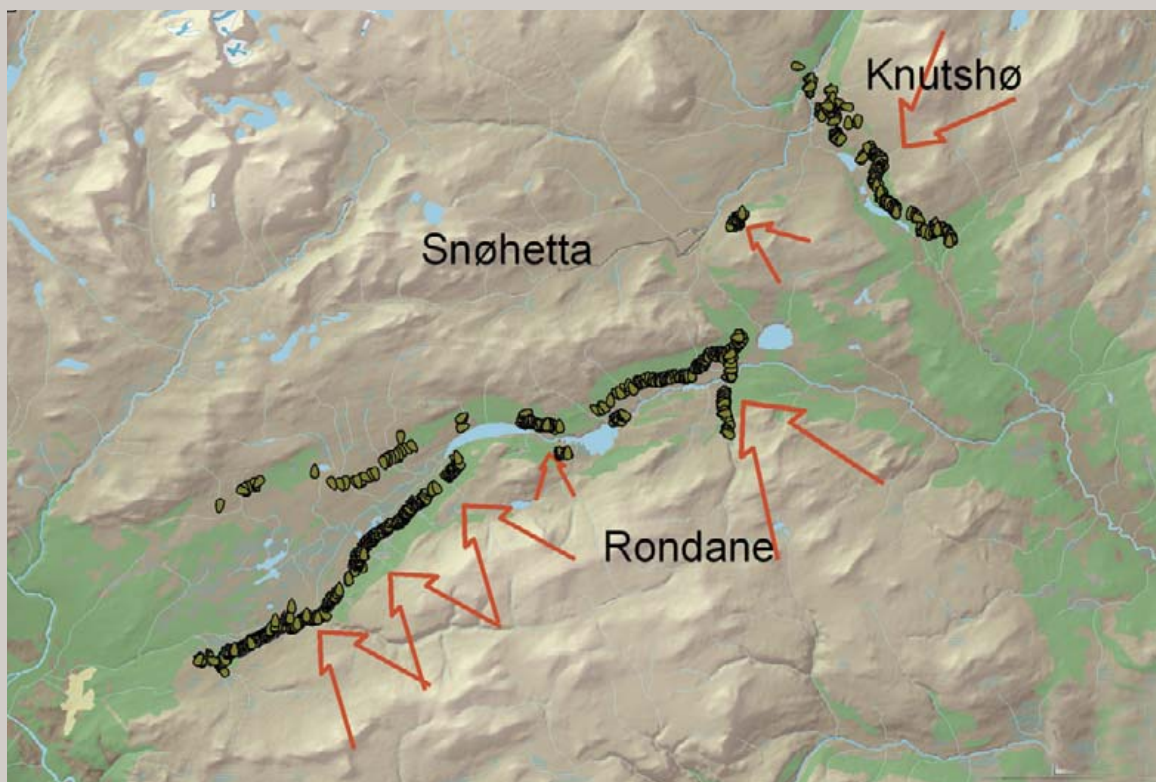
Et godt eksempel på tidligere sammenheng i reinens leveområder er forbindelsen mellom områdene i Dovre/Rondane-regionen. Før bygging av jernbanen og Europavei 6 over Dovre, fungerte dette området som ett system med vandringer mellom snøfattige områder i øst med gode vinterbeiter (Rondane, Knutshø, Sølknkletten) til vestlige områder med gode kalvingsområder og gode sommerbeiter (Snøhetta, Trollheimen). Det er registrert ca. 1000 fangstgraver over aksene Dombås–Kongsvoll som overveiende har vært benyttet til reinfangst. Av disse ligger rundt 250 i grenseområdet mellom Knutshø og Snøhetta, mens vel 700 ligger i grenseområdet mellom Rondane Nord og Snøhetta. Lengre øst (Atndalen) finnes en lignende gravrekke mellom Sølknkletten og Rondane Nord. Det finnes et stort antall andre enkeltsystemer i Dovre/Rondane-regionen som indikerer mer lokale trekk.

- Dagens leveområder i Dovre - Rondane
  - Tidligere potensielle leveområder
  - Tidligere hovedtrekkveier
- 1 Snøhetta
  - 2 Trollheimen (tamrein)
  - 3 Knutshø
  - 4 Rondane
  - 5 Sølknkletten

Leveområder i Dovre – Rondane før og nå. Pilene viser tidligere forbindelser/trekk

De enorme dyregravrekken over Dovrefjell dokumenterer et tidligere storskalatrekk mellom viktige funksjonsområder; vinterbeiter i øst (Rondane-Knutshø) og sommerbeiter i vest (Snøhettaområdet)

4 Dagens villreinfjell

Samfunnsutviklingen i løpet av 1900-tallet førte med seg en akselererende utbygging av vei, jernbane, vannkraft og annen infrastruktur og bebyggelse i fjellområdene, og endret det menneskelige bruksmønsteret. Denne utviklingen har bidratt til en fragmentering av villreinens leveområder utover den naturlige oppdelingen av fjellområdene. De gjenværende områdene er vesentlig forskjellige med hensyn til kvalitet, og de er i varierende grad tilgjengelige for reinen. Som en følge av disse forskjellene har vi ulike forvaltningsregimer i de respektive områdene, der villreinjakt er det viktigste verktøyet for å regulere stammene i forhold til forvaltningsmålene.

Hva kjennetegner egentlig dagens villreinområder? Hvordan er utviklingen i viktige påvirkningsfaktorer? Hvordan har villreinforvaltningen utviklet seg? Disse spørsmålene skal vi se nærmere på i de neste avsnitt.

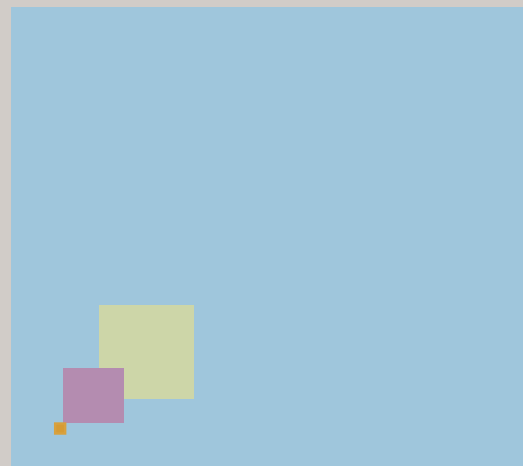

Arealbruk

Villreinen har en helt annen arealbruk enn våre øvrige hjorteviltarter. Dette skyldes i hovedsak to forhold; villreinens flokkstruktur, og fordelingen av sesongbeitene i terrenget. Mens elg, hjort og rådyr bare unntaksvis danner større flokker, er dette svært vanlig hos villrein. Dette antas å være et godt forsvar mot rovdyr. En villrein flokk på flere hundre dyr må således benytte et areal som har tilstrekkelig med beite til hele flokken. Villreinens vår, sommer- og vinterbeiter er ofte geografisk atskilte, og medfører en ytterligere økt arealbruk. Disse forhold har bidratt til reinens nomadiske livsførsel, der hver enkelt rein ofte beveger seg over hele det tilgjengelige arealet til bestanden i løpet av året. Enkeltindivider av rein vil således ha vesentlig større hjemmeområde enn hva vi finner for individer av skoglevende hjortedyr, se illustrasjon til høyre.

Rein som lever i store og sammenhengende områder har bedre mulighet til å utnytte gode beiteresurser til forskjellig tid av året. Dette kan være spesielt viktig der gode sommer- og vinterbeiteområder fordeler seg langs vide klimatiske gradienter, noe vi finner eksempler på i Norge. I små områder er sannsynligheten større for en skjev fordeling mellom tilgjengelige sommer- og vinterbeiteareal, noe som i sin tur kan redusere reproduksjon og overlevelse ved en gitt tetthet. I et slikt perspektiv er det å anta at store og sammenhengende fjellområder er nødvendig for at villreinen skal sikres en høy reproduksjon og overlevelse.

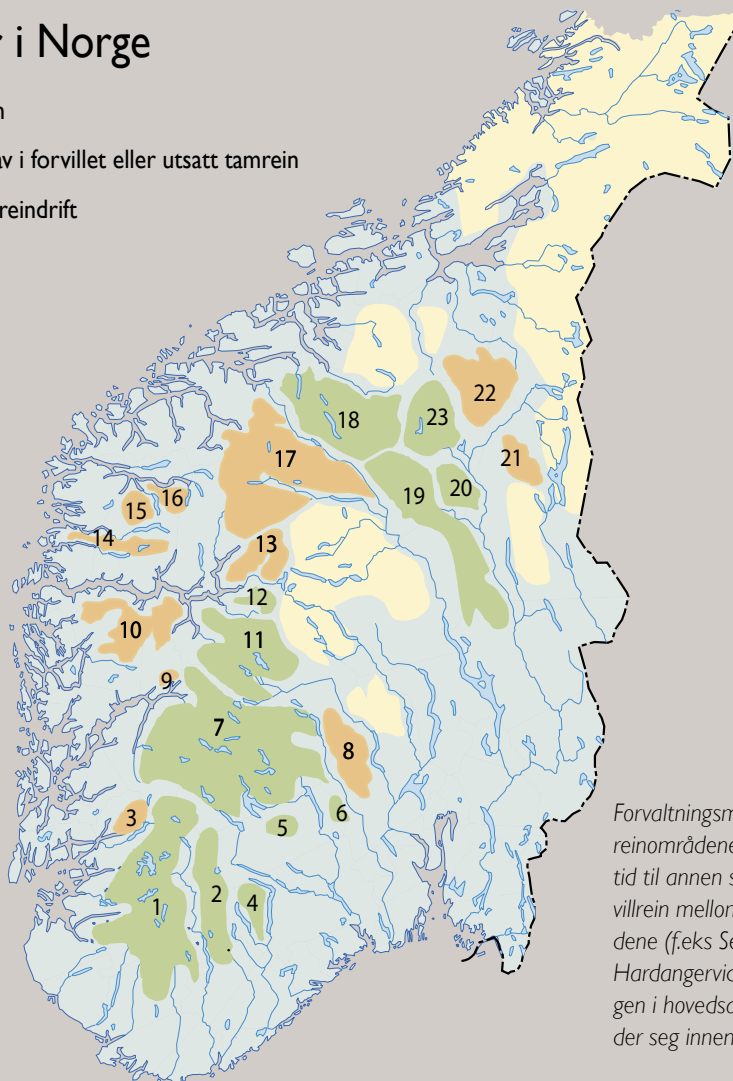

- Rein
- Elg
- Hjort
- Rådyr

Villreinområder i Norge

- Opprinnelig villrein
- Villrein med opphav i forvillet eller utsatt tamrein
- Områder med tamreindrift

- 1 Setesdal Ryfylke
- 2 Setesdal Austhei
- 3 Skaulen Etnesfjell
- 4 Våmur - Roan
- 5 Brattefjell - Vindeggen
- 6 Blefjell
- 7 Hardangervidda
- 8 Norefjell - Reinsjøfjell
- 9 Oksenhalvøya
- 10 Fjellheimen
- 11 Nordfjella
- 12 Lærdal - Årdal
- 13 Vest - Jotunheimen
- 14 Sunnfjord
- 15 Førdefjella
- 16 Svartebotnen
- 17 Ottadalsområdet
- 18 Snøhetta
- 19 Rondane
- 20 Sølnekletten
- 21 Tolga Østfjell
- 22 Forollhogna
- 23 Knutshø

Forvaltningsmessig inndeling av villreinområdene i Norge. Selv om det fra tid til annen skjer en viss utveksling av villrein mellom en del av villreinområdene (f.eks. Setesdal/Ryfylkeheiene og Hardangervidda) gjenspeiler oppdelingen i hovedsak de enhetene reinen holder seg innenfor.

Villreinområdene

De norske villreinstammene forvaltes i dag i 23 mer eller mindre atskilte forvaltningsenheter i Sør-Norge. Denne oppdelingen og avgrensningen skyldes både naturlige forutsetninger, menneskelig infrastruktur og praktiske forvaltningsmessige hensyn. Til sammen teller antall villrein vinterstid ca 25 000 dyr, der Hardangervidda har den største bestanden med 6-7000 dyr.

Tidligere benyttet trolig villreinen fjellområdene i hele Norge, men som følge av utstrakt jakt og fangst var villreinen ved slutten av attenhundretallet fortrent til de mest sentrale delene av Langfjella og Dovre/Rondane-regi-

onen i Sør-Norge. I de etterfølgende årene ble flere villreinområder benyttet til tamreindrift, med den følge at dagens villreinområder kan deles inn i to hovedgrupper avhengig av tamreinvirkning:

1 Områder der villreinen har sitt opphav i forvillet/utsatt tamrein:

I Forollhogna, Ottadalsområdet, Vest-Jotunheimen, Norefjell-Reinsjøfjell, Fjellheimen og Tolga Østfjell er dagens villrein direkte etterkommere av forvillet tamrein. I tillegg er det i nyere tid satt ut tamrein for å etablere villreinstammer i Skaulen-Etnesfjell, Oksenhalvøya, Sunnfjord, Førdefjella og Svartebotnen.

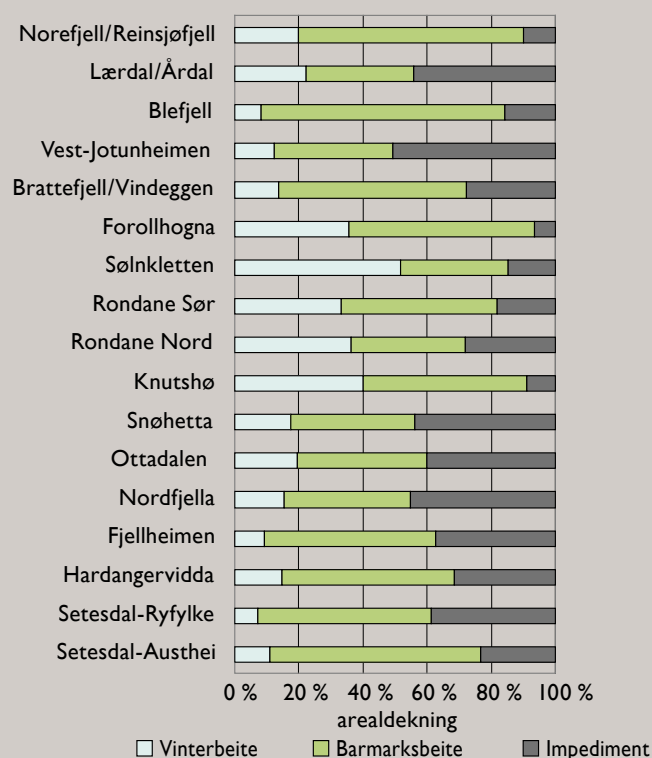
2 Områder med opprinnelig villrein:

Villreinen i Dovre/Rondane-regionen har i svært liten grad vært påvirket av tamreindrift. Genetiske undersøkelser viser at villreinen i denne regionen har lite eller ingen innslag av "tamreinger" sammenliknet med villreinen i øvrige områder. På Hardangervidda og i Nordfjella var det en del tamreindrift tidligere, men uten at den stedeigne villreinen ble utryddet. Det har også vært tamreindrift i Setesdal-Austhei. Forvillet tamrein har siden til en viss grad blandet seg med den opprinnelige villreinen på Hardangervidda, i Nordfjella og i Setesdal-Ryfylkeheiene. Villrein fra disse tre store områdene finner vi også igjen i en rekke omkringliggende og mindre

Fordelingen av vinterbeite, barmarksbeite og impediment over skoggrensa i de nevnte områder (impediment er for det meste ur, berg og breer). Beiten over skoggrensa er viktigst i nesten alle områdene, men i tillegg har særlig Blefjell, Sølnekletten og Rondane sør betydelige beiteområder i skog og skogsmyrområder. Samlet areal for de villreinområdene som er nevnt i figuren er ca 40 000 km² og av dette er vel 20 % vinterbeiter, knapt 50 % barmarksbeiter og ca 30 % impediment.

Fordeling av sesongbeiter i norske villreinområder basert på taksering fra fly 1980-1989

villreinområder, slik som Lærdal-Årdal, Blefjell, Brattefjell-Vindeggen, Setesdal-Austhei og Våmur-Roan.

Variasjon i naturgitte betingelser

De 23 villreinområdene er vesentlig forskjellige med hensyn til naturforhold, slik som geologi/topografi, vegetasjonssammensetning og klima, og det er dermed stor variasjon i villreinens levebetingelser. Lav (gulskinn og reinlav) er viktig som vinternæring for reinen, og fordi mengden mat tilgjengelig vinterstid antas å være bestemmende for mengden rein et område kan bære, har mye fokus vært rettet mot arealet av lavrike vegetasjonstyper innenfor villreinområdene. Gjennomgående finner vi mer lavrike vegetasjonstyper i østlige og mer kontinentale, enn i sørlige og

vestlige villreinområder. Dette gjelder også innenfor de store villreinområdene, som Hardangervidda, Nordfjella, Ottadalsområdet og Snøhetta, der det er mer lav i de østlige enn i de vestlige delene. De mer kontinentale villreinområdene får dessuten mindre nedbør vinterstid, med dertil tynnere snødekke og lettere tilgang til maten. Områder med mye vinterbeite kan underholde de tettste bestandene av villrein (eks. Rondane, Knutshø, Forollhogna), mens områder med mye uproduktive arealer (impediment) vil måtte ha relativt lav tetthet (Setesdal-Ryfylkeheiene, Nordfjella, Ottadalen, Snøhetta). I dag er det imidlertid i liten grad et slikt forhold mellom dagens tetthet av rein og fordeling av vinterbeiteressursene

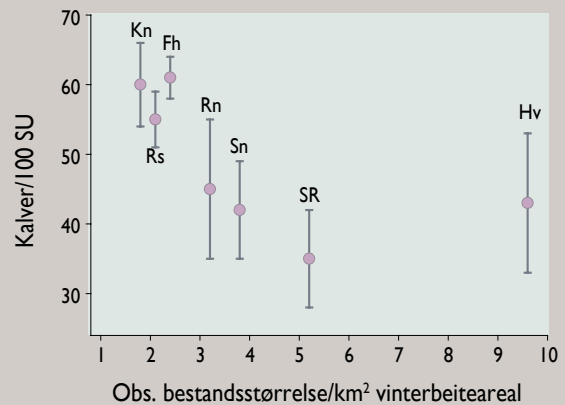
De naturlige forutsetningene og den generelle fragmenteringen av fjellområdene gjør at vi i dag har villreinområder med store forskjeller i kvalitet og forvaltningsregime. Oppsplittingen av villreinområdene har ført til et mer ensidig habitattilbud for flere stammer, noe som gjør at villreinen i enkelte områder har et ressurstilbud langt under det optimale. På den annen side er dagens fragmenterte bestander langt enklere å forvalte ut fra moderne prinsipper. Til tross for enkelte gjenværende utfordringer med hensyn til bestandsforvaltningen, så fremstår derfor den kontinuerlige nedbyggingen av villreinens leveområder som den viktigste trusselen mot villreinen i Norge.

Variasjon i forvaltningsregime og bestandsdynamikk

En av de viktigste årsakene til at tettheten av rein ikke fordeler seg i samsvar med beiteressursene er at villrein i Norge forvaltes aktivt gjennom jakt, og at de forskjellige villreinområdene har definert forskjellige forvaltningsmål med hensyn til tetthet. Målsetningen med forvaltningen av de største bestandene varierer noe, men i hovedsak har målet vært å regulere bestandene ved 0.5 - 1 rein/km² totalareal. Setesdal-Ryfylkeheiene skiller seg mest ut, med et forvaltningsmål på 0.3 rein/km² totalareal. Dette beskjedne forvaltningsmålet samsvarer med at Setesdal-Ryfylkeheiene er et av de mest marginale områdene hva angår beite, spesielt vinterbeite. Likevel er bestandsmålet relativt høyt med hensyn til antall rein/km² vinterbeiteareal (4.1 rein/km²). Det samme gjelder for Hardangervidda som også er relativt fattig på vinterbeite og som fram til 2002 hadde et forvaltningsmål tilsvarende 6,6 rein/km² vinterbeiteareal. Til sammenligning er forvaltningsmålet i de øvrige større områdene å regulere bestanden omkring 3 rein/km² vinterbeiteareal.

Villreinen kan være vanskeligere å forvalte i store områder som Hardangervidda og Setesdal/Ryfylkeheiene enn i de mindre områdene i nord. For det første er det vanskeligere å få oversikt over bestandsstørrelsen i store områder, og på grunn av reinens flokk- og trekktatferd kombinert med mindre bevegelig jakttrykk, er det ofte vanskeligere å ta ut et tilstrekkelig antall dyr hvert år i de større områdene. Jegerens fellingsuksess er av den grunn lavere og mer variabel i store enn i små områder med den følge at variasjonen i bestandstetthet også øker med økende størrelse på området.

Den høye tettheten av rein i enkelte områder har også andre effekter på bestandsdynamikken som er med på å vanskeliggjøre forvaltningen. Høy tetthet av dyr i forhold til beitegrunnet medfører økt konkurranse om maten, noe som fører til redusert bestandskondisjon hos mange arter av store planteetere. Dette er også tilfelle hos villrein, som øker i vekt og fruktbarhet med synkende konkurranse om maten innen et område. Tilsvarende ser vi at rekrutteringsratene (målt som kalver pr. 100 simler og ungdyr) synker, mens variasjonen mellom år øker i områder med høy tetthet av rein pr. vinterbeiteareal. Forvaltningen av store villreinområder som Hardangervidda og Setesdal-Ryfylkeheiene må derfor forholde seg til høyst variable rekrutteringsrater, noe som i tillegg til usikkert jaktutfall, vanskeliggjør bestandsforvaltningen ytterligere.

Kalverekuttering målt som kalver/100 simler og ungdyr (SU) i forhold til observert tetthet av dyr på vinterbeite i følgende villreinområder i Norge: SR = Setesdal-Ryfylkeheiene, Rs = Rondane sør, Sn = Snøhetta, Kn = Knutshø, Fh = Forollhogna, Rn = Rondane nord, Hv = Hardangervidda.

Reinens varierende bestandsdynamikk er således en følge av oppdelingen i ulike villreinområder. Tidligere kunne reinen utnytte et stort mangfold av naturtyper innenfor sitt leveområde, mens ressursene i dagens områder er til dels meget skjevt fordelt. Samtidig var områdene store nok til at reinen kunne få full uttelling for sin fremste anti-predator strategi, - et liv i flokk på stadig vandring. Kun de aller største villreinområdene (eks. Hardangervidda) har disse egenskapene innlagt i dag.

Påvirkningsfaktorene

Villreinens anstrengte forhold til mennesker

Dagens villreinfjell er naturligvis annerledes enn tidligere tiders, og de er fortsatt i endring. Noen aktiviteter reduseres, andre økes, og nye måter å bruke fjellet på kommer til. Dessuten skjer naturlige endringer, blant annet gjennom globale klimaendringer. Hvor presset er egentlig villreinen av de ulike påvirkningsfaktorene? Tatt i betraktning at det finnes en vinterbestand på ca. 25 000 villrein i sørnorske fjell, vil noen fremholde at villreinen ikke er under press. Ser man derimot på hva slags villrein vi har, hvordan den kan bruke leveområdene og i hvilken grad dette gjør den i stand til å møte nye betingelser i fremtiden, da er villreinen under press.

Villrein har i de siste ca. 30 000 år blitt jaktet og fangstet av mennesker. Ikke overraskende har dyra derfor utviklet en stor grad av skyhet overfor mennesker. Denne ervervede skyhet har villreinen også utenfor jakttiden, noe som fører til at den bruker energi på flukt, og unngår visse områder på grunn av "ufarlig" menneskelig opphold i fjellet, eller spor av dette. I det marginale økosystemet som høyfjellet er, vil menneskelig aktivitet dermed kunne påvirke reinens overlevelsessevne. Her gir vi en oversikt over status og utvikling av betydningsfulle påvirkningsfaktorer i villreinfjellene.

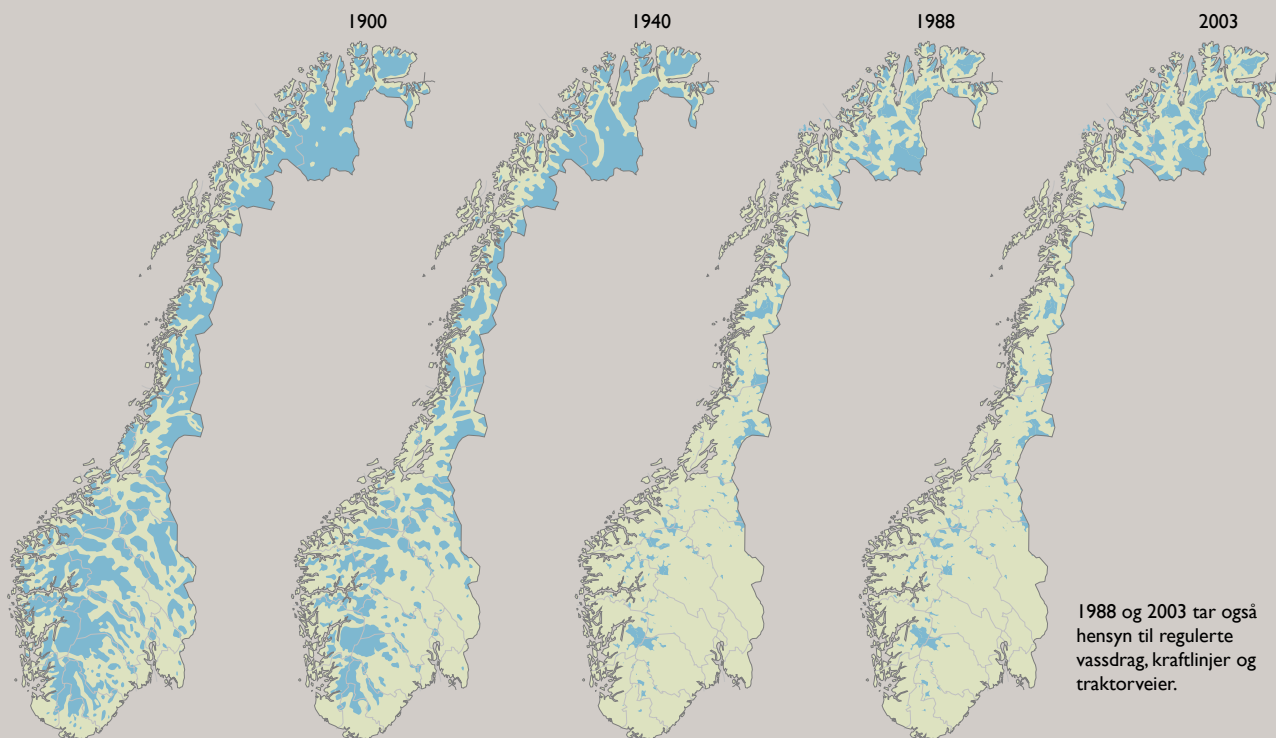
Villreinjakt

Jakt på villrein har stor rekreasjonsmessig og økonomisk verdi, men like viktig er det at jakten er en del av den norske

kulturarven. Jakten på villrein har gjennom tusener av år formet både dyret og jegerne. De første villreinjegerne måtte konkurrere med ulike arter rovdyr om villreinen. I dag er villreinjegeren stort sett den eneste jegeren i fjellet, og det er derfor jakta som i stor grad påvirker villreinbestandenes størrelse, sammensetning, dynamikk og atferd. Mens vår avskyting generelt reduserer bestandsstørrelsen, kan et selektivt uttak av spesielle kategorier dyr påvirke hele stammens dynamikk. Jakten er også med på å opprettholde reinens skyhet for mennesker, et forhold som også påvirker reinens atferd utenom jakttida. I tillegg er selvsagt jakta en spesielt stressende periode for reinen, som må bruke mer tid til forflytning og mindre tid til beiting og hvile.

Villmarkspregede områder i Norge

Mer enn 5 km fra tyngre tekniske inngrep

Kilde: Brun, M. NOU-1986 / Geodatasenteret AS 2004. Redaksjonell bearbeiding og grafisk produksjon: Geodatasenteret AS 2004

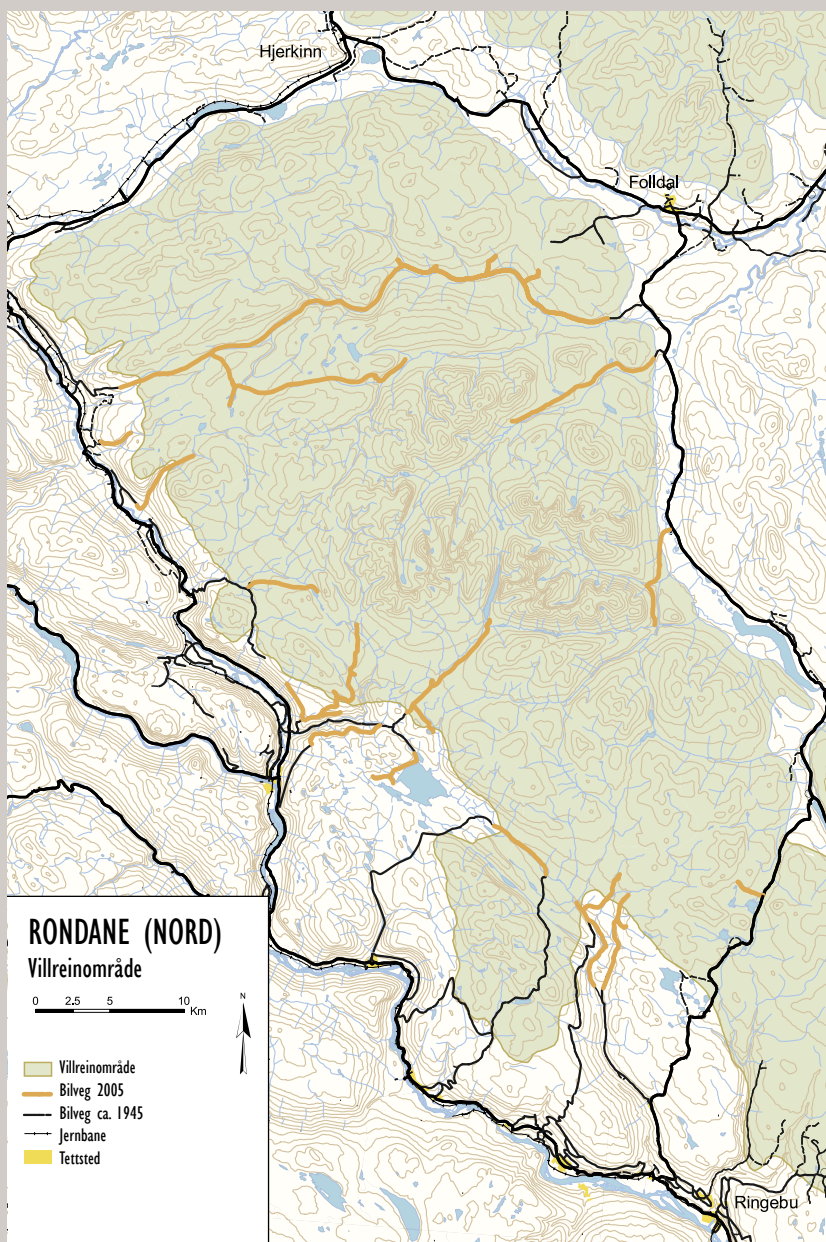
Utviklingen i forekomsten av villmarkspregede områder i Norge fra 1900 til 2003. Med villmarkspregede områder menes områder som ligger mer enn 5 kilometer i luftlinje fra tyngre tekniske inngrep. Offentlige veier, jernbanelinjer, vassdragsinngrep og skogsbilveier er eksempler på tyngre tekniske inngrep.

Tekniske inngrep i forbindelse med energi-produksjon og samferdsel

Utnytting av vannkraftressurser har medført at store arealer i høyfjellet er berørt av inngrep som reguleringsmagasiner, anleggsveier og kraftlinjer. Disse inngrepene har beslaglagt viktige beiteområder for rein, bidratt til barrierer for reinens vandring og presset villrein og menneskelig ferdsel i fjellet sammen på mindre arealer. Krav om bedre og raskere tog- og veiforbindelser har flere steder medført en oppdeling av tidligere større sammenhengende fjellområder i mindre biter. En effektivisering av jordbruket har ført til at veier til setrer og setergrender i stor utstrekning er blitt bygd i mange fjellstrøk.

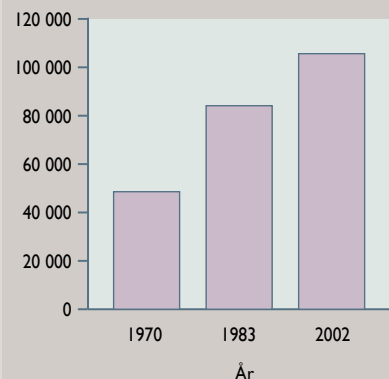
Selv om isolerte effekter av ett og ett inngrep kan synes av mindre betydning, vil samleffektene av et stort antall større og mindre inngrep på mange kanter være alvorlige for villrein. Ofte er det ikke de tekniske installasjoner og inngrep i seg selv som er hovedproblemet for villrein, men snarere den menneskelige aktiviteten som assosieres med inngrepene.

Bilveger i og nært tilknyttet Rondane (nord) villreinområde omkring 1945 (svart strek) og i dag (oransje strek). Sistnevnte er veier i 2005 som vi vet relativt sikkert at ikke fantes i 1945. På grunn av ufullstendig datagrunnlag er en rekke veier, særlig småveier, utelatt. For disse veiene mangler vi kunnskap om tidspunkt for etablering.

Antall fritidshus i villreinkommuner

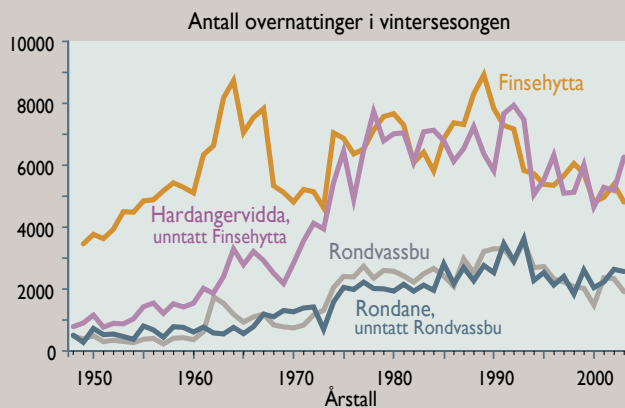
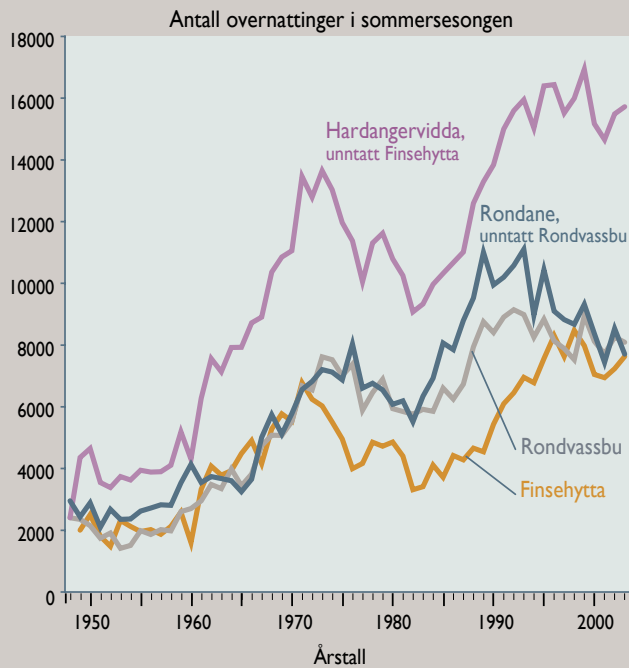

Utviklingen fra 1970 til 2002 i antall fritidshus i "villreinkommuner" (kommuner som i følge SSB hadde villreinjakt i 2003).

Økt etablering av fritidsboliger i høyfjellets randsoner

Folks behov for rekreasjon har gitt en kraftig økning i bygging av hytter/fritidsboliger, reiselivsbedrifter og tilhørende infrastruktur i og omkring villreins leveområder, og særlig i randsone. Antallet fritidshus i "villreinkommuner" (kommuner som hadde villreinjakt i 2003) økte fra 48 463 fritidshus i 1970 til 105 552 fritidshus i 2002, altså mer enn en dobling på 30 år. Økningen fra 1970 til 1983 var på ca 73 %. Bare i Buskerud og Oppland er det planlagt 20 000 nye hyttetomter.

Ferdsele ut fra hyttene er stor, og nærområdene til hyttene brukes mest. Størrelse, standard og tilgjengelighet i form av vinterbrøyta vei er av stor betydning for hvor mye hyttene brukes, og dermed også mengden ferdsel ut fra hyttene. Ferdsele følger i hovedsak oppmerka/oppkjørte stier og løyper.

Utviklingen i antall overnattinger i sommer- og vintersesongen ved DNTs hytter i Rondane og på Hardangervidda. Figurene viser ikke all ferdselen i disse områdene. Det finnes for eksempel også en rekke private turisthytter og hytter/buer som benyttes til friluftsliv, jakt og fiske. Mye av DNT-ferdselen er konsentrert til noen vinteruker rundt påske og to sommermåned, samt enkelte høsthelger.

Et friluftsliv i endring

I St.meld. nr. 39 (2001-2002) *Friluftsliv - Ein veg til høgare livskvalitet*, synliggjøres det at friluftslivsaktivitetene volummessig holder seg relativt stabile, men at forholdet mellom de ulike tradisjonelle friluftslivsaktivitetene endres, og at nye aktiviteter kommer til. En ser noe økning i aktiviteter som ligger i grenselandet mellom friluftsliv, reiseliv, idrett og motorisert ferdsel. Både denne type aktiviteter og andre former for friluftsliv

er arealkrevende, hvilket betyr at de kan ha negative innvirkninger på natur og kulturmiljø. I særlig grad gjelder dette de sårbare høyfjellsområdene. I en periode med slike endringer er det spesielt viktig med en fortløpende vurdering av hvilke aktiviteter som er forenlig med de overordnede mål for områdene.

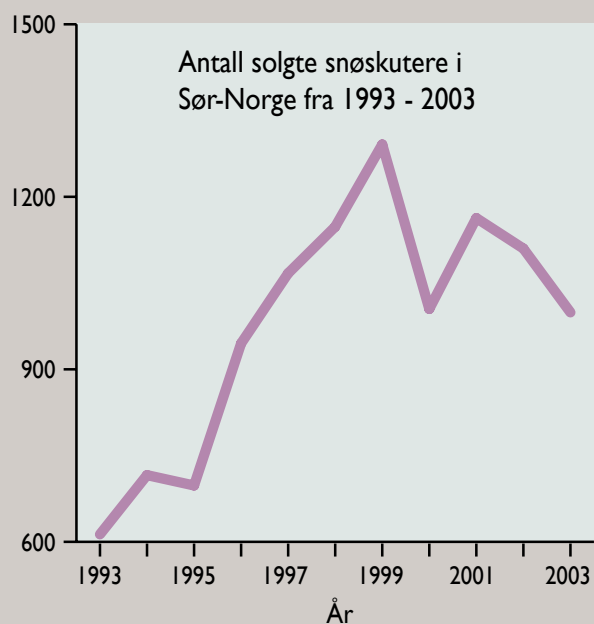
Mye av det tradisjonelle friluftslivet – fot- og skitur i fjellet – har en begrenset aksjonsradius og er gjerne konsen-

trert til bestemte områder og merke/oppkjørte stier og løyper. Dette gjelder ikke nødvendigvis for en del av de "nye" friluftslivsaktivitetene som har kommet til. Paraskiing og kiting er en voksende aktivitet blant unge, friluftslivsinteresserte mennesker. Slike aktiviteter medfører høy mobilitet og rekkevidde, og kan trekke folk inn i områder som tidligere hadde en lav grad av forstyrrelse. Dette er områder hvor villreinen ofte samlet seg i perioder med stor menneskelig ferdsel i randområdene. Det samme gjelder i noen grad frikjøring på ski og hundekjøring. Slike aktiviteter utøves gjerne av brukergrupper som ikke benytter faste sti- og løypenett. Omfanget av slike aktiviteter er relativt lite i dag, både geografisk og antallsmessig, men vil kunne øke blant spesielle brukergrupper.

Terrengsykling i fjellet sommerstid er en aktivitet i vekst. Selv om slik sykling i stor grad er lagt opp til å følge et løypenett, vil økt interesse for denne type aktivitet kunne medføre endret bruk av fjellareal utenfor løypenettet.

De politiske signalene i den såkalte "Fjellteksten" i Revidert nasjonalbudsjett for 2003 legger opp til en økt bruk av verneområdene og særlig randområdene omkring disse med tanke på næringsutvikling og verdiskaping i lokalsamfunnene som er berørt av områdevernet. I dette ligger også muligheter for utvikling av ulike former for kommersielt friluftsliv, slik som for eksempel guidede turer i verneområder. Til nå har vi hatt relativt lite erfaring med slik virksomhet i norske naturområder.

Utviklingen i antall solgte snøskutere fra 1993 til 2003. Salget er nær doblet over de ti-femten siste årene.

Motorferdsel i utmark

Motorferdsel i utmark er i utgangspunktet forbudt, men visse typer kjøring er tillatt direkte gjennom motorferdselloverket, for eksempel i forbindelse med politi-, ambulanse- og redningstjeneste, forsvarets øvelser, opparbeiding og preparering av skiløyper i regi av enkelte aktører, drift av turistanlegg m.m. I tillegg har kommunene myndighet til å gi dispensasjoner fra motorferdselloverket. Utviklingstrekkene peker klart i retning av økende motorisert ferdsel i utmarka, samtidig som flertallet i befolkningen ønsker mindre motorferdsel i utmarka. Nær en doubling i salget av snøskutere og en ti-doubling i salget av terrenggående kjøretøy i Sør-Norge de ti-femten siste årene er et tydelig tegn på en utvikling der stadig større deler av befolkningen ønsker – og får tillatelse til – økt framkommelighet i terrenget. Reiselivsbransjen signaliserer ofte et behov for å bringe sine kunder lengre inn i fjellet.

Det har utviklet seg ulike praksis mellom ulike kommuner i hvordan en behandler søknader om dispensasjoner for motorisert ferdsel. Som en konsekvens har motorisert ferdsel, særlig snøskuterbruk, blitt et problem i enkelte villreinområder. Dette gjelder både liberal dispensasjonspraksis fra enkeltkommuner, og det gjelder ulovlig kjøring. En liberal praktisering av regelverket medfører at det totale problemkomplekset øker, og at folks vaner og holdninger i forhold til bruk av snøskuter endrer seg i retning av mer omfattende bruk. Det kanskje viktigste problemet ved økt snøskuterbruk i norske villrein fjell er at det medfører økt tilgjengelighet til ellers mer utilgjengelige deler av villreinens leveområder, områder der folk sjeldnere tar seg inn uten hjelp av snøskuter. Snøskuter øker altså folks aksjonsradius og bringer flere lenger inn i kjernen av villreinens leveområder.

Tamrein

Områder med tamrein i Sør-Norge fremgår av kart over villreinområder innledningsvis i dette kapittel. Deler av tamreindriften grenser nært opp mot enkelte villreinstammer. Reindriften i Trollheimen er nabo til både Knutshø og Snøhetta villreinområder. Disse er blant våre viktigste områder med vill fjellrein. Det er også tamreindrift som grenser opp til flere andre villreinområder, f.eks Nordfjella, Vest-Jotunheimen og Forollhogna. Tamreindrift har sammen med overbeskatning av villreinen ført til at villreinen har forsvunnet fra flere fjellområder i Sør-Norge i historisk tid. Et eksempel fra nyere tid er Lærdal/Årdal, der villreinbestanden ble borte samtidig med at det var store sammenblandingproblemer med tamrein på 1980-tallet. Villreinstammen der er i seinere år reetablert gjennom innfangning og overflytting av villrein fra Nordfjella.

For å ta vare på villreinen, både som ressurs og i forhold til de ulike delbestandens genetiske egenart, er det viktig å unngå sammenblanding av vill og tam rein. Etter Lov om reindrift kreves det i dag særskilt tillatelse for å utøve reindrift utenfor de fastlagte samiske reinbeiteområdene (fra nord i Hedmark til Finnmark). Regelverket forutsetter blant annet dokumentasjon av tilstrekkelig store og hensiktsmessig avgrensede reinbeitearealer til slik virksomhet. Det heter videre at "tillatelse bør ikke gis for villreinområde". Disse reglene begrenser i utgangspunktet etablering av ny tamreindrift i eller like opptil våre gjenværende villreinområder. Utfordringene knytter seg derfor i første rekke til reindrift som allerede er etablert.

Globale klimaendringer

Det råder en generell enighet i fagmiljøene om at vi går mot en varmere værtype. Heving av skoggrensa er en sannsynlig konsekvens av dette, og tilsvarende kan vi oppleve endret fordeling og mengde av nedbør. Dette vil ha konsekvenser for arealet av egnede leveområder for villrein, og kan medføre at beitenes nedises oftere. Dette vil i sin tur redusere bestandenes vitalitet. Små og delvis isolerte bestander vil kunne være særlig utsatt. Disse forhold gjør det spesielt relevant å fokusere på størrelsen av – og graden av vandring mellom – dagens leveområder.

Villreinforvaltningen

Utviklingen av forvaltningsorganer

På 1950-tallet var det Landbruksdepartementet som med hjemmel i Jaktloven av 1951 fastsatte de årlige jaktkvotene for de enkelte villreinområder. Fra 1960-tallet og utover begynte imidlertid lokale rettighetshavere, og noen ganger viltneemnder, å danne såkalte villreinutvalg i en del av villreinområdene. Dette medførte større lokal makt og en mer aktiv forvaltning enn det Landbruksdepartementet utøvde. Etter at Miljøverndepartementet ble opprettet i 1972 ble viltforvaltningen overført dit fra Landbruksdepartementet. Den utøvende villreinforvaltningen var fra 1965 lagt til Direktoratet for vilt og ferskvannsfisk (DVF), og fra 1985 til Direktoratet for naturforvaltning (DN). De årlige fellingskvoter ble i hele denne perioden fastsatt av direktoratet, men i økende grad etter forslag fra- og i samarbeid med villreinutvalgene.

Villreinutvalgene hadde noe ulik sammensetning i ulike områder, men ofte var det en blanding av private rettighetshavere og viltneemndsmedlemmer fra kommunene. Dette ble oppfattet som en uklar rolledeling, og på 1980-tallet startet derfor arbeidet med å etablere offentlige regionale forvaltningsorganer for hvert villreinområde. Fra 1. januar 1988 ble det gjennom en egen forskrift opprettet en offentlig villreinneemnd for hvert villreinområde med areal i to eller flere kommuner. Bestemmelsene ble fra 1989 integrert i den generelle forskriften om forvaltning av hjortevilt. Villreinneemndene er statlige og skal være et utøvende organ med delegert myndighet fra DN, og skal øke den formelle lokale og regionale makt i bestandsforvaltningen. Villreinutvalgene hadde ingen slik formell makt, hvilket en del ganger ble opplevd som et problem. Det var likevel en del uenighet omkring denne delingen i offentlige villreinneemnder og

private villreinutvalg, og det var til dels som en reaksjon på dette at villreinområdene i 1987 dannet en overbygning som fikk navnet Villreinnrådet i Norge. Dette er en organisasjon med fastsatte vedtekter der både villreinneemnder og villreinutvalg kan være medlemmer.

Bestandsplaner og driftsplaner

Villreinneemnda skal i henhold til hjorteviltforskriftene stimulere og legge til rette for jaktrettshavernes bestandsplanlegging. Villreinneemnda kan godkjenne en flerårig, maksimalt 5-årig, bestandsplan for villreinområdet dersom hele villreinområdet er organisert som ett vald. Når godkjent bestandsplan foreligger skal villreinneemnda gi en samlet fellingstillatelse for hele planperioden som valgfrie dyr, og det er da jaktrettshaverne som forestår den videre oppdeling av fellingskvoten på kjønn og alder. Dersom slik godkjent bestandsplan ikke foreligger, er det villreinneemnda som fastsetter den målrette-

Den private villreinforvaltningen

Den private villreinforvaltningen er i de fleste områder organisert i villreinutvalg. Sammensetning og organisering av disse varierer noe. I en del områder er de aller fleste rettighetshavere medlemmer. I disse har en vedtekter der det på årsmøtet kan stemmes i henhold til andeler og fattes bindende vedtak i spørsmål som vedrører driften av villreinområdet. I andre områder er medlemsprosenten lavere. Dette kan være et villreinutvalg som opererer som et arbeidsutvalg for rettighetshaverne. På Hardangervidda består for eksempel villreinutvalget av 4 representanter fra de private rettighetshaverne, valgt av Hardangervidda Grunneigarsamskipnad, og 4 representanter fra fjellstyrene, valgt av Samarbeidsorganet for fjellstyra på Hardangervidda. Slike utvalg kan ikke fatte bindende vedtak på vegne av jaktrettshaverne.

Jaktrettshaverne og villreinutvalgene ivaretar de løpende oppgaver knyttet til driften av villreinområdene, f.eks organisering av grunneiere, tilrettelegging for jakt, fastsetting av jakttid innenfor offentlig fastsatt jaktidsramme, gjennomføring av ulike former for bestandstillinger og fremlegging av forslag med hensyn til størrelsen og sammensetningen av den årlige fellingskvoten.

Den offentlige villreinforvaltningen

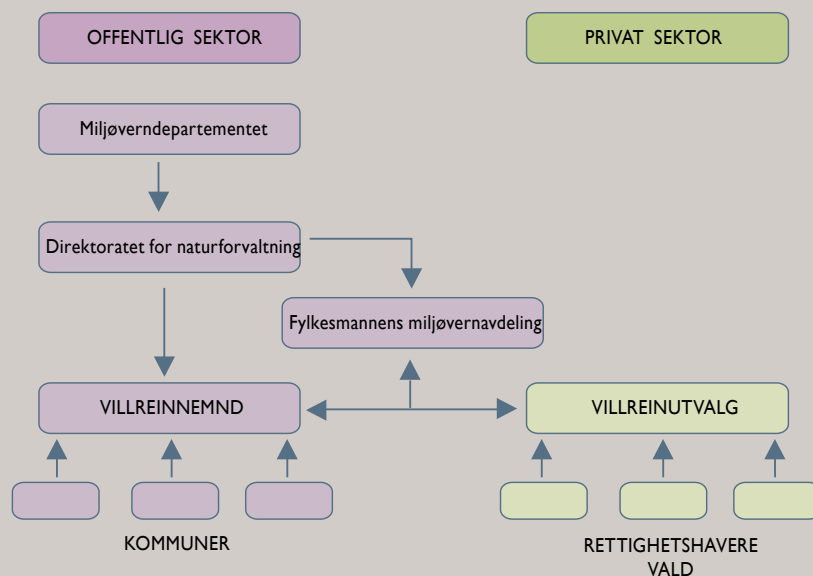
Villreinforvaltningen gjennomføres i dag med hjemmel i Lov om viltet av 29. mai 1981 med seinere endringer, og Forskrift 22. mars 2002 om forvaltning av hjortevilt og bever. Villreinnemnda skal arbeide i tråd med forskriftens formål om å ivareta bestandenes og leveområdenes produktivitet og

mangfold. Forvaltningen skal legge til rette for en lokal, langsiktig forvaltning med næringsmessig og rekreasjonsmessig nyttiggjørelse av viltressursene. Forvaltningen skal videre sikre bestandsstørrelser som medfører at det ikke forårsakes uakseptable skader og ulemper på andre samfunnsinteresser. I rundskriv fra DN av juli 2002 om forvaltning av hjortevilt og bever er det understreket at villreinnemndene skal være synlige forvaltningsorgan som jaktrettshavere og andre myndigheter skal forholde seg til. Også ansvarlige planmyndigheter som kommune og fylkeskommune, samt Statens Vegvesen, skal forholde seg til villreinnemndene i plansaker som berører villreinområdene.

Hver kommune med areal innenfor villreinområdet oppnevner ett medlem og ett varamedlem til villreinnemnda, og medlemmenes funksjonstid følger kommunevalgperioden. Villreinnemnda skal blant annet vedta den årlige fellingskvoten for området innen 1. mai og godkjenne vald og tellende areal for jakt etter villrein. Som tellende areal regnes normalt arealer over skoggrensa unntatt større vann og isbreer, i særlige tilfeller kan også skog godkjennes dersom slike arealer faktisk brukes av reinen i betydelig utstrekning. På bakgrunn av dette utsteder og sender villreinnemnda fellingstillatelser og kontrollkort til den ansvarlige representant for de enkelte jaktvald.

Det er etablert praksis at fylkesmannen skal være faglig veileder for både villreinnemnd og villreinutvalg. I villreinområder med areal i flere fylker er det utpekt en hovedansvarlig fylkesmann.

NORSK VILLREINFORVALTNING

de avskyting gjennom sitt årlige kvotevedtak. Bestemmelsene om bestandsplan med rettsvirkning ble innført ved revisjonen av hjorteviltforskriftene i 2002. Tidligere skulle villreinnemnda føre tilsyn med at jaktrettshaverne utarbeidet en driftsplan for området, og kunne ta denne opp til godkjenning selv om området ikke var organisert som ett vald. Rettsvirkningen med tildeling av bare valgfrie dyr var da knyttet opp til at det på nærmere bestemte vilkår måtte inngås en særskilt avskyttingsavtale med grunnlag i driftsplanen. Ettersom det er svært få villreinområder som er organisert som ett vald, har den nye bestemmelsen hittil fått liten anvendelse. Det har også blitt tatt opp som et problem fra flere villreinområder at de mener de har mistet den styringsdialogen mellom villreinnemnda og villreinutvalg/jaktrettshavere som den tidligere godkjenningsordningen medførte.

Økonomi

Fylkesmennene tildeler økonomiske midler til drift av villreinnemnda i form av møtegodtgjørelser og lønn til sekretær på grunnlag av en årlig bevilgning fra DN. Det har i en årrekke vært en fast bevilgning fra Viltfondet gjennom statsbudsjettet på 1 mill. kr til dette formålet. I Statsbudsjettet for 2005 er det foreslått at bevilgningen til drift av villreinnemndene økes til 2,5 mill. kr pr. år, noe som vil kunne gi grunnlag for bedre godtgjørelser for arbeidet i villreinnemnda og bedre sekretærordninger.

Økonomiske midler fra Viltfondet til tiltak i villreinområdene ble tidligere tildelt fra DN via fylkesmennene. Den årlige bevilgning var i størrelsesorden 2,5 – 3 mill. kr finansiert av fellingsavgifter, og midlene ble tildelt i samsvar med en tiltaksplan som ble utviklet og fulgt opp av Villreinnrådet i Norge i samarbeid med DN. Etter endring av viltloven tilbakefører DN fra 2003 innbetalte fellingsavgifter for villrein til det enkelte

villreinområde via villreinnemnda. Det er så villreinnemnda som etter søknad bevilger disse avgiftsmidlene til jaktrettshavere og andre aktører til lokale tiltak innenfor villreinområdet. DN fordeler den resterende del av tilskudds-posten. Omleggingen til etterskuddsvis innbetaling av fellingsavgifter medførte imidlertid en betydelig reduksjon av den årlige bevilgning til villreintiltak. I budsjettene for 2003 og 2004 har det vært avsatt i alt 1,7 mill. kr pr. år til formålet. I statsbudsjettet for 2005 er bevilgningen foreslått økt til 2,2 mill. kr.

Bestandsdata og beslutningsgrunnlag

Dersom det skal kunne drives en målrettet villreinforvaltning med tilstrekkelig presisjon, kreves det et godt datagrunnlag. De viktigste data til bruk i løpende forvaltning omfatter oversikt over bestandens størrelse, kjønns- og alderssammensetning og årlige tilvekst, sammen med årlig fellingsstatistikk. Det er i tillegg ønskelig med oversikt over utviklingen av beitene og utviklingen

Nasjonalt bestandsovervåkingsprogram

Fra 1991 har NINA på oppdrag fra DN gjennomført et nasjonalt bestandsovervåkingsprogram for hjortevilt, der villrein inngår som et eget delprosjekt. De villreinområdene som inngår i programmet er Setesdal-Ryfylke, Hardangervidda, Rondane, Snøhetta, Knutshø og Forollhogna, samt Reindalen på Svalbard. Formålet med programmet er å framskaffe gode bestandsdata til den løpende forvaltning, og å vedlikeholde sammenhengende dataserier som grunnlag for forskning. Det gjennomføres årlig kalvetelling om sommeren for å måle

rekrutteringsraten, strukturtelling om høsten for å bestemme bestandenes alders- og kjønns sammensetning, og innsamling av kjever med slaktevekter fra felte dyr under jakta for å måle kondisjon. I tillegg er det i noen områder gjennomført beite-registreringer, men dette er så langt ikke lagt inn som en fast rutine med regelmessige gjentak på grunn av metodiske og økonomiske problemer. I praksis gjennomføres feltarbeidet i overvåkingsområdene av personell fra NINA i nært samarbeid med lokale aktører, mens analyse, bearbeiding og publisering av resultatene gjøres av NINA.

av dyras kondisjon. Den offentlige jaktstatistikken innhentes via jaktrettshaverne og sammenstilles og publiseres årlig av Statistisk Sentralbyrå. I tillegg er det vanlig at villreinutvalget utarbeider en mer detaljert oversikt over fellingsdata til bruk i den lokale forvaltningen. Det er i utgangspunktet jaktrettshaverne ved villreinutvalget i det enkelte område som har ansvaret for å framskaffe de øvrige bestandsdata det er behov for. Det gis tilskudd fra Viltfondet til slikt arbeid gjennom den årlige bevilgning til villreintiltak. I praksis har slikt arbeid i stor grad blitt gjennomført etter faglig veiledning fra Norsk institutt for naturforskning (NINA), og NINA har også ansvaret for å analysere innsamlede kjever for alders- og kondisjonsbestemmelse. Villreinrådet i Norge har sammen med NINA gjennomført kursing av lokalt personell som skal delta i slikt arbeid.

Resultatene fra de registreringer som gjøres i overvåkingsprogrammet er i stor grad relative mål som kan brukes til å studere endringer i bestandsparametrene over tid, og de angir ikke noen eksakt bestandsstørrelse direkte. Imidlertid ønsker ofte den lokale forvaltningen mer kunnskap om den totale bestandsstørrelsen. I mange av de mindre og relativt oversiktlige områdene skaffer derfor de lokale aktørene regelmessig slike data gjennom såkalte minimumstillinger fra fly om vinteren. I større og mer uoversiktlige områder som Setesdal-Ryfylke og Hardangervidda er dette vanskeligere å gjennomføre både metodisk og økonomisk, noe som har ført til usikkerhet om den faktiske bestandsstørrelsen og omfattende forvaltningskonflikter. I seinere tid er det gjort noen framskritt på dette området ved å ta i bruk radiomerking av rein for å få et mål på statistisk usikkerhet i bestandsestimatet (Hardangervidda) og for å heve kvaliteten på flytellingene ved hjelp av GPS-teknologi.

*Miljøvernminister Knut Arild Hareide orienterer Stavanger Aftenblad under oppsyn i Setesdal - Ryfylke villreinområde.
Foto: Vemund Jaren*

Oppsyn

Det er spesielle utfordringer knyttet til utøvelsen av villreinjakta sammenliknet med de øvrige hjorteviltartene. Dette har blant annet sammenheng med at jakta foregår på større og mindre flokker i åpent fjellterreng, og at det kan bli relativt mange jegere konsentrert innenfor begrensede områder der dyra står. Det har også vært en del oppslag i media om skadeskyting og episoder med uforsvarlig og inhuman jakt. Det har derfor vært satt inn ekstra ressurser både fra private rettighetshavere og det offentlige for å få organisert et effektivt villreinoppsyn. I områder med statsallmenning har dette oppsynet tradisjonelt blitt gjennomført av et stort antall fjelloppsyn ansatt av fjellstyrene. På privatgrunn, uten innslag av statsallmenning, har oppsynet tradisjonelt blitt utført av rettighetshavere sammen med sesongengasjerte oppsyn. Etter opprettelsen i 1996 har Statens Naturoppsyn (SNO) etter avtale med villreinutvalg deltatt i villreinoppsyn i flere villreinområder og organisert villreinoppsyn i samarbeid med blant annet politiet. Villreinutvalgene, politiet, fjelloppsynet og SNO har også gjennomført kompetansehevende tiltak for villreinoppsynet.

5 Villrein og menneskelige forstyrrelser

Villreinen – en overlevelsesmaskin

Ekstreme miljø krever ekstreme tilpasninger. Våre høyfjellsområder representerer et slikt ekstremt miljø, og det er derfor ikke vanskelig å forstå at de arter som har fjellet som sitt leveområde har utviklet spesialiserte atferdstrekk og levemåter. I særlig grad gjelder dette villreinen, og et fåtall andre arter, som har høyfjellet som sitt leveområde året rundt. Hos slike dyr skal det ikke mye rusk til i maskineriet før ting går i stå.

Villreinen kalles ofte *fjelllets nomade*, noe som gjenspeiler artens kontinuerlige vandringer på leting etter beite. Leveområdene er flere tusen kvadratkilometer store som følge av både forde-

lingen og mengden av mat i terrenget, og størrelsen på villreinflokkene. Spis – men ikke bli spist, er leveregel nummer én. I store flokker er sjansen for å bli tatt av rovdyr mindre, og det er flere øyne og neser som kan oppdage farer som truer. Begge disse atferdstrekk er viktige spesialiseringer, men har også betydning for hvordan menneskelige forstyrrelser virker inn. Arten trenger store arealer, og alle typer aktiviteter som hindrer eller påvirker denne arealbruken vil intuitivt ha betydning for villreinen. Likeledes vil flokkatferden medføre at frykt- og fluktatferd som følge av en enkelt forstyrrelse vil påvirke et stort antall dyr.

I likhet med moskus, fjellsau og andre arter som lever i ekstreme fjellmiljø,

har villreinen også utviklet en annen spesialisering – den er en såkalt "kapital" produsent. I høyfjellet følges en kort sommer med planteproduksjon av en lang vinter uten plantevekst, hvor tilgangen på beite varierer med snø og isingsforhold i fjellet. Om vinteren må derfor dyrene ha en kapital å tære på. Denne kapitalen i form av store fettreserver må derfor bygges på barmarksbeite. Tilgang på gode barmarksbeiter er derfor avgjørende for dyr som har denne strategien.

Villreinsimla føder sin kalv opptil en måned før våren – med ny plantevekst – starter. Dette betyr at i den første perioden etter kalving er det simlas kroppsreserver – kapitalen – det tæres

på for at kalven skal få den energien den trenger. Simler som ikke har nok kapital når våren kommer føder lette kalver og utsetter fødselstidspunktet. Det er derfor ikke overraskende at vi finner stor variasjon i de ulike villreinstammenes vekstevne, og at dette kan forklares med mattilgangen gjennom året. Villreinsens tilpasninger medfører derfor at alle forstyrrelser som bidrar til å redusere mattilgangen eller som øker energiforbruket, kan ha store negative konsekvenser

Villrein og forstyrrelser

Hver enkelt villreinstamme har sine spesielle særtrekk, noe som gjør det vanskelig å trekke konklusjoner som gjelder for villreinen som art. Forstyrrelsesfrekvens og tetthet av dyr i forhold til beitetilbud varierer fra ett område til et annet, noe som gir seg utslag i varierende vitalitet på villreinstammene. Noen områder har gode sommerbeiter, andre har gode vinterbeiter. Bare et fåtall villreinstammer finner gode helårsbeiter innenfor sine leveområder. Dette medfører at de

samme typer forstyrrelser kan slå ulikt ut fra et område til et annet. Mange av våre 23 villreinstammer har ulik grad av tamrein-innblanding, og viser også ulik grad av skyhet overfor mennesker. Dette gir muligheter for en mer differensiert forvaltning av områdene med hensyn til å redusere påvirkningsgraden i de mest sårbare områdene.

Hva vet vi om forstyrrelseeffekter?

Det er både nasjonalt og internasjonalt gjennomført en rekke studier omkring effektene av forstyrrelser på villrein. Som følge av svært ulik metodikk, der noen studier har sett på individer og andre på populasjoner, er det ikke overraskende at undersøkelser som er foretatt på ulike nivå gir resultater som tilsynelatende er forskjellige. Ulik metodikk, og studier på ulike nivå (atferds, bestands- og landskapsnivå), bidrar imidlertid med komplementær kunnskap som til sammen gir mer utfyllende og helhetlig forståelse av effektene på villrein.

Fra norske undersøkelser kan vi kort oppsummere:

- Villreinen i Norge har atferdsreaksjoner på menneskelig virksomhet som spenner fra svært liten eller moderat reaksjon med kort frykt- og fluktavstand og beskjedne energitgifter, til sterke reaksjoner med dertil lang frykt- og fluktavstand og betydelige energitgifter. Det er ferdsl (til fots og på ski) som utløser atferdsreaksjoner, mens faste installasjoner (høyspentledninger, hytter, veier uten trafikk etc.) i liten grad influerer reinens atferd lokalt.
- Ut fra naturgitte og historiske forhold har ulike villreinstammer ulike forutsetninger med hensyn til toleranse for menneskelig forstyrrelse, der enkelte villreinstammer er mindre sårbare enn andre.
- En rekke studier viser at både villrein og tamrein opptrer i reduserte tettheter i nærheten av forstyrrelseskilder, og at utnyttelsen av beiteområdene er høyere i områder langt unna forstyrrelseskilder. Tekniske inngrep kan også medføre delvise barrierer

for reinen, slik at områder fragmenteres og får redusert bruk. Dette kan gi seg utslag på bestandsnivå gjennom redusert beitetilbud eller andre tetthetsavhengige effekter. Konsekvensene kan være at man kan bli tvunget til å redusere bestandstørrelsen for å hindre beiteskader eller reduksjon i dyrenes kondisjon.

- Det er dokumentert negative effekter av menneskelig aktivitet på villreins områdebruk gjennom undersøkelser før og etter utbygginger i fjellet. Samtidig er det observert dyr som tilsynelatende uberørt oppholder seg tett på inngrep, selv om dette kun utgjør en perifer del av dyrenes arealbruk.

Hva trenger vi å vite?

Konsekvenser av menneskelige forstyrrelser på bestander av ville dyr er et kontroversielt tema. Mens noen hevder at konsekvensene er omfattende og alvorlige, mener andre at betydningen av forstyrrelser generelt er overdrevet. Dette er derfor helt klart et felt hvor det kreves vitenskapelig sterke verktøy for å avklare effektene.

For å øke forståelsen av reinens atferdsmessige forhold til mennesker og vår virksomhet, kreves det kunnskap om artens bestandsøkologi med vekt på vekst, kondisjon, reproduksjon og dødelighet i relasjon til ulike miljøfaktorer (spesielt reinens sommerbeiter vs. vinterbeiter, parasitterende insekter og predasjon). Denne kunnskapen bør framskaffes på bestands- eller landskapsnivå fordi forvaltningen skjer på dette nivået. Dels av metodiske og dels av praktiske årsaker er imidlertid mye av den tilgjengelige kunnskapen basert på atferdsrespons (for eksempel endringer i reinens aktivitetsbudsjett) eller fysiologiske responser (for eksempel endringer i hjertefrekvens). Det har derfor vært en forskningsmessig utfordring å skaffe kunnskap om effekter av forstyrrelser og menneskelig aktivitet som kan knyttes til de demografiske konsekvensene av slike effekter (eksempelvis endringer i vandringsmønster, områdebruk, overlevelse/dødelighet og reproduksjon).

Fordeler og begrensninger ved å bruke kortsiktige responser

Det meste av litteraturen beskriver kortsiktige responser på forstyrrelser. Fordelen med slike undersøkelser er at de kan gjennomføres raskt og eksperimentelt. Eksempelvis er det gjort studier av frykt- og fluktavstander som viser at villrein med tamreinopphav har større toleranse for forstyrrelser enn opprinnelig villrein fra områder som Rondane, Snøhetta og Hardangervidda.

I en rekke studier av dyrs respons på forstyrrelser er det påvist atferdsmessige og fysiologiske reaksjoner. I hvilken grad disse reaksjonene også har bestandsdynamiske konsekvenser i form av økt dødelighet og redusert reproduksjon er imid-

Metoder ved undersøkelser av forstyrrelseseffekter på villrein

Ved undersøkelser av effekten av menneskelige forstyrrelser på villrein finnes tre anvendte metoder. Hver enkelt av disse har sine begrensninger, og de bør derfor anvendes komplementært, og ikke uavhengig av hverandre:

i) **Direkte observasjoner av individuelle dyrs respons (atferd, fysiologiske reaksjoner) på forstyrrelser, eller forekomst av enkeltdyr, mindre grupper eller flokker av dyr nær inngrep.**

Begrensninger: Vil ikke nødvendigvis fange opp en akkumulert effekt som medfører redusert bruk av områder. En slik metode vil heller ikke fange opp bestandsmessige forhold. Metoden kan imidlertid være et viktig bidrag til å forstå hvorfor det er forskjeller mellom områder i reinens toleranse.

ii) **Indirekte og mer regionale observasjoner av villreins bruk av konfliktområder i forhold til restområder.**

Begrensninger: Slike studier må dokumentere at fordelingen av dyr ikke skyldes naturlig habitatvalg, dvs. inkludere undersøkelser av beite, snøforhold, høydeler og annet. Videre bør slike studier fortrinnsvis gå over flere år.

iii) **Studier før og etter intense perioder med menneskelig aktivitet eller utbygging, eks. vannkraftutbygging**

Begrensninger: Dette er kostbare undersøkelser som krever et langt tidsperspektiv på forskningsaktiviteten, men som er den sikreste type undersøkelser

lertid uavklart. Vi kan ha situasjoner hvor rein reagerer sterkt på en type forstyrrelser, men fordi disse er sjeldne eller bare oppleves i kort tid eller innenfor svært begrensede områder har de liten effekt på bestanden. Tilsvarende kan reaksjonen på andre stimuli være lav, men fordi dette er noe som oppleves ofte og over lang tid, kan de ha relativt stor betydning med hensyn til energiforbruk, vekst osv. Manglende registrert effekt på villreins bestandsdynamikk kan derfor skyldes metodenes evne til å avdekke finere detaljer i de bestandsdynamiske prosessene eller at forstyrrelsene ikke har noen effekter på dette nivået. Det er sjeldent at stress fører til stor dødelighet hos store planteetere, med mindre det er tale om meget høye forstyrrelsesnivåer.

Hvordan kan forstyrrelser resultere i redusert produksjonsevne?

For å si noe om hvordan forstyrrelser påvirker bestandene, må vi være i stand til å måle effekter på fødselsraten og/eller dødelighetsraten eller bruken av tilgjengelig habitat dersom

dette er en begrensende faktor, jf. vinterbeite. Hos alle arter er disse variablene tetthetsavhengige. Det vil si at mengden dyr på et område påvirker mengden av mat/plass som er tilgjengelig, noe som igjen påvirker dyras vekst, reproduksjon og dødelighet. Har vi kunnskap om disse tetthetsavhengige effektene kan vi si noe om forstyrrelsens innvirkning på hele bestanden.

I fravær av tetthetsavhengige prosesser vil det ikke gi noen konsekvenser for bestanden at dyr endrer oppholdsområder. Forstyrrelser kan i slike tilfeller betraktes som *tap av habitat*. Bestanden påvirkes bare hvis økt tetthet av dyr medfører økt dødelighet eller redusert reproduksjon. I mange tilfeller vil områder med forstyrrelser ikke bli fullstendig unngått, men bli brukt mindre. Dette er da analogt med *habitatforringelse*, og effekten på bestanden vil da avhenge av nivået av tetthetsavhengighet.

Studier av andre dyregrupper vedrørende effektene av tap av habitat eller habitatforringelse, viser at bestandsresponsen påvirkes av den relative styrken av tetthetsavhengighet i forhold til de resursene som er begrensende. Hvis for eksempel arten ikke er næringsbegrenset om sommeren, vil tap av sommerbeiter ikke ha noen effekt på bestandsnivå. I bestander som er matbegrenset vil derimot tap av viktige beiteområder forsterke de tetthetsavhengige effektene i bestanden. Den samme tankegangen kan benyttes for å undersøke effekten av forstyrrelser på villrein. Først må man dokumentere at dyrene unngår forstyrrelseskilden(e) og deretter se om dette har tetthetsavhengige konsekvenser. I en rekke studier er det vist at reinen bruker områder med ulik grad av forstyrrelse mindre enn tilsvarende uforstyrrede områder. Tilsvarende er effektene av høy tetthet, slitasje på vinterbeitene og påfølgende redusert bestandskondisjon (lave vekter og reproduksjonsrater) godt dokumentert. En har således lyktes å etablere en direkte sammenheng mellom forstyrrelser og reinens arealbruk, og mellom høy tetthet og redusert kondisjon, men ennå ingen direkte sammenheng mellom økt forstyrrelse og redusert bestandskondisjon.

Selv om tettheten er høyere i områder med lite forstyrrelser, trenger ikke dette å ha noen effekter på bestanden dersom habitat/beite er ubegrenset. Gjennomføring av eksperimentelle studier for å avdekke slike effekter vil være både kostbare og vanskelig gjennomførbare, særlig hvis man skal gjøre gjentagne studier. Å sammenligne bestander er en annen brukbar tilnærming, men resultatene kan være vanskelig å tolke fordi de fleste bestander har forskjellig opphav (utsatt tamrein eller opprinnelig villrein), og dessuten er utsatt for ulikt jakt og predasjonstrykk.

Mekanismer for hvordan forstyrrelser påvirker en villreinbestand

Det finnes i utgangspunktet tre ulike mekanismer for hvordan forstyrrelse kan påvirke en villreinbestand:

(i) Direkte reduksjon i overlevelse eller kalveproduksjon

Slike direkte effekter kan være en følge av kollisjoner med tog eller bil, eller høyere tap av foster hos drektige mødre. Kollisjonstap er enkle forhold å holde rede på, og slike forhold ansees ikke som et problem i villreinbestander. Fostertap som følge av menneskeskapt stress er vanskelig å skille fra mer naturlige årsaker som næringsstress og effekter av spesielle klimatiske forhold.

(ii) Redusert energibudsjett med påfølgende redusert overlevelse eller reproduksjon.

Forstyrrelser er ofte koblet til større aktivitet hos dyrene som følge av energetisk kostbar fluktatferd samtidig med at dyrenes tid til beiting reduseres.

(iii) Redusert bruk av forstyrrede områder resulterer i økt effektiv bestandstetthet i uforstyrrede områder med påfølgende økt dødelighet, redusert reproduksjon eller redusert bestandstetthet.

Unngåelse av områder med forstyrrelser vil nødvendigvis medføre økt bruk av uforstyrrede områder. Disse områdene kan være mer marginale med hensyn til beiteresurser. Tilsvarende har en rekke studier vist at villreins trekk påvirkes av veier, og at selv veier med moderat trafikk kan resultere i redusert trekkaktivitet. Redusert trekk mellom delområder og redusert bruk av områder med mye forstyrrelse vil medføre økt tetthet av dyr innenfor gjenværende områder med påfølgende økt beitepress. Dette kan i sin tur medføre økt matbegrensning slik at forvaltningen må definere nye og lavere forvaltningsmål for å opprettholde tilsvarende vitalitet (vekst og reproduksjonsevne) i bestanden.

Selv om det er gjennomført en rekke gode undersøkelser som viser at reinen påvirkes av forstyrrelser, har man ennå til gode å vise at disse har konsekvenser for bestandenes vekstevne. Det er imidlertid slått fast at tilgjengelige leveområder for reinen i praksis er redusert, slik at det ved samme mengde dyr enten blir større beitebelastning eller økt konkurranse om knappe ressurser. Norske villreinbestander reguleres ved jakt, hvilket betyr at tettheten av rein innen de ulike områder i stor grad er en effekt av forvaltningsmessige avgjørelser i henhold til beiteslitasje og kondisjon. I slike tilfeller kan effektene av de tetthetsavhengige faktorer være vanskelig å påvise.

6 Villreinfjellet som et landskap

- utfordringer og muligheter

Utfordringene med å møte samfunnets ulike og ofte konkurrerende behov innenfor begrensede arealer er ikke bare et norsk problem. Denne globale problemstillingen har gitt opphav til helt nye måter å tenke forvaltning av arealer på – også i Norge. Mens man tradisjonelt har forvaltet viltbestander og deres leveområder ut fra en en-arts tankegang – ofte med jegerne som eneste fokusgruppe – har man erfart at en slik snever måte å tenke forvaltning på ikke er i stand til å ta inn over seg den variasjonsrikdom av motstridende mål samfunnet setter.

Mulighetene ligger i et paradigmeskifte i forvaltningstankegangen. I en helhetlig økosystemforvaltning holdes fokus ikke kun på arten villrein, men også den store variasjonsrikdom av økologiske og kulturelle prosesser knyttet til villreinen og villreinfjellene. Dette danner til sammen et *landskap*, som favner både kultur og natur. Landskap er personlig og inkluderende, fordi vi skaper vår egen opplevelse av det på grunnlag av minner, assosiasjoner og kunnskap. Det er disse personlige opplevelsene som gir landskapet dets kulturelle og sosiale verdier, i tillegg til de miljømessige og økonomiske.

Utfordringene blir derfor å få "folket først"-forsvarerne og "miljøet først"-forsvarerne til å respektere og forstå hverandres oppfattelse av dette landskapet. "Folket først" mener at naturen må tåle noen mindre kutt her og der, mens "miljøet først" hevder at naturen dør på grunn av de 1000 kutt. I tabloid form blir dette ofte formulert slik: Lokalpolitikere, lokale næringslivsfolk og lokale brukere av fjell-landskapet hevder at folk som bor i tilknytning til ressursene må prioriteres først. Folk trenger jobb. Hvis dette betyr noen inngrep i form av hyttefelt, turistløyper, snøskuterløyper, veier, heisanlegg og opp-

demte vannmagasin – så får det bare bli slik. Bruk er det beste vern, hevdes det. "Miljøet først" hevder imidlertid at reinen, som nasjonal ressurs, må prioriteres på bekostning av mer eller mindre kortsiktig utnyttelse av ressursene i fjellet. Vern burde være et aktivum for bærekraftig bruk, hevdes det fra det hold. Dette blir igjen ofte oppfattet som urealistiske og romantiske forestillinger av "folket først"-forsvarerne.

Utfordringene blir derfor å kombinere mer kortsiktig ressursutnyttelse med en klargjøring av hvilke langsiktige tilstandsmål man har for de norske, les europeiske, villreinfjell. Forvaltningen må finne ut hvordan vi skal handle i dag for å gi oss det fremtidige ønskede landskap. Dette arbeidet må fange opp det alminnelige ønsket som de fleste av oss deler, nemlig å leve i varierte omgivelser av høy kvalitet. Samtidig må vi ta vare på sporene og den levende kulturen i fjellandskapet slik at vi kan forstå og aktivt bevare vår historie, kultur og

identitet. Og sporene er mange – ingen arter i norsk fauna har så mye menneskelig kultur knyttet til seg som nettopp villreinen.

Mulighetene ligger derfor i at aktørene har felles interesser; alle vil at det i et langsiktig perspektiv skal være sunne villreinstammer i norske fjell, og alle ønsker livskraftige lokalsamfunn i tilknytning til disse villreinfjell. Vi må her bevare og stimulere til forståelse av den tradisjonelle og kulturelle bruken. Omlegging av primærnæringene og behovet for å finne nye næringsveger åpner for slike muligheter. Ny verdiskapning kan skje der de kulturelle verdiene rundt villreinen forsterkes gjennom stimulering av kulturbaserte næringsveger som gir gode forvaltningsløsninger. Vi ønsker at villreinen skal være en "kvalitetsbudbringer" i dette landskapet. De fleste skjønner at næringsutvikling, bosetting og miljø er gjensidig avhengige av hverandre. Det er derfor avgjørende at utviklingen av

en helhetlig "fjellmiljøpolitikk" skjer i et samspill mellom myndigheter og næringslivet i fjellområdene. For å få til et godt samspill, må man ha hensiktsmessige spillplasser.

Utfordringene blir således å finne riktig form og størrelse på arenaene. Dagens administrative grenser følger sjelden fjell-landskapets grenser, og for at landskapet skal inneholde de elementer vi ønsker trenger vi store forvaltningsområder. Arealforvaltningen i villreinfjellet utøves av svært mange aktører på flere nivåer. Disse vil ha sitt hovedfokus på mindre eller større deler av villreins leveområder, men bare unntaksvis ivareta villreinhensyn på en helhetlig måte. Fjell-landskapet er under stadig endring som følge av tilfeldig variasjon i miljøforhold, globale klimaendringer og varierende menneskelige behov og påvirkning.

Mulighetene ligger i at vi kan danne ulike knutepunkt for en helhetstenkning hvor både erfaringsbasert og vitenskapsbasert kunnskap kan utgjøre en basis for forvaltningen. Forvaltningen av et landskap er ingen egen øvelse for eksperter alene. Alle må få en klar forståelse av hva som skaper og påvirker omgivelsene.

En landskapstilnærming i forvaltningen av våre fjellområder må betraktes som en måte å tenke på, og ikke en nøyaktig oppskrift på hva som skal gjøres. Det må utvikles arenaer for forvaltningen hvor man kan ta avgjørelser som balanserer de ulike verdier og mål. Samtidig må det settes noen overordnede mål og grenser innenfor landskapet. De enhetene som forvaltes må gis en størrelse som reflekterer arealbruken hos de vitale elementene i dette landskapet, slik som villreinen.

Del II

TILRÅDNINGER

7 Hovedutfordringer

Man kan stå støtt med begge beina på jorda, men et byggverk på to pilarer er ikke spesielt stabilt. I løpet av ViSa - prosessen har rådgivningsgruppa blitt enige om fem pilarer som forvaltningen av norske villrein fjell skal stå på i fremtiden. Hovedutfordringen er at vi lykkes med å forankre samtlige pilarer slik at byggverket står støtt. Tilrådingene om ulike problemfelt i de etterfølgende kapitlene i temaheftet representerer ulike initiativer og strategier for hvordan vi kan få til dette.

Pilar 1

Løfte villreinen fra "menighet" til samfunn

De store og globale utviklingstrendene i samfunnet har innhentet også villrein fjellene, gjennom et endret mønster av økonomisk, kulturell og sosial utvikling i Distrikts-Norge. Distriktene har utviklet seg til sammensatte lokalsamfunn, hvor nye grupper ofte har nye måter å se bruken av naturen på. En villreinforvaltning med et ressursutnyttingsperspektiv ensidig rettet inn mot ca. 10 000 reinjegere, vil raskt finne ut at den opererer i et vakuum med manglende forankring og legitimitet hos øvrige brukergrupper av naturen, både på landsbygda og i byene. I utgangspunktet har "by og land" sammenfallende interesser i å bevare villrein, noe som gjør det både realistisk og avgjørende å skape en bred opinion for villreinen. Velfunderte forvaltningsstrategier utviklet av brede allianser vil stå bedre rustet til å møte de nye utviklingstrekkene i samfunnet, der villreininteressene skal være med på å sette premisser i forkant av utviklingen fremfor å være en bremsekloss i etterkant. Villreinforvaltningen må vekk fra en situasjon der den oppfattes som en egen "menighet" i forhold til den øvrige politikk og samfunnsplanlegging.

Pilar 2

Sterkere fokus på arealforvaltningen

Tradisjonelt har mye av oppmerksomheten rundt villreinforvaltning vært rettet mot hvordan vi løser utfordringene innen bestandsforvaltningen, det vil si forvaltningen av stammens sammensetning, vekst og utvikling, fortrinnsvis gjennom jakt. Vi har etter hvert lyktes relativt bra med å utvikle et standardisert og felles forankret opplegg for bestandsforvaltning, selv om det finnes forbedringspunkter. Den største utfordringen i fremtiden handler imidlertid om hvordan vi håndterer mangfoldet av utfordringer knyttet til eksisterende og fremtidig arealbruk i og omkring villreins leveområder. Det er et klart behov for en standardisert og felles forankret strategi for hvordan vi skal angripe spørsmål om arealdisposisjoner i villrein fjellene, som både imøtekommer hensynet til villrein og hensynet til forutsigbarhet for lokal næringsutvikling og verdiskaping. Av særlig betydning vil det være å ha verktøy og prosesser på plass for å møte nye bruksmønstre i fremtidens fjell, jf. blant annet de politiske signalene om økt vektlegging av lokal næringsutvikling i tilknytning til store verneområder. Det er behov for et enhetlig dokumentasjonssystem for arealinformasjon i forvaltningen av villrein, slik man i flere år har hatt for bestandsinformasjon gjennom overvåkingsprogram og standardiserte undersøkelser.

Pilar 3

Slutt på "bit for bit"-forvaltningen

Et betydelig problem innen forvaltningen av villreins leveområder er en utvikling der arealdisposisjoner gjøres isolert på hver sin kant av fjellområdene uten tilstrekkelig tanke på det helhetsperspektivet som forutsettes av en av Norges mest arealkrevende arter. Enkeltvis kan mange av inngrepene se ubetydelige ut, men summen av effekter som villreinen møter ved å bruke så store arealer kan gi utslag i redusert livsgrunnlag. Det er et klart behov for en felles og omforent virkelighetsforståelse og helhetlig tilnærming til fjellforvaltningen mellom ulike aktører og områder. Dette kan redusere og helst få slutt på den "bit for bit"-forvaltningen som i stor grad kjennetegner dagens situasjon.

Pilar 4

Større sammenhengende leveområder for villrein

Villreinen må sikres bedre muligheter til å ta i bruk ulike og tilstrekkelig store områder slik at den samlede resurstilgangen for reinen økes. Vandring har vært selve kjernen i villreins tilpasning for å overleve med et marginalt og ustabil resursgrunnlag så lenge den har eksistert. Samtidig endres villreins rammebetingelser kontinuerlig gjennom naturlige og menneskeskapte miljøforandringer. Derfor ønsker vi bedre funksjonalitet og sammenheng innen og mellom leveområdene innenfor større regioner. Dette vil sikre villreins overlevelse i et langt perspektiv, og innenfor en økologisk og kulturell ramme der reinen får utfolde sin nomadiske samtidig som den er en del av menneskers opplevelse og høsting. I arbeidet med å sikre større sammenhengende leveområder vil det være nødvendig å foreta en differensiering mellom villreinområdene ut fra kunnskapen vi har om tidligere tiders utveksling mellom områder, samt om de ulike stammens opphav og historikk. I noen områder bør det prioriteres særlige tiltak for å sikre leveområder med tilstrekkelig størrelse, kvalitet og vandringsmuligheter.

Pilar 5

Tilrettelegge for bærekraftig verdiskaping

Bevaring av villrein trenger ikke gå på bekostning av muligheten for å opprettholde og utvikle levende bygder omkring våre villrein fjell. Tvert i mot skal bevaring av villrein kunne virke som en forsterker og en kvalitetsbudbringer for verdiskapingen i levende lokalsamfunn. Det er et klart behov for kvalitetskriterier for verdiskaping som ivaretar hensynet til de biologiske rammene for villrein, og som synliggjør verdiene knyttet til villreinen og kulturen rundt den. Villreinhensyn skal være innarbeidet som premisse ved utvikling av initiativer for næringsmessig bruk av fjellområdene, på en måte som forsterker både kvaliteten og attraktiviteten på produktene. Dette til forskjell fra dagens situasjon der initiativer ofte utvikles uten tanke på villreinen (gjørne ubevisst som følge av kunnskapsmangel), og villreinaktørene kommer inn i etterkant på en måte som oppfattes som bremsekloss mot alt som er nytt.

8 Arealforvaltningen - det viktigste miljøpolitiske verktøy

Som vi har sett i første del i dette temaheftet, er det ett stikkord som mer enn noe annet sammenfatter villreinens nøkkel til å overleve i skrinne norske fjell, nemlig *areal*. Samtidig er arealkrevende virksomhet en viktig forutsetning for deler av den lokale næringsutviklingen i norske fjellbygder, og for storsamfunnet. Det er altså ikke tilfeldig at en samlet rådgivningsgruppe i løpet av ViSa-prosessen har trukket frem arealforvaltningen i og rundt våre fjellområder som den overordnede og største utfordringen for å sikre livskraftige villreinstam-

mer i fremtiden. Nedenfor gjennomgås rådgivningsgruppas tilrådninger om hvilke hovedgrep som bør gjøres innen arealforvaltningsverktøyene.

Arealplanlegging etter plan- og bygningsloven

Arealplanlegging eller områdevern?

I flere av de viktigste villreinområdene er det i dag nasjonalparker, eller konkrete planer om opprettelse av slike, i kjernen av fjellområdet. Nasjonalparker er opprettet i områdene Forollhogna, Knutshø, Snøhetta, Rondane og

Hardangervidda, og det arbeides i tråd med den gjeldende nasjonalparkplanen med opprettelse av nye parker i Ottadalen og Nordfjella. Det har i seinere år også blitt opprettet større landskapsvernområder i flere av villreinområdene. Denne verneformen har ofte blitt brukt på mer menneskepåvirkede arealer omkring nasjonalparkene, men i Setesdal-Ryfylke har den blitt brukt som hovedverneform sammen med biotopvernområde etter viltloven. Felles for alle former for vern i tråd med naturvernloven er at det

Det sentrale lovverket for styring av arealbruk i villrein fjellene

Områdevern i henhold til særlov – naturvernloven og viltloven
Staten kan i medhold av naturvernloven §§ 3 og 5 opprette nasjonalparker og landskapsvernområder etter nærmere bestemmelser. Fordelen med denne sikringsmåten er at en derved kan sikre relativt store arealer mot tekniske inngrep som er skadelige for villreinen. I medhold av naturvernloven § 8 (naturresevat), § 9 (biotopvern) og i noen grad § 14 (artsvern) kan staten verne områder etter nærmere bestemmelser gitt i disse. Vern i tråd med disse lovhjemplene kan imidlertid bare omfatte mindre områder. Det er gjennom § 22 i naturvernloven gitt anledning til å regulere ferdsele i områder vernet etter overfor gitte bestemmelser.

Viltloven § 7, 2. ledd gir hjemmel til å opprette særskilte biotopvernområder der det kan nedlegges forbud mot bygge- og anleggstiltak, ferdsele m.v. For villrein kan det være aktuelt å gjøre bruk av denne til vern av særlig viktige deler av villreinområdet. Særlig aktuelle biotoper for bruk av denne bestemmelsen er kalvingsområder og trekkområder som er klart avgrenset. I noen tilfeller kan det være aktuelt å verne andre viktige funksjonsområder, f.eks. sentrale vinterbeiteområder. Hittil er denne bestemmelsen blitt relativt lite brukt, men det har de siste årene blitt opprettet slike biotopvernområder i Snøhetta (i tilknytning til Dovrefjell-Sunndalsfjella nasjonalpark) og i Setesdal-Ryfylke (i tilknytning til landskapsvernområde). Denne verneformen kan også brukes til å ta vare på viktige funksjonsområder for villrein, som ikke tilfredsstiller kriteriene for vern etter naturvernloven. Det vil oftest være aktuelt å la eventuelle ferdselestriksjoner innenfor biotopvernområder gjelde i bare deler av året. Begrensningen for denne lovbestemmelsen ligger først og fremst i forhold til størrelsen på området som kan vernes. Det synes klart at den bare kan brukes i mindre områder og får en begrenset verdi, dersom ikke hele villreinområdet trekkes inn som en helhet i et større planarbeid.

Biomangfoldlovutvalget la 7. desember 2004 frem sin utredning med forslag til en helt ny naturmangfoldlov¹. Denne utredningen skal sendes på en bred høring før det eventuelt blir lagt fram et lovforslag til behandling i Stortinget, tidligst i 2006/2007. Dersom forslagene fra utvalget blir vedtatt vil de lovbestemmelsene i Naturvernloven og Viltloven som er omtalt ovenfor kunne forsvinne, og bli erstattet med andre og endrede bestemmelser i en ny naturmangfoldlov.

Arealplanlegging etter plan- og bygningsloven

Plan- og bygningsloven er den viktigste samordnende loven for arealforvaltningen, og samordning er nettopp et av hovedformålene med planleggingen etter denne loven. Samordning omfatter både saksbehandling og gjennomføring av planarbeid, og politisk aktivitet der makt spiller en viktig rolle for hva som prioriteres. Mange sektorlover er ikke formelt koplet til planer og vedtak etter plan- og bygningsloven. Plan- og bygningsloven og sektorlovene gjelder derved ved siden av hverandre, og både planvedtak og sektorvedtak gjelder etter sitt innhold. I arbeidet med ny plan- og bygningslov har det vært lagt vekt på å videreføre arbeidet med å samordne sektorlover med planprosesser etter plan- og bygningsloven.

For arealplaner på kommunenivå (kommuneplanens arealdel, kommunedelplaner, reguleringsplaner, bebyggelsesplaner) vil disse etter dagens plan- og bygningslov være rettslig bindende, mens fylkesplanleggingen er retningsgivende. For en del av fjellområdene er det utarbeidet arealrettede fylkesdelplaner. Plan- og bygningsloven hjemler også at regjeringen gjennom rikspolitiske retningslinjer eller bestemmelser kan sette skranke for kommunenes og fylkeskommunenes planlegging eller pålegge dem å omhandle bestemte tema i planene.

Det er lagt til kommunene å gjøre endelig planvedtak så lenge det skjer innenfor de rammer og retningslinjer som er gitt fra nasjonalt og regionalt nivå. Bestemmelsene om innsigelse til kommuneplanens arealdel, reguleringsplan og bebyggelsesplan er kompetanseregler som begrenser kommunens myndighet. Adgangen til å gjøre innsigelse omfatter bare viktige konfliktsaker som ledd i planprosessen, etter at ordinær medvirkning er gjennomført. Berørte statlige fagorgan, fylkeskommune og nabokommune har adgang til å gjøre innsigelse der kommunale planer er i strid med nasjonale og viktige regionale interesser. Behandlingen av plansaken starter ikke på nytt ved innsigelse, men myndigheten til å gjøre bindende planvedtak flyttes opp til øverste planmyndighet. Innsigelsesordningen må ikke forveksles med klageordningen, som først kan nyttes når kommunen har gjort planvedtak med rettsvirkning. Miljøverndepartementet har lagt opp til et system med mekling i innsigelsessaker med sikte på at planspørsmål så langt det er mulig kan bli løst lokalt. Fylkesmannen er bedt om å stå for meklingen.

Planlovutvalget har lagt fram forslag til endringer i plandelen av plan- og bygningsloven². Flere av disse kan, om de blir gjennomført, ha betydning for plan- og arealforvaltningsgrep for fjellområdene. Blant annet vil det kunne gis særlige rettsvirkning av arealplan ved statlige vedtak.

¹ NOU 2004: 28 Lov om bevaring av natur, landskap og biologisk mangfold

² NOU 2003: 14 Bedre kommunal og regional planlegging etter plan- og bygningsloven

forutsetter en stor grad av urørthet. I mange områder med stor viktighet for villrein er ikke dette kriteriet oppfylt, og områdene som vernes blir i mange tilfeller av for begrenset utstrekning til å dekke villreinens behov for å kunne benytte sesongbeiter og ulike funksjonsområder innenfor hele fjellområdet. Dertil kommer at det som oppfølging av den såkalte "Fjellteksten" i Revidert nasjonalbudsjett for 2003 nå legges opp til en økt bruk av verneområdene og særlig randområdene omkring disse med tanke på næringsutvikling og verdiskaping i lokalsamfunnene som er berørt av områdevernet. Rådgivningsgruppa mener derfor at det er et klart behov for å gjøre spesielle grep gjennom *arealplanlegging etter plan- og bygningsloven* dersom en skal kunne oppnå målsettingen om å bevare funksjonelle områder med livskraftige villreinstammer i framtida.

Trender i arealplanleggingen

Trendene vi ser i dag peker i retning av desentralisering av myndighet, at det offentlige har avtagende ambisjoner om

å styre deler av markedet, økt spesialisering og sektorisering. Samtidig synes det å være bred erkjennelse om at mange viktige utfordringer, blant annet miljøspørsmål, er sektorovergrepene og krever samarbeidsløsninger på tvers av myndighetsgrenser og profesjoner og mellom offentlig og privat sektor. Planprosesser etter plan- og bygningsloven er viktig for å etablere arenaer for slik samhandling.

Plan- og bygningsloven har i dag en rekke virkemidler for å ivareta styring av arealbruk i form av bygge- og anleggstiltak. Spørsmålet er i hvilken grad planmyndigheten (kommunestyre og fylkesting) ønsker å bruke virkemidlene, og hvor sterke sektorene og interessene er som påvirker prosessen. Generelt er utbyggingsinteresser sterkt på banen i arealplanleggingen, og det kan være krevende å få fram miljøhensyn som en likeverdig interesse.

Arealforvaltning knyttet opp mot villrein reiser også spørsmål som ikke

handler om byggetiltak, men ferdsel i villreinområdene. Reelt sett er det ingen direkte virkemidler for styring av ferdsel for denne type områder i plan- og bygningsloven. Styring av ferdsel er også et spørsmål som kan komme i konflikt med viktige prinsipper i friluftsløven (ferdselsretten). Planprosesser etter plan- og bygningsloven vil imidlertid kunne bringe aktører sammen for å avklare og legge til rette for privat og/eller offentlig gjennomføring av tiltak knyttet til ferdsel.

Det interregionale perspektivet

Villreinens leveområder går på tvers av kommune- og fylkesgrenser; de er *interregionale*. Dette stiller store krav til organisering og koordinering av planverktøy og forvaltningspraksis. Fylkesdelplaner, dels på tvers av fylkesgrensene, har til nå vært det viktigste verktøyet for å etablere helhetlige forvaltningsgrep. Erfaringene viser at slike planer, på tross av at de ikke gir direkte rettsvirkning, fungerer godt, jf. for eksempel fylkesdelplan for Rondane. Det kreves imid-

Fylkesdelplan for Rondane

Fylkesdelplan for Rondane er utarbeidet i samarbeid mellom Hedmark og Oppland fylkeskommuner samt de berørte kommunene. Planen dekker området mellom Østerdalen/Atndalen i øst og Gudbrandsdalen i vest. Første versjon av planen ble utarbeidet tidlig på 1990-tallet og er seinere revidert (2000). Målsettingen for Fylkesdelplan for Rondane er å ivareta leveområdet for villreinen slik at den sikres overlevelse i livskraftig bestand, samt å sikre øvrige store naturverdier i området. Planen skal sikre villreinens trekkområder inn og ut av tilgrensende villreinområder.

Planområdet omfatter **villreinens leveområde og influensområdet** der tiltak kan påvirke villreinen. I leveområdet skal det ikke etableres nye hytter, turistbedrifter eller andre virksomheter. I influensområdet er avstanden til leveområdet avgjørende for hvor strenge regler som gjelder, men generelt gjelder at ny – og også til dels eksisterende aktivitet, for eksempel løyper – skal trekkes lengst mulig vekk fra leveområdet. Dette innebærer at ny hyttebygging er trukket lenger ned mot bygda i en del områder.

For at fylkesdelplanen skal få rettsvirkning må retningslinjene innarbeides i kommunenes arealplaner. **Planrådet for villrein i Rondane** er etablert som er et rådgivende organ i forhold til gjennomføring og håndheving av planen. Planrådet består av representanter fra fylkeskommunene, Kommunenes Sentralforbund og fylkesmennene i begge fylker – til sammen 6 representanter. Fylkeskommunene har sekretariatet. Planrådet får alle kommuneplaner til behandling, samt andre saker som er prinsipielle eller kompliserte.

Østlandsforskning har undersøkt virkninger av fylkesdelplan for Rondane. Foreløpige resultater fra en spørreundersøkelse viser at kommunale politikere mener fylkesdelplanen i middels til stor grad har ført til en mer samordnet styring av arealbruken i og nær villreinens leveområde, og færre nye inngrep/forstyrrelser der. De mener også at planen i måtelig grad har bedret leveforholdene for villreinen. Dette, og andre data, indikerer at fylkesdelplanen har fungert positivt for å ivareta villreinens arealbehov.

lertid et godt oppfølgingsapparat som holder planen levende og sørger for at fylkesdelplanen følges opp i *kommunale planer*. Planlovutvalget har foreslått at fylkesdelplanene kan gjøres juridisk bindende, noe som vil forenkle oppfølgingen av dem.

Kommuneplanens arealdel er i dag den viktigste helhetlige planarena for fjellområdene. Her avklares arealbruk med tilstrekkelig presisjonsnivå og rettsvirkning, og den er direkte bindende for privatpersoner. Kommuneplanens arealdel vil fortsatt være en svært viktig planarena og planform for villreinens leveområder. Kommuneplanens arealdel har imidlertid begrensninger i forhold til å sikre et langsiktig perspektiv (jf. dagens 4-årig rullering og skiftende politikk), og reell samordning på tvers av kommunegrensene.

Den framtidige organiseringen av "det regionale Norge" (fylkeskommuner og regionale statlige organer) er under diskusjon. Bruk og forankring av regional planlegging vil måtte tilpasses denne utviklingen.

Tilrådninger om framtidig arealforvaltning

En av de mest sentrale problemstillingene det må tas stilling til i forhold til bruk av arealplan- og arealforvaltningsverktøyene er om det skal legges til grunn en *sektoriell* eller *helhetlig* tilnærming. Med sektoriell tilnærming menes at det etableres og brukes planverktøy med sikte på å behandle villrein som en egen sektor, og et planbehov ut over andre brukerinteresser i fjellområdene. Med helhetlig eller flerdimensjonal tilnærming menes at villrein sees i sammenheng med andre brukerinteresser i fjellområdene, og at planverktøyene må brukes ut fra et helhetlig perspektiv.

For å forankre de fem pilarene presentert i forrige kapittel, vil det kreves en helhetlig tilnærming. De videre vurde-

ringer og anbefalinger bygger på en slik tilnærming.

Det foreslås 6 hovedstrategier for arealforvaltningen av villreinens leveområder. Jmført med behovet for en prioritering av visse områder med hensyn til å bedre funksjonalitet og sammenheng innen og mellom dagens villreinområder innenfor større regioner, foreslås en differensiering av strategiene innenfor og utenfor nærmere angitte fjellområder, se avgrensning i siste kapittel i temaheftet.

Hovedstrategier i arealforvaltningen:

- *Helhetsperspektiv for villrein fjellene i Sør-Norge.*
- *Statlig ansvar og koordinering - rikspolitiske retningslinjer og fastsetting av villreingrensener for nærmere angitte fjellområder*
- *Lokal mobilisering og oppfølging - regional arealplanlegging gjennom fylkes- og kommuneplanlegging*
- *Styrket rolleforståelse og bedre samarbeidsrutiner mellom aktørene*
- *Bedre og målrettet kunnskapsgrunnlag i forhold til samfunnsmessig arealforvaltning*
- *Større fokus på tilrettelegging av ferdsel i arealplanleggingen*

→ *Helhetsperspektiv for villrein fjellene i Sør-Norge*

Helhetsperspektiv vil være nødvendig for å flytte villreinforvaltningen fra et endimensjonalt villreinperspektiv til et flerdimensjonalt samfunnsperspektiv der villrein inngår som et viktig fundament og indikator på sunnheten i fjellområdene. Dette helhetsperspektivet vil være grunnlaget for å få fram et bredere samfunnsperspektiv tilpasset virkeligheten i det 21. århundre, og dialog og forståelse i forhold til andre brukerinteresser.

Områdene er allerede i dag flerbruksområder med mange og varierende brukerinteresser. Måten disse brukerinter-

teressene møtes på vil også være av stor betydning for å få til gode løsninger som ivaretar hensynet til villreinen. Dette kan også bidra til politisk gjennomslag i konfliktsaker som kan være av stor betydning for villreinen. Helhetsperspektivet vil derfor også være avgjørende for å få nødvendig dialog og forståelse i forhold til samfunnet for øvrig.

Fokus på helhetsperspektiv vil kreve at planverktøyene brukes på en helhetlig måte og ikke sektorisert mot villreinen som en egen interesse. Det anbefales derfor at fokus settes på villrein fjellene, og ikke på villreinen isolert.

→ *Statlig ansvar og koordinering – rikspolitiske retningslinjer og fastsetting av villreingrensener for nærmere angitte fjellområder.*

En av dagens utfordringer er at det er ulik praksis i arealplanlegging og arealforvaltning i de enkelte villreinområdene i landet. Videre er villreinens arealer under press. De nasjonale føringene for arealplanlegging er i varierende grad avklart, og det er behov for koordinering av statlige interesser, blant annet knyttet til miljø og modernisering av landbruket, jf. blant annet Landbruksdepartementets satsingsområde "Landbruk pluss". Det er derfor viktig at det blir lagt klare statlige føringer som sikrer mer ensartet arealforvaltning, og som sikrer villreinen tilstrekkelig arealgrunnlag for å overleve i livskraftige bestander. Samtidig må dette skje på en måte som gir gode lokale prosesser og reduserer konflikter mellom villrein og andre interesser. Dette kan gjøres gjennom en ny form for rikspolitisk retningslinje (RPR) utformet etter intensjonene fra Planlovutvalget. For å sikre villreinens leveområder, må det utarbeides regionale planer; enten i form av fylkesdelplaner for ett eller flere fylker, eller interkommunale kommunedelplaner på tvers av kommune- og fylkesgrenser. Det er imidlertid viktig at det blir gitt klare og entydige bestillinger fra sentralt statlig nivå om at slik regio-

nal planlegging skal gjennomføres. I denne bestillingen må det også ligge klare føringer for hvordan statlige interesser skal koordineres i forhold til den regionale planleggingen. Bestillingen (RPR) må sette en ny dagsorden i arealforvaltningen der introduksjon av en lokalt forankret *villreingrens* for nærmere angitte fjellområder er et virkemiddel. Denne grensen bør gi klare føringer for hva som tillates av arealbruk innenfor grensen (jf. markagrensen for Osloområdet og noen andre bymarker, og grensen for villreins leveområde i fylkesdelplanen for Rondane). Bestillingen må også gi rammer for planleggingen og minimumskrav om hva som må avklares gjennom regionale planprosesser, herunder om virksomhet og tiltak i villreinområdets randsoner, der aktivitet kan påvirke området innenfor villreingrensen. RPR må være tydelig på hvilke fjellområder som (som minimum) skal underlegges slik regional planlegging og hvilke kommuner/fylker som blir berørt.

RPR må ha et substansielt innhold knyttet til arealforvaltning, krav til regional planlegging, og organisering/samarbeidsplikt i plan- og driftsfasen (for eksempel oppfølging etter planvedtak). Lokal medvirkning i prosessen med å utvikle en rikspolitisk retningslinje vil være en forutsetning.

Når det foreligger regionale planer som avklarer grenser for villreinen, kan RPR benyttes til å gi rettsvirkning til disse grensene. Hensikten med dette er å unngå omkamper når planer skal rulleres etter 4 år og å veie opp manglende direkte rettsvirkning i fylkesdelplaner.

Rikspolitiske bestemmelser kan benyttes som verktøy for å sikre reell oppfølging gjennom regionale prosesser for eksempel ved at dispensasjonsadgang etter § 7 i plan- og bygningsloven løftes oppover i forvaltningssystemet i områder der det ikke foreligger regional plan.

→ **Lokal mobilisering og oppfølging – regional arealplanlegging gjennom fylkes- og kommuneplanlegging.**

Gjennomføringen av den konkrete regionale arealplanleggingen skjer i dag gjennom to planverktøy – *fylkes(del)plan* og *kommune(del)plan*. Begge verktøyene kan benyttes; det viktigste er å sikre gode planprosesser som ivaretar bred medvirkning fra berørte parter, både private og offentlige. Videre er det viktig at myndigheter på alle nivåer engasjerer seg aktivt i planprosesser slik at nødvendige avklaringer blir gjort. Denne samarbeidsplikten og innholdet i den bør institueres gjennom RPR. Planlovutvalget foreslår endringer i plantypene der blant annet områdeplan vil kunne være et aktuelt planverktøy (kommunedelplan slik vi kjenner den i dag vil kunne falle ut).

Planlovutvalgets innstilling har foreslått en del endringer i forhold til dagens planverktøy. Blant annet foreslås en endring av tidsperspektivet for rullering av kommune- og fylkesplaner fra 4 år til 10 år. Videre foreslår utvalget at fylkesplaner kan gjøres juridisk bindende under forutsetning av at kommunene har deltatt aktivt i planprosess og får innsigelsesrett. Begge disse forslagene er svært relevante i forhold til planlegging i alle våre villreinområder. For nærmere angitte villreinområder forutsetter rådgivningsgruppa at det fastsettes en RPR som forankrer denne type endringer hos kommunene.

→ **Bedre rolleforståelse og samarbeidsrutiner mellom aktørene**

Villrein er utgangspunkt for flere konflikter i arealplanleggingen i fjellområdene. Konflikten har mange og ulike dimensjoner. Reelle målkonflikter, altså at ulike aktører vil ulike ting, er en naturlig del av all arealplanlegging, og er noe av årsaken til selve behovet for planlegging. Plansystemet har derfor gode mekanismer for å løse reelle mål-

konflikter fra tidlig fase fram til eventuell innsigelse, mekling og eventuell avgjørelse i Miljøverndepartementet. Samarbeidsproblemer og mistillit oppstår imidlertid i første rekke omkring andre konfliktdimensjoner, slik som rolleforståelse, kulturforskjeller, lite forutsigbarhet i planprosessene og uenighet om beslutningsgrunnlag, ofte i kombinasjon med reelle målkonflikter. Utspringet for denne type konflikter er også ofte av en slik karakter at de vanskeliggjør samarbeid tidlig i planprosessene. For å styrke samarbeidsrutinene mellom aktørene og sile vekk uønskede konfliktdimensjoner tidlig i planprosessene, må det legges vekt på:

- klarere rolleforståelse i de ulike delene av forvaltningen
- reelle målkonflikter må betraktes som en naturlig del av all arealplanlegging der det også er legitimt å få prøvet/avklart spørsmål som kan ha negative konsekvenser for villreinen
- spillereglene i plan- og bygningsloven må følges og knyttes opp mot rolleforståelse
- opplæring, styring og kvalitetssikring i de ulike delene av forvaltningen
- sikring av de økonomiske mulighetene til å gjennomføre planprosessene etter intensjonene

→ **Bedre og målrettet kunnskapsgrunnlag i arealplanleggingen**

Kunnskap om hva som er viktige hensyn og konsekvenser for villrein er en forutsetning i arealplanleggingen. Samtidig er det med villrein som med mange andre biologiske ressurser vanskelig å gi klare svar om konsekvenser innen det relativt korte tidsperspektivet som øvrige samfunnsinteresser opererer med. Ansvar for å få fram et relevant kunnskapsgrunnlag i plansaker ligger i dag hos planmyndigheten (kommunene), dersom sakene ikke gjelder tiltak som utløser plikt om konsekvensutredning. Utredningsplikten ligger da hos tiltaks-haver.

Fra 01.04.05 kommer det nye bestemmelser i plan- og bygningsloven. Bestemmelsene om konsekvensutredninger integreres i planbestemmelsene og det blir utredningsplikt knyttet til planer og ikke bare tiltak. Det er ikke utredningsplikt til planer som utarbeides etter plan- og bygningsloven i dag. De nye bestemmelsene innebærer at all overordnet arealplanlegging, og reguleringsplaner med vesentlige virkninger, skal ha planprogram og dokumentasjon av konsekvenser når planen legges ut til høring og offentlig ettersyn. Det vil være forslagstiller av plan som må bekoste utredningene. Kriterier for reguleringsplaner med vesentlige virkninger vil bli satt i forskrift.

Beslutningsunderlag ved planlegging og konsekvensutredning skal være utredningsarbeid og ikke forskning. Dette er en særlig utfordring knyttet til villreinspørsmål, fordi enkeltplaner kan utløse et kunnskapsbehov som krever arbeid langt ut over de områdene den enkelte planen berører. I tillegg har mye av det utredningsarbeidet som har vært gjennomført i stor grad gitt "føre-var svar", der dette blir begrunnet med at det vil kreves betydelige midler og langsiktig forskning for å gi mer presise svar.

Det er behov for et mer målrettet kunnskapsgrunnlag om villrein i forhold til samfunnsmessige arealforvaltningsspørsmål og ulik bruk av fjellområdene. Dette grunnlaget må også kunne gi premisser for planlegging – ikke bare brukes til å vurdere konsekvenser. Sentrale myndigheter må ta et ansvar for å få et slikt kunnskapsgrunnlag på plass.

→ **Større fokus på tilrettelegging av ferdsel i arealplanlegginga.**

Svært mange arealkonflikter har oppstått i saker der det planlegges for hytter og reiselivsbygg utenfor villreinens leveområder. Ofte er det manglende kunnskap om årsak-virkningskjeden plan/tiltak/utbygging → effekter(ferdsel) → konsekvenser for villrein, som krever signifikante utslag på ferdsel før det kan vurderes om plan/tiltak har konsekvenser for villrein. Det er også ulike oppfatninger mellom ulike aktører om hvor mye ferdsel som genereres inn i leveområdene, hvor kritisk dette er for villreinen, og hvilke effekter tilretteleggingstiltak som løypekjøring og merking har.

En årsak til at det fokuseres mye på styring av bygg og areal kan være at man her finner virkemidler gjennom innsigelsessystemet i plan- og bygningsloven. Tilrettelegging og styring av ferdsel krever et mer komplisert virkemiddelapparat der arealsonering, oppfølgingsavtaler med grunneiere og næringsdrivende er viktige virkemidler. Det setter også krav til årlig løpende finansiering, noe som er en stor utfordring i mange kommuner. Kommunene vil sitte med en nøkkelrolle i tilretteleggingen.

Det bør skje en strategisk nyorientering som innebærer større fokus i arealplanleggingen på virkemidler og samarbeidsopplegg for tilrettelegging av ferdsel som kan redusere konfliktnivået i arealer som viktige for villreinen. Tilrettelegging av ferdsel av villreinhensyn, blant annet gjennom sti- og løypeplaner, bør fremgå av kommunenes arealplaner.

9 Håndtering av menneskelig ferdsel

Norge er et av få land i verden som har lovfestet allmennhetens rett til fri ferdsel i utmark. De grunnleggende positive sidene ved denne friheten er dypt forankret i det norske samfunnet. Friluftsliv er en viktig aktivitet for å formidle kunnskap om natur og bygge holdninger til naturvern. Det man er glad i vil man verne om, og da blir det viktig å bygge allianse mellom friluftsfolket og villreininteressene. Samtidig har den frie ferdselen, sammen med ulike former for regulert ferdsel - i første rekke snøskuterbruk - sine miljømessige konsekvenser, blant annet gjennom forstyrrelse av villrein. Vi ser også at det utvikles nye ferdselsformer, for eksempel skiseiling og kiting, som byr

på nye utfordringer i forhold til villrein, selv om disse aktivitetene i dag foregår i begrenset omfang. Som følge av en økt satsing på reiseliv og lokal verdiskaping i og omkring større verneområder, jf. de politiske signalene som er gitt i den såkalte Fjellteksten i Revidert nasjonalbudsjett for 2003, vil det kunne bli økt ferdsel inn i sårbare villreinområder.

I norsk lovverk finnes ulike bestemmelser for å regulere ferdsel slik at konflikter med sårbar natur minimeres. Det er enighet blant deltagerne i rådgivningsgruppa om at det vesentligste av lov- og regelverk i dag er på plass. Det er imidlertid en utfordring å få til en felles forståelse av hvordan tilgjengelig regelverk bør prakti-

seres, og hvordan mer eller mindre operativt regelverk kan gjøres mer tilgjengelig for lokal forvaltning. Samtidig er det godt dokumentert at menneskelig ferdsel lar seg styre av mer frivillige ordninger basert på tilpasning av for eksempel løype- og hyttetilbud. Siden det store flertallet av ski- og fotturister følger et tilrettelagt tilbud, har vi reelle muligheter til å kanalisere ferdsel utenom de mest sårbare områdene uten nødvendigvis å gripe inn i den frie ferdselsretten. Rådgivningsgruppas tilrådninger i temaheftet omhandler således både styring og kanalisering av ferdsel (allmenn ferdsel etter friluftsloven) gjennom frivillige ordninger, og hensiktsmessig bruk av eksisterende lovverk for regulering av ferdsel.

Håndtering av allmenn ferdsel gjennom ordninger som ikke griper inn i den frie ferdselsretten

Selv om det er muligheter til å begrense menneskelig ferdsel i særlige sårbare områder ved lov, vil allmennhetens frie ferdselsrett være gjeldende over det meste av norsk utmarksareal. Det er altså verken mulig eller ønskelig å styre all ferdsel i fjellet. Det er derfor av stor betydning å belyse aktuelle og effektive tiltak basert på tilrettelegging av friluftslivet i fjellområdene. Følgende strategier og tiltak fremheves av rådgivningsgruppa:

Kanalisering av ferdsel i og omkring viktige områder for villrein gjennom tilpasset sti- og løypelegging

Folk følger i økende grad oppgatte og merkede ruter; eksempelvis følger ca. 95 % av turgåerne i Jotunheimen, Rondane og Hardangervidda merkede løyper. Utredninger Den Norske Turistforening (DNT) har gjennomført viser at mye av ferdselen skjer konsentrert til noen vinteruker rundt påske og til to sommermåneder, samt enkelte høsthelger. Ferdsel gjennom deler av vinteren er således begrenset. Den kanaliserte ferdselen langs DNTs løyponett er viktig for å muliggjøre en hensiktsmessig flerbruk i fjellområder med villrein. DNT har dessuten gjennomført flere flyttinger av løyper av hensyn til villreinen, med vesentlig effekt i form av endret ferdselsmønster. Omlegging av stier og løyper må ivareta behovet for attraktive turmål, og ledsages av informasjon om årsaken til omleggingen, spesielt sårbare perioder osv. Dette er viktig ikke minst med tanke på erfarne turfolk som er godt kjent, og som uansett merking vil kunne ta i bruk tidligere traseer. En samlet gjennomgang og vurdering av behovet for løypeomlegginger bør gjennomføres i forbindelse med revisjon av *Norsk Sti- og Løypeplan*.

Stenging av turisthytter i deler av året

I en del villreinområder er det praksis å stenge turisthytter i perioder villreinen er spesielt sårbar for forstyrrelser, særlig i forbindelse med kalvingsperioden om våren og forsommeren. Denne ordningen bør fortsette, og DNT og de lokale turistforeningene bør ha en løpende dialog med den lokale villreinforvaltningen omkring slike spørsmål slik at tiltakene er tilpasset reinens aktuelle bruk av områdene og endringer som skjer i denne over tid.

Planlegging av hytter, reiselivsbedrifter og turløyper ut fra kunnskap om ferdselsmønsteret og sårbare områder for villrein

Vi har relativt god kunnskap om ferdselsmønsteret ut fra private hytter. Det er dokumentert at avstanden fra hytter helt klart påvirker ferdselen i ulike områder, ved at nærområdene brukes mest. Dersom det er ønskelig å minimere bruken av de indre deler av villreinområder, vil det være en fordel å trekke hyttefeltene og reiselivsbedriftene i fjellet så langt fram mot hoveddalførene som mulig. Både størrelse og standard på hyttene påvirker ferdselsmengden indirekte gjennom hvor ofte hyttene brukes. Vinterstid vil en begrensning av brøyting helt frem til hyttene kunne påvirke bruksfrekvensen, og dermed ferdselsmengden.

Ved planlegging av hyttefelt og reiselivsbedrifter er det viktig å ta hensyn til ferdselen som genereres derfra, og søke å bøte på eventuell belastning på villrein gjennom ferdselsbegrensende eller kanaliserte tiltak. Det bør settes av egnede områder for stier/løyper i planer som omfatter slik utbygging. Det bør legges opp til attraktive turmål i ulike avstander i de områdene der de potensielle effektene på villrein er minst. I *Nasjonal forskrift for bruk av motorkjøretøyer i utmark og på islagte vassdrag* er det i §3 bokstav e fastsatt at motorkjøretøy på vinterføre kan nyttes til opparbeiding og preparering av ski-

løyper og skibakker for allmennheten og for konkurranser, når det foretas av kommuner, hjelpekorps, idrettslag, tur-lag eller turistbedrifter. Kommunestyret kan gi nærmere bestemmelser om slik kjøring, herunder om områder, traseer, sesonglengde, tidspunkter for kjøring, utstyr m.v. Fylkesmannen kan begrense eller forby kjøring i spesielt sårbare områder. Denne myndigheten kan delegeres til kommunestyret.

Rådgivningsgruppa tilrår at eventuelle konflikter mellom løypepreparering og villreinhensyn primært bør søkes løst gjennom at det etableres en god dialog mellom den lokale villreinforvaltningen og etater, foreninger eller reiselivsbedrifter som er ansvarlig for prepareringen. I tillegg bør det etableres et samarbeid med grunneierne, som oftest også er jaktrettshavere, omkring denne problematikken. Fylkesmannens (eller kommunestyrets) myndighet til å forby kjøring i spesielt sårbare områder bør utnyttes mer aktivt dersom det ikke er mulig å nå fram gjennom frivillige avtaler.

Informasjon og atferdsrettede tiltak

De fleste av fjellets brukere ønsker i minst mulig grad å forstyrre villreinen, men de mangler ofte kunnskap om *hvordan*. Villreintrådet i Norge ga for en del år siden ut plakaten "Forstyrr ikke villreinen!" som er oppslått på mange turisthytter og andre egnede steder i villreinområdene. Et annet eksempel er ferdselsanbefalinger som DNT har utarbeidet for Rondane nasjonalpark. Det er viktig å følge opp med slik lokaltilpasset informasjon i flere områder, og denne bør både rette seg mot hytte- og hytteturister og andre brukere av fjellområdet med utgangspunkt i hytteområder, reiselivsbedrifter eller sentrale parkeringsplasser. Informasjon om villrein på baksiden av turkart er også en fin informasjonskanal. Videre vil samarbeid med friluftslivets mange interesseorganisasjoner være hensiktsmessig for å spre kunnskap og holdninger. Det er etter rådgivnings-

gruppas mening et meget stort potensiale i det å utvikle et effektivt informasjonssystem. Det å ta hensyn til villrein vil i seg selv være en positiv opplevelse for mange av fjellets brukere, når man har kunnskap om *hvorfor*.

Sertifisering av naturbaserte reiselivsoperatører

Sertifisering og opplæring av turoperatører i norske villrein fjell vil kunne ivareta både kriterier for hensyntagen til villrein og kriterier for kvaliteten på produkter knyttet til mulige opplevelser basert på villreinen og kulturen rundt den, til fordel for turoperatørene. Ved å skape attraktive sertifiseringsordninger som ligger til grunn for utviklingen av ulike fjellbaserte reiselivsaktiviteter, vil en kunne unngå at ellers positive initiativer av denne typen strander mot villreininteresser i etterkant, en situasjon vi kjenner så alt for godt der villreininteressene får rollen som negative til alt nytt i fjellet. For å gjøre slik sertifisering attraktiv, er det avgjørende å få til en felles norsk sertifiseringsordning som alle aktørene kan slutte seg til. Dette må prioriteres fremfor at det utvikles en "skog" av ulike ordninger, ikke minst i forhold til internasjonal markedsføring.

Stopp- og parkeringsforbud på veistrekninger som er naturlige utgangspunkt for ferdsl inn i sårbare villreinområder

I forbindelse med fylkesdelplanen for Rondane og åpning av helårsveg over Venabygdsfjellet (Riksveg 27) ble det med hjemmel i veitrafikkloven innført stopp- og parkeringsforbud langs sentrale deler av vegstrekningen om vinteren. Dette tiltaket har i hovedsak fungert godt, og bør kunne anvendes også i andre områder med tilsvarende problematikk.

Sterkere fokus på tilrettelegging av ferdsl i arealplanleggingen

Kanalisering av ferdsl kan innarbeides i planlegging etter plan- og bygningsloven,

både på detaljnivå og overordna plannivå. Fylkesdelplan for Rondane framstår som et godt eksempel på rammeføringer i arealforvaltning der villreinhensyn er lagt til grunn, se kapittel 8.

Håndtering av allmenn ferdsl gjennom ferdslsregulerende lovverk – ferdslsforbud

Selv om dette temaheftet framhever de mange mulighetene til å regulere ferdsl gjennom styring og kanalisering ved frivillige ordninger, vil det være nødvendig å ha muligheten til å innføre ferdslsforbud eller ferdslsregulering med hjemmel i lov og forskrifter under gitte omstendigheter. I det følgende vil rådgivningsgruppa gi anbefalinger vedrørende to prinsipielt forskjellige regelverk som i dag gir muligheter for å regulere ferdsl i forhold til villrein dersom frivillige ordninger ikke gir tilstrekkelig effekt. Lovgrunnlaget for slik regulering vil kunne bli endret dersom en ny lov om biomangfold blir vedtatt, jf nærmere omtale i kapittel 8.

Ferdslsregulering innenfor verneområder

Innenfor dagens regelverk finnes det muligheter til å innføre forbud mot allmenn ferdsl avgrenset til bestemte områder og tidsrom. I naturvernloven gir § 22 anledning til å regulere ferdslen i områder vernet i medhold av loven. Innenfor biotopvernområder opprettet i medhold av viltloven § 7 annet ledd er det klar hjemmel til å forby ferdsl i hele eller deler av året. I enkelte verneområder er det med hjemmel i disse lover innført tidsbegrensede ferdslsforbud i kalvingsområder og sentrale trekkpassasjer, men det er ingen omfattende praksis å vise til med hensyn til disse verktøyene. Innføring av slike tidsbegrensede ferdslsforbud i avgrensede soner er trolig mindre konfliktfylt og lettere å få akseptert lokalt enn ferdslsforbud hele året, samtidig som det ofte vil være tilstrekkelig i forhold til villreins behov. Økt bruk av disse bestemmelser har de seinere årene blitt aktu-

alisert gjennom at en økende andel av våre viktigste villreinområder har blitt vernet eller er under planarbeid med sikte på vern. Rådgivningsgruppa tilrår at behov og muligheter for bruk av ferdslsregulering tas opp til vurdering i forbindelse med utarbeidelse av vernebestemmelser og forvaltningsplaner for verneområdene.

Ferdslsregulering med hjemmel i viltloven § 8

Det finnes i dag ikke operativt regelverk for å innføre generelt ferdslsforbud av hensyn til villrein og annet vilt i gitte situasjoner i løpet av året dersom området ikke er vernet som omtalt ovenfor. Imidlertid har vi § 8 i viltloven som sier at "For å hindre skade eller ulempe kan Kongen gi forskrifter for gjennomføring av større arrangementer i utmark, og for naturstudier, fotografering m.v. og for ferdslsformer som i særlig grad kan være skadelig for viltet". Det er i dag ikke utarbeidet forskrifter etter denne paragrafen. En eventuell utarbeidelse av forskrifter, og derved "aktivisering" av lovhjemmelen, har vært oppe til vurdering hos myndighetene tidligere. Det oppfattes som problematisk blant annet av hensyn til den lovfestede retten til fri ferdsl og av hensyn til muligheten for håndhevelse av eventuelle forbud.

Rådgivningsgruppa mener imidlertid at utviklingen de siste 10–15 år og den utvikling vi kan se framover tilsier et økt behov for forskrifter til etter § 8. Mye tyder på at det i økende grad vil finnes sårbare områder og typer av konfliktskapende aktiviteter som ikke lar seg atskille ved verken tilrettelegging eller eksisterende lovverk. For eksempel kan en tenke seg spesielle ferdslsformer, som skiseiling og kiting, som kan gi ferdsl lengre inn i og over større deler av viktige områder for reinen, men som ikke er omfattet av noen form for områdevern. En kan også tenke seg situasjoner der det oppstår spesielle ettervinn-

terforhold som krever skjerming av kalvingsområder utenfor verneområder.

Villreinhensyn er blant de mest aktuelle beveggrunner for aktivisering av viltlovens § 8, men også andre viltferdsel-konflikter bør tas i betraktning. En aktivisering av viltlovens § 8 anbefales dermed utredet på nytt ut fra følgende hovedmotiv.

- akutte situasjoner kan oppstå i spesielle områder som betinger rask innføring av tidsbegrenset ferdelsforbud
- behovet for å styre arealbruken i bestemte tidsrom for ferdelsformer som vanskelig lar seg kanalisere og som oppfattes som trussel mot villrein.

I begge tilfeller synes det mest hensiktsmessig å utvikle et regelverk som gir overordnede rammer for reguleringene, mens utløsningen av konkret iverksettelse av ferdelsregulering eller forbud må skje lokalt eller i nært samarbeid med den lokale forvaltning når situasjonen krever det.

Håndtering av motorferdsel

Motorferdsel i utmark er i utgangspunktet forbudt. Rådgivningsgruppa ser imidlertid klare tegn til en skadelig utvikling av motorferdsel i en del villreinkommuner, og vil understreke behovet for at en klar, restriktiv og enhetlig strategi utvikles for å møte problemene. Dette gjelder både praktisering av lovverket og ulike måter å kanalisere motorferdselen på gjennom andre tiltak.

Motorferdselsforsøket som er igangsatt av Direktoratet for naturforvaltning innebærer at forvaltning av motorferdsel i utmark og vassdrag i stor grad knyttes til kommuneplan etter plan- og bygningsloven (PBL). Forsøket omfatter 8 kommuner, hvorav 4 har villrein. Forsøket ble igangsatt i 2000 og skal avsluttes innen 1. mai 2005. Målsettingen er å prøve ut om formålet med motorferdselloven kan oppfylles bedre og motorferdselpolitikken bli mer helhetlig enn i dag, ved en kobling av motorferdselpolitikken til lokale planvedtak og planprosesser etter PBL og ved at kommunene får større myndighet etter motorferdselloven. Hovedprinsippet må etter rådgivnings-

gruppas syn være at kommunene må føre en politikk der en praktiserer Lov om motorferdsel i utmark etter intensjonene og fører en restriktiv dispensasjonspraksis. Evalueringen av motorferdselsforsøket vil vise i hvilken grad en kobling av motorferdselpolitikken til PBL kan være et hensiktsmessig og effektivt styringsverktøy i kommuner der det har utviklet seg en omfattende motorferdsel. Dersom en slik ordning skulle bli innført permanent, vil det være av avgjørende betydning for villreininteressene at disse gis en sentral plass i planleggingen av områdebruken, og at villreininteressene må være aktive overfor kommunene for å sikre nødvendig villreindokumentasjon ved prioritering av områder og trasevalg. Forsøket kan i slike kommuner representere en nyvinning ved at koblingen til PBLs prinsipper og praksis innebærer at beslutningsunderlaget gjennomgår høring og at forutsigbarheten øker ved at dispensasjonssakene reduseres i omfang. Motivasjonen til den enkelte kommune vil være avgjørende for i hvilken utstrekning villreinhensyn reelt sett blir i varetatt.

10 Organisering av framtidens bestandsforvaltning

Innenfor prosjektet *Biologiske og samfunnsmessige kriterier for en bærekraftig villreinforvaltning* er det gjennomført spørreundersøkelser og evaluering av villreinforvaltningen slik den er organisert i dag, med hovedvekt på villreinnemndenes og villreinutvalgenes arbeid. Resultatene tyder helt klart på at bestandsforvaltningen i de fleste områder fungerer godt. Det finnes ikke noe belegg for å hevde at omfattende og medieeksponeerte forvaltningskonflikter av den typen en nylig har hatt på Hardangervidda er representative for norsk villreinforvaltning. På den andre siden finnes det også klare forbedrings-

punkter, både som resultat av den gjennomførte evaluering og for å møte de utfordringer en kan se i framtida innenfor den samlede problematikk som er knyttet til forvaltningen av villreinen og dens leveområder. Det er dette som har vært utgangspunktet for drøftingene i rådgivningsgruppa og de tilrådnin-ger som presenteres i det følgende.

En modernisert forvaltning

Det aller klareste og mest omforente forbedringspunkt som framkom gjennom spørreundersøkelsen til nemnder og utvalg var behovet for å øke drifts- midlene til villreinnemndene slik at

arbeidet blir mindre dugnadsbasert, og slik at de blir i stand til å møtes oftere og holde mer kontinuitet i arbeidet gjennom en velfungerende sekretær. Dette er en særlig utfordring for de store villreinområdene som omfatter mange kommuner. Det er derfor gledelig at det i statsbudsjettet for 2005 er foreslått en økning i bevilgningen på 1,5 mill. kr slik at dette behovet kan dekkes. Det gjenstår imidlertid å utvikle en god modell for hvordan den økte bevilgningen bør fordeles for å oppnå best mulig effekt i form av bedre resultater.

Videreutvikling av villreinutvalgene

Den gjennomførte undersøkelsen indikerer at dagens system for bestandsforvaltningen i stor grad fungerer etter intensjonene; de som sitter nærmest den daglige forvaltningen, rettighetshaverne som er representert ved villreinutvalgene, har også mest påvirkning. Et godt forhold mellom lokale aktører, særlig i villreinutvalget, men også mellom villreinutvalg og villreinnemnd, har stor betydning for bestandsforvaltningen. En av hovedårsakene til at en har lyktes med bestandsforvaltningen synes å være det faktum at en ved opprettelsen av villreinområdene etablerte forvaltningsenheter som i grove trekk samsvare med villreinens faktiske leveområder slik de brukes i dag. Dette bør også være prinsippet for den løpende bestandsforvaltning og drift av villreinområdene i framtida, der villreinutvalgets rolle som den viktigste utøvende aktør bør videreutvikles og forsterkes.

Villreinutvalgene bør tillegges et hovedansvar for den daglige forvaltningen av villreinområdene gjennom driftsplanlegging, organisering av rettighetshavere, forslag om årlige kvotevedtak, praktisk gjennomføring av bestandsovervåking m.v. Det bør gjeninnføres et krav i hjorteviltforskriftene om at villreinutvalget skal utarbeide en driftsplan for villreinområdet, se nærmere omtale nedenfor. Villreinutvalget bør også involveres sterkere i arealforvaltningsspørsmål innenfor området gjennom en forsterket rolle som samarbeidspartner og høringsinstans, og gjennom at det settes et sterkere fokus på rettighetshaverens rolle som forvalter av både arealer og jaktrettigheter.

Styrking av villreinnemndene

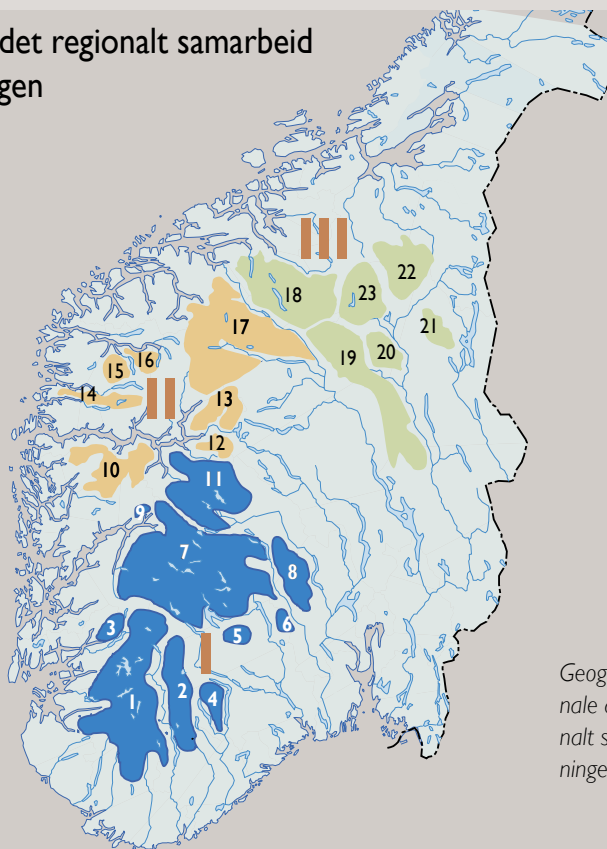
Den nåværende ordningen med en villreinnemnd for hvert villreinområde som har areal i to eller flere kommuner, bør i hovedsak videreføres. Direktoratet for naturforvaltning bør imidlertid vurdere om den offentlige forvaltningen av

små villreinområder som ligger i tilknytning til andre større villreinområder kan underlegges en og samme villreinnemnd av hensyn til både kostnadseffektivitet og behovet for regionalt samarbeid. På samme måte bør det også vurderes om den offentlige forvaltningen av flere mindre villreinområder som ligger i nærheten av hverandre kan ivaretas av en og samme villreinnemnd.

Det tilrås at villreinnemndene bør beholde det vesentligste av sin nåværende offentlige myndighetsutøvelse, blant annet med årlige kvotevedtak for det eller de villreinområdene de har ansvar for, og godkjenning av driftsplaner (se nedenfor). I tillegg bør nemndene få et særskilt ansvar for kontakt med kommuner, fylkeskommuner og andre aktører i arealplan- og inngrepsaker. Som ledd i dette bør villreinnemndene ha et aktivt samarbeid med fylkesmannens miljøvernavdeling i tilknytning til miljøvernavdelingens innsigelsesrett i plansaker etter plan- og bygningsloven.

Arenaer for utvidet regionalt samarbeid i villreinforvaltningen

- 1 Setesdal Ryfylke
- 2 Setesdal Austhei
- 3 Skaulen Etnefjell
- 4 Våmur - Roan
- 5 Brattefjell - Vindeggen
- 6 Blefjell
- 7 Hardangervidda
- 8 Norefjell - Reinsjøfjell
- 9 Oksenhavøya
- 10 Fjellheimen
- 11 Nordfjella
- 12 Lærdal - Årdal
- 13 Vest - Jotunheimen
- 14 Sunnfjord
- 15 Førdefjella
- 16 Svartebotnen
- 17 Ottadalsområdet
- 18 Snøhetta
- 19 Rondane
- 20 Sølnekletten
- 21 Tolga Østfjell
- 22 Forollhogna
- 23 Knutshø

Geografisk avgrensning av nye regionale arenaer (I-III) for utvidet regionalt samarbeid innenfor villreinforvaltningen.

Sekretariatsfunksjonen for villreinemnda for de større villreinområdene kan legges til en hovedansvarlig fylkesmann innenfor de fylker som har del i villreinområdet. En slik løsning kan både sikre et mer profesjonelt sekretariat med kontinuitet, og en god kontaktflate til de øvrige samfunnsaktører som påvirker eller berøres av forvaltningen av villreinen og dens leveområder. Alternativt, og kanskje særlig for de mindre villreinområdene, kan det velges en løsning der det engasjeres et sekretariat med god faglig bakgrunn og forankring som kan betjene flere områder. I begge tilfeller er det viktig å påpeke at villreinemnda skal ha et sekretariat som kan utrede og forestå en faglig forberedelse av saker for nemnda, samt følge opp saker mellom møtene, og ikke bare en sekretær som fører referat og fremmer saksforelegg.

Regionalt samarbeid i villreinforvaltningen

Arealforvaltningen skiller seg vesentlig fra bestandsforvaltningen ved at areale-

ne forvaltes etter plan- og bygningsloven, der kommunene er den utøvende forvaltningsmyndigheten. Denne forskjellen bidrar til at en har andre utfordringer og problemer med hensyn til å oppnå en helhetlig forvaltning av villreinsens leveområder. Dersom en skal lykkes med strategien om å oppnå bedre funksjonalitet og sammenheng mellom dagens villreinområder innenfor større regioner, er det behov for et økt regionalt samarbeid der forvaltningen av bestandene og forvaltningen av leveområdene kan sees i sammenheng. Rådgivningsgruppa tilrår at det i første omgang opprettes regionale arenaer for hensiktsmessig kommunikasjon og samarbeid mellom de respektive villreinemnder og villreinutvalg innenfor tre større regioner. Direktoratet for naturforvaltning bør i samarbeid med fylkesmennene innenfor regionen gjennomføre en årlig fagsamling der både faglige og mer strategiske spørsmål kan diskuteres mellom de viktigste aktørene i forvaltningen. Representanter fra planmyndigheter i fylkeskommuner og kom-

muner og fra forskningsmiljøer bør også inviteres til å delta.

Det er allerede tatt noen initiativer fra enkelte villreinområder til større grad av samarbeid og eventuelt sammen slåing av forvaltningsorganer for nærliggende områder. Rådgivningsgruppa betrakter det som positivt dersom samarbeidet innenfor de regionale arenaer kan stimulere til økt dialog mellom villreinområdene og medvirke til flere lokale initiativer til sammenslåing eller andre endringer i forvaltningsstrukturene der det er hensiktsmessig.

Gode og målrettede driftsplaner

Ved opprettelsen av villreinemndene i 1988 fikk man en formell desentralisering av makt fra DN til et regionalt organ som var knyttet til resten av den formelle administrative struktur, nemlig kommunene. Denne formelle desentralisering var blant annet basert på driftsplaner og at nemndene på bakgrunn av godkjente driftsplaner

kunne godkjenne de årlige kvoter. Ved endring av hjorteviltforskriftene i 2002 ble dette gjort om til bestandsplaner med rettsvirkning, noe som har blitt lite benyttet i villreinforvaltningen. Det er imidlertid gjort en analyse og vurdering av villreinområdenes driftsplaner slik de ble utformet i tråd med det tidligere regelverket.

Hensynet til dyras kondisjon og beitemene framstår som viktige kriterier når en har definert forvaltningsmåla. Både villreinutvalgene og jegerne har vurdert stabile stammer med dyr i god kondisjon som svært viktige forvaltningsmål. Dette er i samsvar med at villreinutvalgenes medlemmer har lagt mindre vekt på å optimalisere avkastningen fra bestandene. Etterprøvbareheten i måldefinisjonene varierer imidlertid ganske mye, både mellom de ulike måla og de ulike villreinområdene. De mest konkrete og lettest etterprøvbare måla er bestandsstørrelsen og kjønns sammensetningen som er relativt presist definert i samtlige områder. Når det gjelder dyras kondisjon og kvaliteten på beitemene er målbeskrivelsen langt mindre presis. Tilsvarende er mål som omhandler arealforvaltningen vagt definert. Analysene av driftsplanene viser også at tema som næringsutvikling og verdiskapning i svært liten grad er berørt av villreinutvalg og nemnder. Dette er en utfordring siden kommunene (som har myndigheten på arealforvaltningen) og andre aktører er svært aktive i forhold til å finne nye næringsveger og muligheter for verdiskapning.

Rådgivningsgruppa tilrår at kravet om at villreinutvalget/rettighetshaverne skal utarbeide en driftsplan for hvert villreinområde som godkjennes av villreinnemnda tas inn igjen i hjorteviltforskriftene. Denne ordningen kan eksistere ved siden av det nåværende begrepet bestandsplan som er mer aktuelt for de andre hjorteviltartene. På denne måten vil en få gjenetablert en naturlig are-

na for styringsdialogen mellom villreinnemnda og villreinutvalg/jaktrettshavere, og en vil få et godt og mest mulig omforent grunnlag for de årlige vedtakene om fellingskvote. Det bør også stilles krav om hva driftsplanen skal inneholde, og herunder presiseres at mål og tiltak knyttet til arealforvaltning skal være med. Dette vil gi et mer forpliktende dokument for villreinutvalget og jaktrettshaverne, som i de fleste tilfeller også representerer grunneierinteressene med den påvirkning og innflytelse disse har i forhold til arealdisponeringen i villreinområdet. I tråd med den praksis som nå er etablert for Hardangervidda villreinområde og for regionale forvaltningsplaner for rovvilt, bør forslaget til driftsplan sendes DN og fylkesmannen til faglig gjennomsyn og uttalelse før planen vedtas. Viktige formål med en slik prosedyre vil være at DN som overordnet organ med budsjettansvar og som klageinstans, og fylkesmannen som veiledende organ, skal ha god kjennskap til de mål, retningslinjer og tiltak villreinutvalget legger opp til i planperioden.

Et enda bedre beslutningsgrunnlag

Spørreundersøkelsen til villreinnemndene avdekket at bedre kunnskap om villrein og villreinområdene er blant de tiltakene medlemmene mener er viktigst for å kunne utføre sine oppgaver bedre. Dette aktualiserer behovet for å få fram et enda bedre beslutningsgrunnlag for den lokale og regionale forvaltningen.

Det nasjonale bestandsovervåkingsprogrammet for hjortevilt, der villrein inngår som et eget delprosjekt, har vært virksomt siden 1991. Deler av det materialet som innsamles av programmet (eks. telledata) benyttes jevnlig som beslutningsgrunnlag i den regionale og lokale forvaltningen, men hvorvidt overvåkningsmaterialet har tilstrekkelig presisjon og nytteverdi innenfor forskning og forvaltning har i liten grad vært gitt

en samlet vurdering. Rådgivningsgruppa tilrår derfor at de metoder programmet anvender og den database programmet har produsert gis en faglig evaluering, og henstiller Direktoratet for naturforvaltning, som oppdragsgiver for programmet, om å nedsette samt finansiere en evalueringsgruppe med representanter fra forskning og forvaltning på nasjonalt og lokalt nivå. Gruppens mandat bør være, i tillegg til å evaluere metoder og data, å gi innspill for å sikre kontinuitet i bestandsøkologiske data som dekker både forvaltningsmessige og vitenskapelige behov.

Villreinutvalg og -nemnder oppfatter data fra overvåkningsprogrammet som et viktig element både i de enkelte områders driftplaner og i den løpende bestandsforvaltningen. Videre er det uttrykt ønske om at data og erfaringer fra overvåkningsprogrammet skal være lettere tilgjengelige for områder som ikke deltar direkte i programmet. Dette kan gjøres gjennom den foreslåtte evalueringen av overvåkingen ved at det lages en ny veiledning for datainnsamling og dokumentasjon også i disse områdene.

Som det går fram av kapittel 4, finnes det betydelige grunnlagsdata fra tidligere beiteundersøkelser i form av målinger av dekningsgrad, lavhøyde m.v. Datagrunnlaget er imidlertid ikke systematisk og omfattende nok til at en i dag kan si at det er en tilstrekkelig overvåking av beitemene. Dette er en viktig utfordring også i forhold til arealforvaltning og arealproblematikk. I 2004 er det gjennomført en ny gransking av beitemene på Hardangervidda. Bakkemålinger og flytaksering utnyttet her til tolkning av data fra fjernmålingsteknikk (satellittdata). I sum gir dette et vegetasjons-/beitekart som vil være velegnet til å vurdere framtidige endringer i beitet. Det legges til rette slik at data kan implementeres i overvåking av beitemene i villreinområdene.

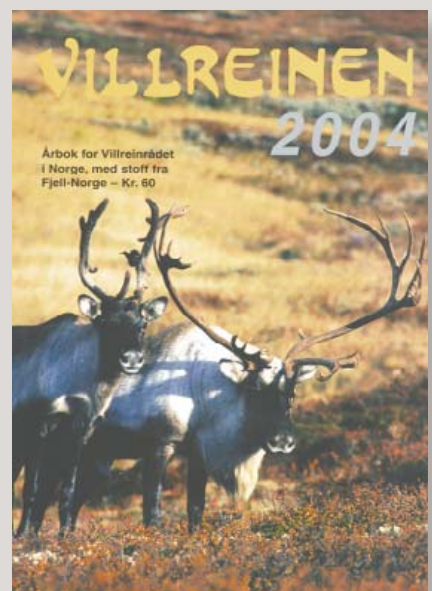

Informasjon og veiledning

Det er viktig at en i framtida klarer å etablere mekanismer som sikrer god og ensarta kunnskapsutveksling mellom de ulike aktørene innenfor villreinforvaltningen. Det bør fortsatt legges stor vekt på kursing og opplæring av villreinnemnder, spesielt i forbindelse med nyoppnevning. Slik det har vært praktisert fram til nå, bør dette også samordnes med et tilsvarende tilbud til de private villreinutvalgene og andre aktører. Innholdet i slik opplæring bør kalibreres i forhold til hva som er de viktigste utfordringene disse organene skal arbeide med. Det vil være hensiktsmessig at slik kursing og opplæring organiseres og samordnes gjennom de tre regionale samarbeidsarenaer som foreslås opprettet.

Det må legges til rette gode rutiner for løpende oppdatering av både faglig og forvaltningsmessig kunnskap om villrein og villreinrelaterte emner, som er til-

gjengelig for alle interesserte brukere. I denne sammenheng har "Villreinen – Årbok for Villreintrådet i Norge" fortsatt en viktig funksjon, og den bør bestå som en egen publikasjon. Det bør imidlertid vurderes om utgivelsen av "Villreinen" organisatorisk kan integreres i stiftelsen "Elgen" som utgir tidsskriftet "Hjorteviltet". Det bør videre satses på en samlet, internettbasert løsning for effektivt søk etter kunnskap, bestandsdata og nyheter i tråd med anbefalingene fra det nasjonale hjorteviltseminaret høsten 2003 og tilråningene fra en arbeidsgruppe om strategier for en bærekraftig forvaltning av hjortevilt. Den praktiske gjennomføring av en slik satsing må vurderes nærmere, bl.a om det bør skje i form av en samlet "hjorteviltportal" for alle hjorteviltartene, og hvilken eller hvilke institusjoner som bør ha faglig ansvar og driftsansvar. Vedlikehold og oppdatering av den såkalte "Villreinpermen" må også inngå i et slikt konsept.

VILLREINEN – Årbok for Villreintrådet i Norge.

Forvaltningsfond knyttet til vassdragsreguleringer

Med hjemmel i lov av 14. desember 1917 om vassdragsreguleringer (VRL) § 12 kan konsesjonæren pålegges å yte tilskudd til fremme av fisket og friluftslivet i kommunen. Det har vært vanlig å inkludere dette vilkåret i konsesjonsbetingelsene. Disse årlige utbetalingene til de berørte kommunene har vært i størrelsesorden noen ti-tusen kroner. I fornyet konsesjon til regulering av Byglandsfjorden gitt ved kgl. res. 3. oktober 2003 fikk paragrafen en utvidet anvendelse. Konsesjonæren skal avsette 20 mill. kr i et eget fond til undersøkelser og tiltak for å redusere begroing og forsuring i vassdraget. Begrunnelsen for dette fondet var et tiltakende problem med begroing i vassdraget. Uten at det har vært vurdert av konsesjonsmyndigheten kan det være en mulighet for at forholdene rundt villreinen i de områder den blir berørt av vannkraftutbygging kan sidestilles med de forannevnte tilfeller.

I vassdragsreguleringskonsesjoner er det et sett av standard naturforvaltningsvilkår. Disse skal ivareta flora, fauna og friluftsliv. Vilklårene kan være spesifikk slik som årlige utbetalinger til opphjelp av fisk og friluftsliv, men de har også mer generell karakter slik som at inngrepet skal forringe plante- og dyreliv minst mulig og mulighet til å pålegge naturvitenskapelige undersøkelser. Disse naturvilkårene tilligger Direktoratet for naturforvaltning å følge opp.

Med hjemmel i VRL § 11 kan konsesjonæren pålegges å innbetale midler til næringsfond for de berørte kommuner. Dette er en engangsutbetaling til de berørte kommuner som forestår forvaltningen av fondet. Næringsfondet skal anvendes til fremme av næringslivet i kommunene. Dersom villreinen er av stor betydning i kommunens forvaltningsområde, kan det være en mulighet for at fondet også knyttes opp

mot kryssningspunktet villrein-næringsinteresser. En slik vurdering tilfaller de impliserte kommunene å ta.

Rådgivningsgruppa mener at aktuelle tiltak knyttet til villrein må bli nærmere vurdert i forbindelse med de nært forestående konsesjonsfornyelsene innenfor villreinområder, og at villreinen må inkluderes i forbindelse med vilkårsrevisjoner.

Levende fjell - levende bygd

Tidsskriftet National Geographic Traveller rangerte i mars 2004 Fjord-Norge til verdens beste reisemål. Hvorfor? Jo, det norske fjordlandskapet har særegne naturkvaliteter, aktive lokalsamfunn, et kulturlandskap i aktiv bruk og relativt få tekniske inngrep i naturen. Det som verdsettes er altså kombinasjonen av natur og kultur.

Det er derfor godt mulig at den tyske poeten, dramatiker, kultursosiologen, redaktøren og essayisten Hans Magnus Enzensberger har rett, når han i sitt essay "The Future of Luxury" hevder at de nye luksusgodene er *ro, godt vann* og *god plass*. Mens luksus i tidlige-

re tider handlet om en økning i overflod, vil framtidens luksus kunne bestå i å unnsnippe overfloden.

Dette er en av forutsetningene for ett av tre scenarier presentert i boka "Norge 2015 – en reise verdt?" som ble utarbeidet på oppdrag fra Norges Turistråd, Statens nærings- og distriktsutviklingsfond og Reiselivsbedriftenes Landsforening. I scenariet, som er kalt "Den gode viljen", blir turistene ønsket varmt velkommen til Norge, både fra myndighetenes side og fra befolkningen, og det satses stort på norsk reiseliv. Etterspørselen etter det ekte, uberørte og stille er de sentrale elementer både

blant nordmenn og utlendinger som ønsker å reise i Norge. Dette har gitt grobunn for mange småskala reiselivstilbud rundt om i bygdene, alt basert på kultur- og naturopplevelser.

Viktige rikspolitiske signaler

I revidert nasjonalbudsjett 2003 kom det klare signaler om økt kommersiell bruk av verneområder i reiselivssammenheng – den såkalte "Fjellteksten". I en periode hvor mange bønder fortsatt opplever store strukturendringer etter hvert som rammebetingelsene for landbruket endrer seg, har mange sett på muligheten til økt satsing på reiselivsprodukter. En positiv rikspolitisk vilje til

Foto: Dorthe Huitfeldt

å gi de nødvendige rammebetingelser for en slik satsing, er derfor godt motatt. Det er imidlertid et viktig mål for satsingen at reiselivet utvikler seg på en måte som ikke kommer i konflikt med intensjonene i allemannsretten, friluftslivet, motorferdsellovens bestemmelser og verneformål for de ulike områder.

Kvalitetsturisme i fjellbygdene

Reiselivsprodukter som tilfredsstillende foregående forutsetninger må kunne kalles kvalitetsturisme. Dette er et begrep som hittil ikke er mye benyttet i Norge, men som i EU-sammenheng blir stadig viktigere. I EUs retningslinjer for kvalitetsturisme ligger det at denne type reiselivsprodukter er knyttet til målet om bærekraftig utvikling, og at hensynet til tålegrensene for lokal natur og kultur er ivaretatt. EUs sentrale poeng er at det er etablert omfattende politiske prosesser på alle nivå – fra det internasjonale og ned til det lokale – som alle arbeider med å snu utviklingen i en mer bærekraftig retning. I den nor-

ske nasjonale handlingsplan for bærekraftig utvikling – Nasjonal Agenda 21 – finner man imidlertid ingen omtale av reiselivet.

Hvordan utnytte villreinen i reiselivssammenheng?

Bytt ut ordet "Fjord-Norge" i første avsnitt med "Fjell-Norge", og beskrivelsen er fortsatt like korrekt. Fjell-Norge har særegne naturkvaliteter, aktive lokalsamfunn, et kulturlandskap i aktiv bruk og store områder med relativt få tekniske inngrep i naturen. Hva mer har Fjell-Norge? I store deler av Sør-Norge finnes det varierte kulturtradisjoner og historisk dokumentasjon knyttet til utnyttelsen av villrein siden mennesket først kom til landet. Ingen dyr innen norsk fauna har så mye kultur knyttet til seg som nettopp villreinen. Dette har hittil vært lite utnyttet i reiselivssammenheng. Vi kan nå fortelle en 30 000 år gammel natur- og kulturhistorie som starter med Cro Magnon-menneskene (de første utgaver av oss selv!) i

Dordogne i Frankrike, hvor villreinen og menneskene som jaktet på den startet sin ferd mot Norge, og fram til i dag hvor kulturen rundt dette dyret fortsatt er variert og levende. I dette spennet har vi rom for mange kvalitetsprodukter knyttet til Fjell-Norge og dets første innvåner – villreinen. *Europeernes forfedre levde i ti-tusener av år av en ressurs som sørnorske fjell og fjellbygder i dag er alene om å huse.*

På grunn av sin vide arealbruk og naturlige skyhet overfor mennesker kan ikke villreinen utnyttes i reiselivsprodukt som har som mål å gi deltagerne direkte nærkontakt med dyret. Derimot er villreinens tilstedeværelse en indikasjon på at området har de nødvendige, og etterspurte, kvaliteter i form av ekthet, stillhet og tilstrekkelig urørthet. Villreinen er dermed godt egnet til å være Fjell-Norges kvalitetsbudbringer. Fjellområder som ivaretar villrein og dens grunnleggende tilpasninger, bringer derfor bud om at det i tilknytning

til de samme områder finnes kvaliteter som er attraktive for turistene – de får servert *kvalitetsturisme*.

Fra nei og nei – til slik og slik

Mange lokale gründere og reiselivsfolk har blitt møtt med argumentasjon fra regionale eller nasjonale forvaltningsorgan om at ut fra ivaretagelse av villreininteressene kan man ikke gjennomføre ulike planlagte reiselivsprodukter, da disse kommer i konflikt med reinsens krav om tilgang på store, uforstyrrede områder. Villreinen har derfor i mange sammenhenger blitt ansett å være en bremsekloss for ivaretagelsen av levende bygder. I svært mange tilfeller skyldes dette at villreininteressene ikke er kommet med tidlig nok i planleggingen av reiselivsproduktene, og at helheten i reiselivsproduktet ikke har vært godt nok ivarettatt.

Villreinhensyn må innarbeides som premiss ved utvikling av initiativer for næringsmessig bruk av fjellområdene, inklusive reiseliv. Det er et klart behov for kvalitetskriterier for verdiskaping som ivaretar hensynet til de biologiske rammene for villrein, og som synliggjør verdiene knyttet til villreinen og kulturen rundt den. En slik tilnærming kan forsterke kvaliteten og attraktiviteten på produktene. Dette til forskjell fra dagens situasjon der initiativer ofte utvikles uten tanke på villreinen (gjerne ubevisst som følge av kunnskapsmangel), og villreinaktørene kommer inn i etterkant på en måte som oppfattes som bremsekloss mot alt som er nytt. Rådgivningsgruppa mener at bevaringen av villrein ikke trenger å gå på bekostning av muligheten for å opprettholde og utvikle levende bygder omkring våre villreinfjell. Tvert i mot må det legges til rette for at bevaring av villrein skal kunne virke som en forsterker og et kvalitetsbudbringer for verdiskapingen i levende lokalsamfunn.

Strategier for levende fjell - levende bygd: Videreutvikle og samordne de gode reiselivsproduktene:

Fra boka "Norge 2015 – En reise verdt" leser vi følgende: I løpet av de to århundrer som Norge har vært et reisemål for turister, har samfunnet gjennomgått store endringer. Men nå som før er den store attraksjonen naturen i alle sine fasetter fra fjorder og fjell til nordlys og kalde vintre. Og nå som før kjemper det norske reiselivet mot intern splittelse og usystematisk eller fraværende politisk oppmerksomhet. Det mangler fortsatt en samlende nasjonal reiselivsstrategi – som kan fremme *DET NORSKE PRODUKTET*.

Rådgivningsgruppa er kjent med det initiativ som har kommet fra Direktoratet for naturforvaltning om et samarbeidsforum som skal bidra til å utvikle strategier og rammebetingelser for et miljøtilpasset reiseliv, fortrinnsvis i tilknytning til sto-

Innovativ Fjellturisme

Prosjektet "Innovativ Fjellturisme" er et samarbeidsprosjekt igangsatt av fylkeskommunene i Buskerud, Telemark og Aust-Agder, med det formål å øke verdiskapningen og innovasjonsevnen innen fjellturisme. Et forprosjekt er nå avsluttet og hovedprosjektet vil starte i løpet av 2005.

Allerede nå foreligger det konkrete planer om blant annet å satse sterkt på sykling – stisykling, utforsykling og freeridesykling. Innen 7 konkrete turistdestinasjoner i de involverte fylker vil det bli kartlagt løyper og stier. Innovativ Fjellturisme har avsatt flere ti-talls millioner kroner til videreutvikling av dette konseptet i den neste 3-års perioden.

Rådgivningsgruppa i ViSa ser at denne type samarbeid og satsinger er et av virkemidlene som må benyttes for å skape nye reiselivsprodukter. Det er imidlertid helt nødvendig, både for kvaliteten på produktene og av hensyn til villrein, at slike satsninger foregår innen de biologiske rammene i fjellet. I stedet for at slike initiativer strander mot villreinhensyn i etterkant, kunne de snarere fått et ekstra løft av villreininteressene, ved at disse ble innarbeidet fra starten av som en del av rammebetingelsene. For eksempel vil Innovativ fjellturisme, ved at kunnskap om villreinkvaliteter og -hensyn er med fra starten, med relativt enkle grep kunne legge opp offroadsykling i fjellet slik at unødvendige konflikter unngås og attraktiviteten og kvaliteten på produktet økes.

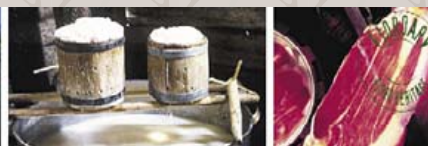
Rådgivningsgruppa ønsker at ViSa-prosessen skal stimulere til utvikling av arenaer for slik alliansebygging mellom næringsaktører, forvaltning og villreininteresser. Rådgivningsgruppa ser det som en forutsetning for utvikling av helhetlige kvalitetsprodukt i fjellregionene i Sør-Norge at det opprettes et forum som er et naturlig henvendelsepunkt ved planlegging av all arealkrevende aktivitet i sørnorske fjell.

Aurland Natur- og Kulturarv

Aurland Natur- og Kulturarv (ANKA) er et lokalt samvirke som har som formål å utvikle det natur- og kulturbaserte potensialet for verdiskaping i Aurlandsregionen ved hjelp av nettverksorganisering, merkevarebygging og entreprenørskap. Prosjektet er en del av Fjordarv-satsningen, som arbeider for etablering av en strategisk satsing på verdiskaping, kompetanseutvikling og lokalsamfunnsutvikling i Fjord Norge med utgangspunkt i en klart definert kvalitetsplattform

Ved å formidle den lokale kulturen og tradisjonene, gjennom lokal mat, aktivitetstilbud formidlet av lokale guider og

håndverksprodukter fra Aurlandsregionen, har ANKA skapt en merkevare som er kvalitetssikret i et regelverk knyttet til bruk av ANKA sin logo. Dette varemerket garanterer lokal identitet og hensyntagen til natur og kultur.

I en tid med vanskelige kår for tradisjonelt småskalajordbruk, har ANKA dannet et BA "Fjordbui" som er en aktivitetssentral og arena der de spesielle naturgitte forutsetningene kan vendes til fordeler og foredles til høykvalitetspro-

dukter med stor opplevelsese- og markedsverdi. En av hovedtankene er å utvikle lokale aktører til gode kommunikatorer for lokale kultur- og naturverdier. En sentral utfordring er hvordan en skal få den tradisjonelle reiselivnæringa til å se seg som en del av den lokale kultur, samtidig som lokal kultur må ta inn over seg virkeligheten innen reiselivsnæringa.

For ANKA vil kvalitetssikring av opplevelser knyttet til villrein fjell og villrein være en svært relevant problemstilling.

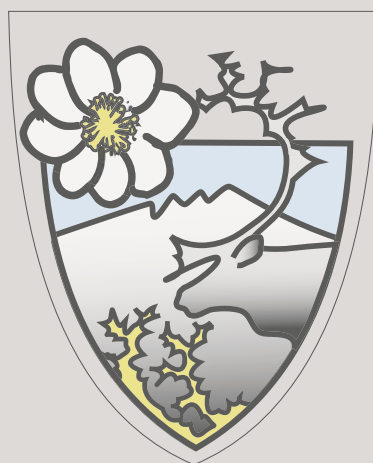
re verneområder. Rådgivningsgruppa vil påpeke at det må tilrettelegges for en sterk grad av samarbeid mellom et slikt samarbeidsforum og de arenaer i en framtidig villreinforvaltning som foreslås i kapittel 12 i dette temaheftet.

Norge har en svært dårlig satsing på reiselivsforskning. Sverige opprettet sitt ETOUR – European Tourism Research Institute – i 1997, og i oktober 2004 ble denne satsingen trukket fram av EU som en riktig strategisk satsing. Rådgivningsgruppa vil påpeke at økt kunnskap om reiseliv vil være en nødvendighet hvis reiseliv skal bli en ny viktig næring i Norge.

Rådgivningsgruppa mener det haster med å få etablert en sertifiseringsordning for reiselivsprodukter i og omkring villrein fjellene med kriterier for hensyntagen til villrein og kriterier for kvaliteten på produkter knyttet til mulige opplevelser basert på villreinen og kulturen rundt den. For å gjøre slik ser-

tifisering attraktiv, er det avgjørende å få til en felles norsk sertifiseringsordning, som alle aktørene kan slutte seg til. Dette må prioriteres fremfor at det utvikles "en skog" av ulike ordninger, ikke minst i forhold til internasjonal markedsføring. Etableringen av en slik ordning bør knyttes opp mot eksisterende prosesser for utvikling av sertifiseringssystemer for naturbaserte reiselivsprodukter.

Den grunnleggende meldingen til kunde/marked er at den som forvalter villreinen godt, forvalter også den samlede fjellnaturen godt. Kvalitetsprodukter som lever opp til dette må synliggjøres for publikum, gjennom tildeling av et sertifikat. Rådgivningsgruppa foreslår opprettelsen av kvalitetsstempelet ReinRosa.

Forslag til
kvalitetsstempelet
ReinRosa

Villrein og veiforbindelser i fjellet

Villreininteresser diskuteres stadig opp mot samferdselshensyn og lokale/regionale næringsinteresser i forbindelse med veiforbindelser i fjellet, for eksempel i spørsmålet om vinteråpen riksveg 7 over Hardangervidda. En av hovedproblemstillingene her handler om behovet for vinterstenging av riksveg 7 over vidda for å bedre tilgang til beiter på begge sider av veien, for å redusere barriereeffekten av en vinteråpen vei for utveksling av rein i denne delen av Hardangervidda villreinområde, og for forbindelsen mellom Hardangervidda og Nordfjella villreinområder. Samtidig fremholdes det at vinteråpen vei med god regularitet er av stor betydning for regionale- og lokale næringsmessige hensyn.

Rådgivningsgruppa har ikke gått inn på diskusjonen for eller mot vinterstenging, men har heller satt søkelys på arbeidet med en mulig vann/vinn-løsning som imøtekommer både villrein og samfunn: **En helhetlig løsning med miljøtunneler og andre avbøtende tiltak på deler av riksveg 7 over Hardangervidda.**

Det eksisterer en relativt bred allianse for utviklingen av en slik løsning mellom mange av de ulike aktørene som er involvert i spørsmålet om villrein og riksveg 7, noe som også har blitt stadfestet under et bredt sammensatt Finsesymposium høsten 2004 (www.finsesymposiet.no). En rekke forskjellige aktører innen forskning, lokal-, regional- og sentral forvaltning, ulike interessegrupper og lokale næringsaktører synes i stor grad positive til en løsning med miljøtunneler.

En løsning med miljøtunneler på deler av riksveg 7 over Hardangervidda vil kunne bidra på veien til å sikre større sammenhengende leveområder for villreinen i Sør-Norge. For at en slik løsning skal være effektiv, må den blant annet ledsages av tiltak også overfor øvrig menneskelig aktivitet og inngrep i de omkringliggende fjellområder. En tunnelløsning vil kunne gi en vei med bedre regularitet vinterstid enn i dag, noe som er av stor betydning for lokal næringsutvikling og verdiskaping.

Rådgivningsgruppa er kjent med at det i regi av vegmyndighetene foregår utredningsarbeid om miljøtunneler på riksveg 7 over Hardangervidda. I etterkant av ViSa-prosessen bør det opprettes en bredt sammensatt ressursgruppe som kan jobbe med å videreutvikle alliansene og strategiene for framtidige vurderinger av miljøtunneler og assosierte avbøtende tiltak. Dette vil kunne ha stor overføringsverdi for hvordan man skal angripe mer eller mindre tilsvarende problemkompleks i andre deler av villrein fjellene. Riksveg 7-saken illustrerer de komplekse utfordringene vi møter når vi snakker om å sikre større sammenhengende villreinområder samtidig som det legges til rette for lokal verdiskaping. Den viser hvor stort behovet er for å skape en solid verdiforankring i samfunnet for øvrig for villrein, og hvor nødvendig det er med helhetlig tilnærming med arena- og alliansebygging der mangfoldet av aktører jobber sammen om hva som skal til og hvordan ting skal løses.

Fjellregionsamarbeid

”Fjellregioner – Europa” (fjellregionprosjektet) er et nettverksprosjekt med regioner i Europa gjennom organisasjonen Euromontana. Fra norsk side er Sogn og Fjordane, Oppland, Buskerud og Telemark fylkeskommuner med. Prosjektet er støttet av Kommunal- og regionaldepartementet.

Følgende aktiviteter står på egne bein samtidig som de gjensidig forsterker hverandre:

- Et politisk forum sammensatt av kommuner og de deltakende fylkeskommunene
- Et internasjonalt prosjekt med vekt på erfaringsutveksling
- Norsk tiltaksrettet samarbeid (initiativ under arbeid)

Det er etablert et politisk forum der politikere fra fylkes- og kommunenivået samarbeider og har fokus på følgende arbeidsoppgaver:

- Å være pådriver for å skape en ny fjellpolitikk i Norge og medspiller i norsk regionalpolitikk
- Kunnskapsformidling om nasjonale og internasjonale emner
- Politikktutforming internasjonalt og deltakelse i Euromontana

Internasjonalt samarbeid er allerede på plass, og fylkene samarbeider internasjonalt gjennom interesseorganisasjonen for fjellsamfunn, Euromontana (se www.euromontana.org). Blant annet har Sogn og Fjordane tatt på seg ansvaret for et internasjonalt seminar om kvalitetsprodukter fra fjellregionen.

Verdien av internasjonalt samarbeid og erfaringsutveksling blir understreket i stadig flere sammenhenger, men denne verdien blir først utløst når erfaringene omsettes i praksis. Fylkene

samarbeider for tiden for å utvikle et norsk tiltaksrettet svar på den internasjonale erfaringsutvekslingen.

Vinje og Tinn kommuner i Telemark arbeider med flere prosjekter gjennom fjellregionsamarbeidet, blant annet kan nevnes MOPARK (mobility and national parks) som er et Interreg III B prosjekt. Det generelle målet til MOPARK-prosjektet er å garantere bærekraftighet i nasjonalparker ved å bruke miljøvennlig teknologi på en økonomisk levedyktig måte. Det konkrete målet er økt inntjening for nasjonalparker ved å øke turistkvaliteten basert på naturlige forutsetninger. Dette skal skje uten å gå på bekostning av naturkvalitetene, blant annet ved å ta i bruk moderne teknologi innen områdene transport, informasjon og telekommunikasjon.

Sentralt i fjellregionprosjektet er arbeidet med å skape ”knetepunkt” mellom ulike interesser. Et av delprosjektene har som mål å lage et kanaliseringsskildedokument tilpasset bærekraftig bruk. Differensiering i forhold til villrein er sentralt. Et annet delprosjekt har som mål er å utvikle kurs om Hardangervidda. Kurset skal basere seg på informasjon fra WEBinfo og bruk av 3d-modell, samt tradisjonell undervisning, for eksempel demonstrasjon av kartbruk, leirslaging, turutstyr osv.

Satsninger som fjellregionprosjektet er etter Rådgivningsgruppas oppfatning et godt eksempel på slike arenaer/møteplasser som må videreutvikles for å få til en helhetlig tilnærming mellom aktørene til fjell- og villreinforvaltning. Slike arenaer kan ha en rolle i arbeidet med å utvikle sertifiseringssystemer for naturbaserte reiselivsprodukter.

12 Hovedgrep i en helhetlig og bærekraftig forvaltning av Europas siste villreinfjell

I dette temaheftet er det redegjort for grunnleggende kunnskap, verdier og utfordringer i forvaltningen av villreinfjellene. Rådgivningsgruppa har blitt enige om fem pilarer som forvaltningen av norske villreinfjell bør stå på i fremtiden:

- Løfte villreinen fra "menighet" til samfunn.
- Sterkere fokus på arealforvaltningen
- Slutt på "bit for bit" – forvaltningen
- Større sammenhengende leveområder for villrein
- Tilrettelegge for bærekraftig verdiskapning

Hovedutfordringen er at vi lykkes med å forankre *samtlige* pilarer slik at bygverket står støtt.

I kapittel 8 – 11 har rådgivningsgruppa presentert vurderinger og tilrådninger om verktøy og forvaltningsprinsipper innen-

for de fire tematiske områdene som gruppa ved starten av prosessen identifiserte som viktigst å arbeide med. Med dette som bakgrunn, vil rådgivningsgruppa i dette kapitlet gi sine samlede tilrådninger om hvilke hovedstrategier som bør følges og hvilke nye hovedgrep som bør tas for å sikre en helhetlig og bærekraftig forvaltning av Europas siste villreinfjell. Selv om framtidig villreinforvaltning vil kunne bygge på en rekke gode kompromissløsninger, erkjenner rådgivningsgruppa også at det vil måtte gjøres noen reelle valg mellom villrein på den ene siden, og de øvrige samfunnsinteresser på den andre siden. Videre understreker rådgivningsgruppa at målet ikke bare er å bevare villreinen som art, men også det brede spekter av økologiske og kulturelle prosesser som vi forbinder med villreinen.

Helhetsperspektiv for sikring av villreinens leveområder: Det opprettes ni nasjonale villreinområder

Kunnskap om villreinens biologi tilsier at vi må redusere de negative effektene på villrein av menneskelig arealbruk. Oppsplittingen av villreinområdene har ført til et mer ensidig habitattilbud for flere stammer, noe som gjør at villreinen i enkelte områder har en ressursituasjon langt under det optimale. Vandring og bruk av store arealer har vært sentralt i villreinens tilpasning til et marginalt miljø så lenge den har eksistert. Bedre muligheter til utveksling av rein innen og mellom ulike delområder vil være nødvendig for at villreinen, og de økologiske prosessene vi forbinder med den, skal sikres i et langsiktig perspektiv.

Rådgivningsgruppa mener det må gjøres en prioritering av noen villreinområder der en iverksetter særlige tiltak for å sikre leveområder med tilstrekkelig størrelse, kvalitet og vandringsmuligheter.

Det foreslås derfor en differensiering av arealforvaltningen, der 9 av de 23 eksisterende villreinområdene får betegnelsen "nasjonale villreinområder". De ni områdene er Snøhetta, Knutshø, Rondane, Sølknkletten, Forollhogna, Ottadalsområdet, Hardangervidda, Nordfjella og Setesdal-Ryfylke.

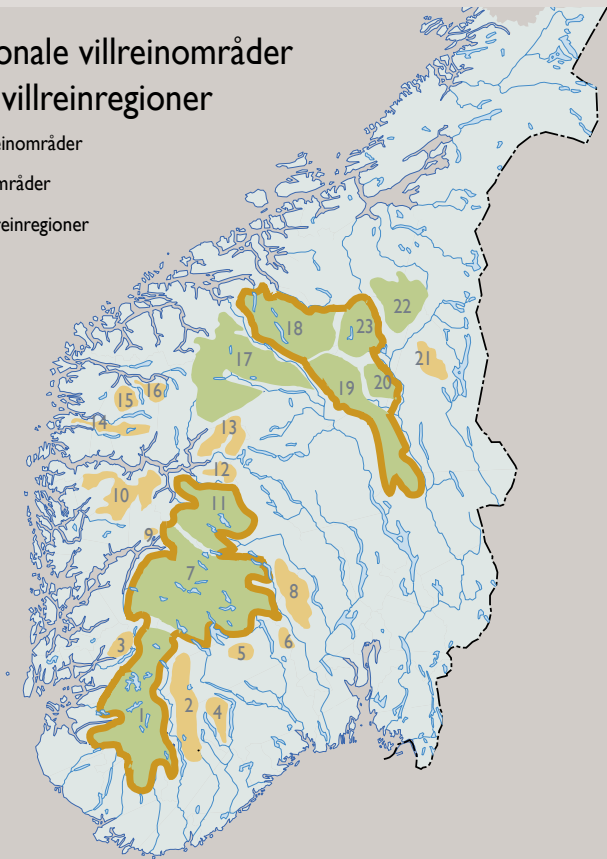
Et særskilt arealforvaltningsregime vil gjelde i de nasjonale villreinområder for å redusere negative effekter på villrein av menneskelig arealbruk. I de nasjonale villreinområder skal en ha særlig fokus på det helhetsperspektivet som er nødvendig i forvaltningen av villrein over store områder på tvers av administrative grenser.

De nasjonale villreinområdene er valgt ut fra en helhetsvurdering av områdenes størrelse, kvalitet og betydning som

Forslag til nasjonale villreinområder og europeiske villreinregioner

- Nasjonale villreinområder
- Andre villreinområder
- Europeiske villreinregioner

- 1 Setesdal Ryfylke
- 2 Setesdal Austhei
- 3 Skaulen Etnefjell
- 4 Våmur - Roan
- 5 Brattefjell - Vindeggen
- 6 Blefjell
- 7 Hardangervidda
- 8 Norefjell - Reinsjøfjell
- 9 Oksenhøvya
- 10 Fjellheimen
- 11 Nordfjella
- 12 Lærdal - Årdal
- 13 Vest - Jotunheimen
- 14 Sunnfjord
- 15 Førdefjella
- 16 Svartebotnen
- 17 Ottadalsområdet
- 18 Snøhetta
- 19 Rondane
- 20 Sølknkletten
- 21 Tolga Østfjell
- 22 Forollhogna
- 23 Knutshø

villreinområder, ulike stammers genetiske opphav og historikk, og de særlige mulighetene vi i disse områdene har til å sikre et bredt habitattilbud for villrein i fremtiden. De fleste av disse villreinområdene har også stor verdi som referanseområder for forskning og overvåking på grunnlag av eksisterende tidsrekk med data fra tidligere og pågående undersøkelser.

Forslaget om en differensiert forvaltning mellom de nasjonale villreinområder og øvrige områder bygger på erkjennelsen av at den eneste forvaltningsløsningen som vil kunne lykkes, vil være et kompromiss mellom villreinteresser og øvrige samfunnsinteresser. Det er imidlertid en grense for hva både villrein og enkelte former for samfunnsaktivitet kan tolerere av både-og løsninger innen samme område. Derfor må det gjøres noen valg om hvilket forvaltningsregime som skal gjelde i hvilke områder.

Samtidig vil rådgivningsgruppa sterkt understreke at det er et viktig mål å bevare og tilrettelegge for en best mulig forvaltning av *alle* våre 23 villreinområder, og at differensieringen først og fremst gjelder de særlige arealforvaltningsgrepene som anses nødvendig for å sikre de større sammenhengende villreinområdene for framtida.

Synliggjøring og verdiforankring av vårt internasjonale ansvar: Det opprettes to europeiske villreinregioner

Norge har et særskilt internasjonalt ansvar for å ta vare på dyret som i flere årtusener var grunnlaget for menneskets kolonisering av kontinentet. Norge er det siste land i Europa med ville stammer av europeisk fjellrein. Arkeologisk og genetisk kunnskap viser at villreinen har hatt ulike innvandringsveier til Norge. Villrein i Snøhetta, Knutshø, Rondane og Sølknkletten har hatt en innvandring østfra, og utgjør en klar

genetisk enhet. Fra istidsrefugiet i Sør-Europa vandret villreinen inn til områder i Sørvest-Norge og de sørlige delene av Langfjella. Villrein i Nordfjella, Hardangervidda og Setesdal - Ryfylke har således også klare genetiske fellestrekk, og skiller seg vesentlig fra villrein i Dovre-Rondane området. De to regionene representerer enheter der kulturminnene i fjellet forteller om tidligere stor utveksling av rein mellom mange av villreinområdene innenfor regionen. Slik sett kan både de genetiske og arkeologiske funn i dag forme våre målsettinger om hvilken funksjonalitet slike områder bør få. I fremtiden vil disse regionene igjen kunne danne større og mer sammenhengende leveområder for villreinen.

Det foreslås derfor opprettet to europeiske villreinregioner, der region 1 består av områdene Rondane, Snøhetta, Knutshø og Sønkleppen og region 2 består av områdene Setesdal-Ryfylke, Hardangervidda og Nordfjella. Opprettelse av de to europeiske villreinregioner vil i sterkere grad synliggjøre vårt internasjonale ansvar for de områder som huser de siste rester av opprinnelig europeisk fjellrein, samtidig som det vil gi klarere føringer for forvaltningsmessige prioriteringer i fremtiden, der en blant annet kan gjenskape større og mer sammenhengende leveområder for villreinen. De syv områdene som inngår er omfattet av de nasjonale villreinområdene der et særskilt arealforvaltningsregime skal gjelde.

En differensiert arealforvaltning: Rikspolitiske retningslinjer, regional planlegging og fastsetting av villreingrenser for de nasjonale villreinområder

Det er stort behov for klare nasjonale mål og føringer for ivaretagelsen av de nasjonale villreinområdene. Rådgivningsgruppa tilrår derfor at det fastsettes en ny form for rikspolitisk retningslinje (RPR) for de nasjonale villreinområdene, utformet etter intensjonene fra Planlovutvalget.

En slik RPR må:

- fungere som en klar og entydig bestilling fra sentralt nivå om at regional planlegging skal gjennomføres – enten i form av fylkesdelplaner for ett eller flere fylker, eller interkommunale kommunedelplaner på tvers av kommune- og fylkesgrenser.
- gi klare føringer for hvordan statlige interesser skal koordineres i forhold til den regionale planleggingen.
- sette en ny dagsorden i arealforvaltningen med introduksjon av en lokalt forankret villreingrense, der det er klart bestemt hva som tillates av arealbruk innenfor grensen.
- gi rammer for planleggingen og minimumskrav om hva som må avklares gjennom regionale planprosesser, her-

under om virksomhet og tiltak i villreinområdets randsoner, der aktivitet kan påvirke området innenfor villreingrensen.

- være tydelig på hvilke fjellområder (de nasjonale villreinområder) som skal underlegges regional planlegging, og hvilke kommuner/fylker som blir berørt.
- ha et substansielt innhold knyttet til arealforvaltning, krav til regional planlegging, og organisering/samarbeidsplikt i plan- og driftsfaser (for eksempel oppfølging etter planvedtak).

Lokal medvirkning i prosessen med å utvikle en rikspolitisk retningslinje vil være en forutsetning. Når det foreligger regionale planer som avklarer villreingrenser kan RPR benyttes til å gi rettsvirkning til disse grensene. Hensikten med dette er å unngå omkamper når planer skal rulleres etter 4 år og å veie opp manglende direkte rettsvirkning i fylkesdelplaner. Rikspolitiske bestemmelser kan benyttes som verktøy for å sikre reell oppfølging gjennom regionale prosesser for eksempel ved at dispensasjonsadgang etter § 7 i plan- og bygningsloven løftes oppover i forvaltningssystemet i områder der det ikke foreligger regional plan.

Gjennomføringen av den konkrete regionale arealplanleggingen skjer i dag gjennom to planverktøy – fylkes(del)plan og kommune(del)plan. Begge verktøyene kan benyttes – det viktigste er å sikre gode planprosesser som sikrer bred medvirkning fra berørte parter – både private og offentlige. Videre er det viktig at myndigheter på alle nivåer engasjerer seg aktivt i planprosesser slik at nødvendige avklaringer blir gjort. Denne samarbeidsplikten og innholdet i den bør institueres gjennom RPR når det gjelder de nasjonale villreinområder. Planlovutvalget foreslår endringer i plantypene der blant annet områdeplan vil kunne være et aktuelt planverktøy (kommunedelplan slik vi kjenner den i dag vil kunne falle ut).

Lokal mobilisering og oppfølging må videreføres gjennom regional arealplanlegging gjennom fylkes- og kommuneplanlegging. Fylkesdelplanarbeidet for Rondane fremstår her som et godt eksempel.

Planlovutvalget foreslår en endring av tidsperspektivet for rulling av kommune- og fylkesplaner fra 4 år til 10 år. Videre foreslår utvalget at fylkesplaner kan gjøres juridisk bindende under forutsetning av at kommunene har deltatt aktivt i planprosess og får innsigelsesrett. Begge disse forslagene er svært viktige og relevante i forhold til planlegging i alle våre villreinområder. For de nasjonale villreinområdene forutsetter rådgivningsgruppa at det fastsettes en RPR som forankrer denne type endringer hos kommunene.

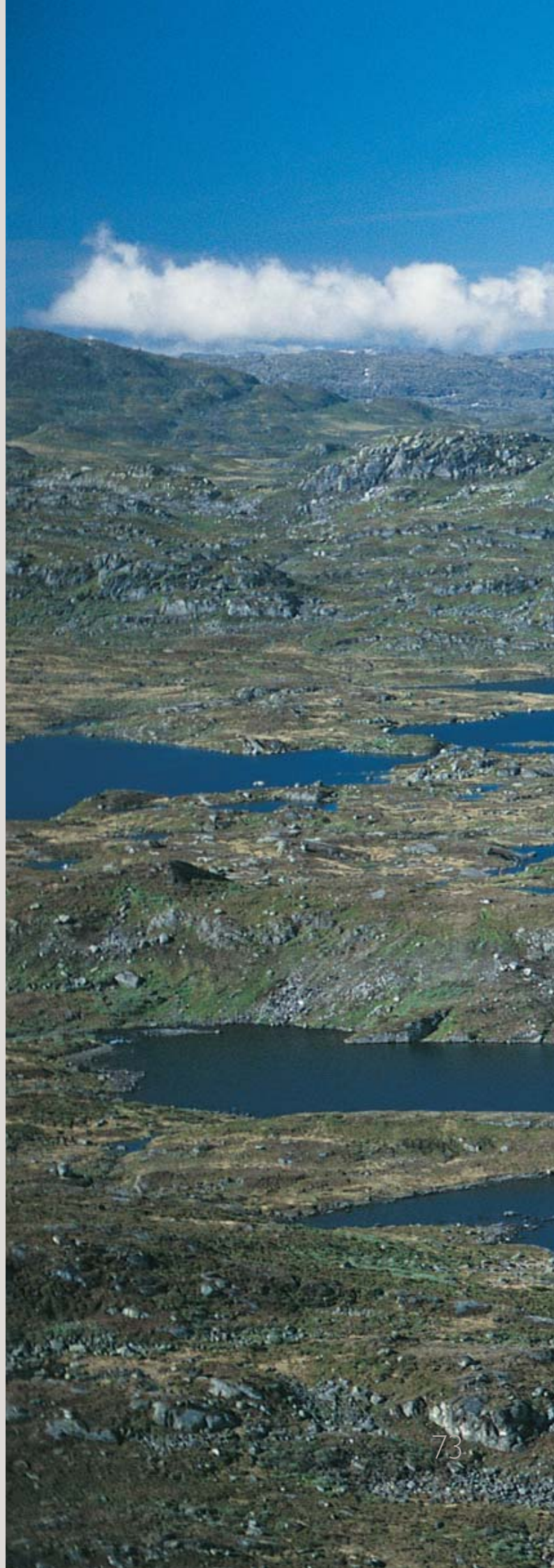

Et helhetsperspektiv bør ligge til grunn for arealforvaltningen i og omkring *alle* villreinområdene i Norge. I dette ligger at villrein sees i sammenheng med andre brukerinteresser i fjellområdene og at planverktøyene må brukes ut fra et helhetlig perspektiv. Videre er det behov for bedre rolleforståelse og samarbeidsrutiner mellom aktørene på arealsektoren, bedre og målrettet kunnskapsgrunnlag i forhold til samfunnsmessig arealforvaltning, og større fokus på tilrettelegging av ferdsel i arealplanleggingen.

Helhetlig strategi for håndtering av ferdsel: Kanalisering og styring gjennom frivillige ordninger, kombinert med aktivisering av ferdselsregulerende regelverk

Norge er et av få land i verden som har lovfestet allmennhetens rett til fri ferdsel i utmark. De grunnleggende positive sidene ved denne friheten er dypt forankret i det norske samfunnet. Friluftsliv er en viktig aktivitet for å formidle kunnskap om natur og bygge holdninger til naturvern. Det er samtidig et behov for en helhetlig strategi for håndtering av ferdsel i villrein fjellene. Det finnes en rekke aktuelle virkemidler for å begrense eller regulere konflikter mellom villrein og menneskelig ferdsel. Mulighetene er imidlertid ikke systematiserte og for dårlig kjent blant villreinaktører, planleggere og lokalpolitikere. Rådgivningsgruppa anbefaler at Direktoratet for naturforvaltning utarbeider en håndbok for flerbruk og konfliktdemping, som både tar for seg mulighetene innen ordninger for styring/kanalisering av ferdsel som ikke griper inn i den frie ferdselsretten, og det hensiktsmessige tilgjengelige lovverk for regulering av både ikke-motorisert og motorisert ferdsel. En slik håndbok må også klargjøre hvordan prosessene skal være som skal lede frem til valg av strategi.

Det bør primært satses på kanalisering og styring av allmenn ferdsel gjennom ordninger som ikke griper inn i den frie ferdselsretten. Følgende strategier og tiltak fremheves: Kanalisering av ferdsel utenom viktige funksjonsområder for villrein gjennom tilpasset sti- og løypelegging, stenging av turisthytter i deler av året, planlegging av hytter, reiselivsbedrifter og turløyper ut fra kunnskap om ferdselsmønsteret og sårbare områder, informasjon og atferdsrettede tiltak, sertifisering av naturbaserte reiselivsoperatører, sterkere fokus på tilrettelegging av ferdsel i arealplanleggingen og stopp- og parkeringsforbud på veistrekninger som er naturlige utgangspunkt for ferdsel inn i sårbare villreinområder. Mange av disse tiltakene kan hensiktsmessig gjennomføres i forbindelse med revisjon av *Norsk Sti- og Løypeplan*.

Rådgivningsgruppa anbefaler at det bør vurderes en økt bruk av § 7 i viltloven og § 22 i naturvernloven for å innføre ferdelsesregulering i bestemte soner innenfor verneområder i bestemte tidsrom. Økt bruk av disse bestemmelser har de seinere årene blitt aktualisert gjennom at en økende andel av våre viktigste villreinområder har blitt vernet eller er under planarbeid med sikte på vern. Det tilrås at behov og muligheter for bruk av ferdelsesregulering tas opp til vurdering i forbindelse med utarbeidelse av vernebestemmelser og forvaltningsplaner for verneområdene. Rådgivningsgruppa mener også at utviklingen de siste 10-15 år og den utvikling vi kan se framover tilsier et økt behov for forskrifter til viltlovens § 8. Mye tyder på det i økende grad vil finnes sårbare områder og typer av konfliktskapende aktiviteter som ikke lar seg atskille ved verken tilrettelegging eller eksisterende lovverk. Det anbefales derfor en ny utredning av hvorvidt viltlovens § 8 bør aktiveres gjennom utarbeidning av forskrifter. Eventuelle forskrifter etter § 8 bør særlig rette seg mot ferdelsesformer som vanskelig lar seg kanalisere/styre gjennom frivillige ordninger. Lovgrunnlaget for regulering av ferdelse vil kunne bli endret dersom en ny lov om naturmangfold blir vedtatt, jf. NOU 2004: 28.

I forbindelse med håndtering av ferdelse er det viktig å ta med i betraktningen at ulike villreinområder har ulike forutsetninger med hensyn til toleranse for ferdelse, ut fra naturgitte og historiske forhold, der enkelte villreinstammer er mindre sårbare i forhold til menneskelig ferdelse enn andre.

Utviklingstrekkene viser at mens det tradisjonelle friluftslivet volummessig holder seg relativt stabilt, er det en klart økende trend for den motoriserte ferdelsen i utmarka. Samtidig ønsker flertallet i befolkningen mindre motorferdelse i utmarka. Rådgivningsgruppa vil understreke at det er svært viktig å begrense omfanget av motorferdelse i villreinområdene. Kommunene må derfor føre en politikk der en praktiserer Lov om motorferdelse i utmark etter intensjonene og fører en restriktiv dispensasjonspraksis. Dersom en ordning med styring av motorferdelse etter plan- og bygningsloven skulle bli innført permanent etter avslutning av det pågående forsøket i 8 kommuner, vil det være av avgjørende betydning for villreininteressene at disse gis en sentral plass i planleggingen av områdebruken. Villreininteressene må være aktive overfor kommunene for å sikre nødvendig villreindokumentasjon ved prioritering av områder og trasevalg.

Bestandsforvaltningen: En modernisert forvaltning og et bedre og mer helhetlig overvåkingssystem

En modernisert forvaltning

Villreinutvalgets rolle som den viktigste utøvende aktør bør videreutvikles og forsterkes, og utvalget bør tillegges et hovedansvar for den daglige forvaltningen av villreinområdene gjennom driftsplanlegging, organisering av rettighetshavere, forslag om årlige kvotevedtak, praktisk gjennomføring av bestandsovervåking m.v. Det bør gjeninnføres et krav i hjorteviltforskriftene om at villreinutvalget skal utarbeide en driftsplan for villreinområdet som skal godkjennes av villreinnemnda. På denne måten vil en få gjenetablert en naturlig arena for styringsdialogen mellom villreinnemnda og villreinutvalg/jakttrettshavere, og en vil få et godt og mest mulig omforent grunnlag for de årlige vedtakene om fellingskvote. Villreinutvalget bør også involveres sterkere i arealforvaltningsspørsmål som samarbeidspartner og høringsinstans.

Den nåværende ordningen med en villreinnemnd for hvert villreinområde som har areal i to eller flere kommuner, bør i hovedsak videreføres for de større områdene. Det kan imidlertid vurderes sammenslåing av villreinnemnder som enten grenser opp til større områder, eller der flere små områder ligger nært hverandre. Sekretariatsfunksjonen for villreinnemnda for de større villreinområdene kan legges til en hovedansvarlig fylkesmann innenfor de fylker som har del i villreinområdet. Alternativt, og kanskje særlig for de mindre villreinområdene, kan det velges en løsning der det engasjeres et sekretariat med god faglig bakgrunn og lokal/regional forankring som kan betjene flere områder.

Det er behov for et økt regionalt samarbeid der forvaltningen av villreinbestandene og forvaltningen av leveområdene kan sees i sammenheng. Rådgivningsgruppa tilrår at det i første omgang opprettes regionale arenaer for hensiktsmessig kommunikasjon og samarbeid mellom de respektive villreinnemnder og villreinutvalg innenfor tre større regioner. Direktoratet for naturforvaltning bør i samarbeid med fylkesmennene innenfor regionen gjennomføre en årlig fagsamling der både faglige og mer strategiske spørsmål kan diskuteres mellom de viktigste aktørene i forvaltningen. Representanter fra planmyndigheter i fylkeskommuner og kommuner og fra forskningsmiljøer bør også inviteres til å delta. Det betraktes som positivt dersom samarbeidet innenfor de regionale arenaer kan stimulere til økt dialog mellom villreinområdene og medvirke til flere lokale initiativer til sammenslåing eller andre endringer i forvaltningsstrukturene der det er hensiktsmessig.

Overvåking og dokumentasjon

På tross av at sentrale myndigheter har forsøkt å gi hensynet til beiter og villreins leveområder større oppmerksomhet, så har ikke disse kvalitetene fått tilstrekkelig oppmerksomhet i villreinområdenes eksisterende driftsplaner og i det eksisterende overvåkingsprogrammet. En spesiell utfordring er hvordan vi skal dokumentere utviklingen av arealenes bæreevne. Dersom forvaltningen vil ha svar på om vi lykkes med en totalforvaltning av både arealer og bestand som opprettholder områdenes bæreevne, trengs andre og mer helhetlige datasett enn vi opererer med i dag. En slik samlet dokumentasjonsstrategi bør omfatte:

Digitalt kartgrunnlag over eksisterende inngrep/aktivitet og planer i områdene

Et viktig mål er at ulike aktører fra ulike områder kan ha oversiktlig tilgang på den samme informasjonen om reinsens funksjonsområder (sommer-/vinterbeiteområder, trekkområder og kalvingsområder), naturgrunnlag, eksisterende arealdisposisjoner, planer og utviklingstrekk m.v. for alle våre villreinområder. DN har i 2004 utviklet en såkalt kartklient ("Villreinklient") som kombinerer informasjon fra en rekke databaser, der grunnlagsinformasjonen på enkelt vis skal være tilgjengelige for brukerne. Villreinklienten er et Webkartverktøy som er enkelt å bruke fra den GIS-plattform som i dag er mest benyttet i kommunene. Det er viktig at kartklienten ivaretar mulighetene for kontinuerlig endring/oppdatering av grunnlagsdataene slik at all informasjon er aktuell og slik at vi kan se utviklingen over tid. Det er satt i gang et større arbeid med å få digitalisert all tilgjengelig informasjon om villreinsens områdebruk i de ulike villreinområdene inn i DNs Naturbase, som også er tilgjengelig for kommuner og andre brukere.

Beiteovervåking

Det arbeides med å utvikle en god metodikk for beiteovervåking og bruk av fjernmåling (satellittdata) for framstilling av vegetasjons-/beitekart. I sum vil dette kunne gi et langt bedre grunnlag til innspill i arealplanprosesser og for å følge framtidige endringer i beiten.

Bedre bestandsdata (bestandsstørrelse og kondisjonsparametre)

I noen av de mindre villreinområdene er resultatene fra dagens bestandsovervåking tilstrekkelig for dette formål. I de større og mer uoversiktlige områdene vil det være behov for å videreutvikle metodikk med blant annet radiomerking av en del rein og bruk av fangst/gjenfangstmetoder for å oppnå tilstrekkelig presisjon. Dette vil også kunne redusere datakonflikter og gi bedre kunnskap om inn- og utvandring mellom ulike villreinområder, samt bedre kunnskap om dødelig-

het og reinsens arealbruk. Det bør i første omgang prioriteres ett eller et par villreinområder der det pågår forskningsprosjekter, og der den samlede overvåkings- og forskningsaktivitet brukes for å lage et slikt grunnlag.

"Rundebordskonferanse" om forstyrrelseffekter

Rådgivningsgruppa foreslår at de sentrale forvaltningsorgan tar initiativ til en "rundebordskonferanse" med en bredt sammensatt gruppe fagfolk, hvor man først klargjør kunnskapsstatus om effektene av menneskelig forstyrrelse på villrein, og deretter klargjør forvaltningens behov for ytterligere kunnskap. Avhengig av utfallet er det ønskelig at det legges en strategi for en felles løsning av problemkomplekset rundt villrein og menneskelig forstyrrelse.

Forvaltningsfond knyttet til vassdragsreguleringer

Omfattende vassdragsreguleringer har ført til forringede levevilkår og nye forvaltningsutfordringer i mange villreinområder, men villreininteressene har tradisjonelt ikke vært omfattet av vilkår i konsesjonsbetingelsene på linje med fiske og friluftsliv. Rådgivningsgruppa mener at aktuelle tiltak knyttet til villrein må bli nærmere vurdert i forbindelse med de nært forestående konsesjonsfornyelsene innenfor villreinområder, og at villreinen må inkluderes i forbindelse med vilkårsrevisjoner.

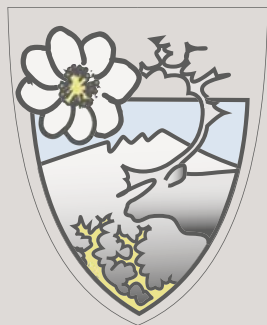
Villrein som kvalitetsbudbringer for levende fjellbygder: Kriterier for ivaretagelse av villreinen og kulturen rundt den.

Det finnes nå en positiv rikspolitisk vilje til å gi de nødvendige rammebetingelser for en økt satsing på reiselivsprodukter generelt. Det er imidlertid et viktig mål for satsingen at reiselivet utvikler seg på en måte som ikke kommer i konflikt med intensjonene i allemannsretten, friluftslivet, motorferdsellovens bestemmelser og verneformål for de ulike områder.

Villreinhensyn må innarbeides som premiss ved utvikling av initiativer for næringsmessig bruk av fjellområdene, inklusive reiseliv. Bevaringen av villrein trenger ikke gå på bekostning av mulighetene for å opprettholde og utvikle levende bygder omkring våre villrein fjell. Tvert i mot må det legges til rette for at bevaring av villrein skal kunne virke som en forsterker og kvalitetsbudbringer for verdiskapingen i levende lokalsamfunn.

Rådgivningsgruppa ser her et klart behov for kvalitetskriterier for verdiskaping som ivaretar hensynet til de biologiske rammene for villrein, og som synliggjør verdiene knyttet til villreinen og kulturen rundt den. Dette vil kunne øke produktene kvalitet og attraktivitet. Det haster med å få etablert en sertifiseringsordning for reiselivsprodukter i og omkring villrein fjellene der slike kvalitetskriterier innarbeides. For å gjøre slik sertifisering attraktiv, er det avgjørende å få til en felles norsk sertifiseringsordning, som alle aktørene kan slutte seg til. Dette må prioriteres fremfor at det utvikles en "skog" av ulike ordninger, ikke minst i forhold til internasjonal markedsføring. Etableringen av en slik ordning bør knyttes opp mot eksisterende prosesser for utvikling av sertifiseringssystemer for naturbaserte reiselivsprodukter.

Den grunnleggende meldingen til kunde/markedet er at *den som forvalter villreinen godt, forvalter også den samlede fjellnaturen godt*. Kvalitetsprodukter som lever opp til dette må synliggjøres for publikum, gjennom tildeling av et sertifikat. Rådgivningsgruppa foreslår opprettelsen av kvalitetsstempelet ReinRosa.

En samlet overbygning for forvaltningen av våre villrein fjell: Opprettelse av et sørnorsk fjellråd

Villreinerådet i Norge har siden stiftelsen i 1987 fungert som en overbygning eller medlemsorganisasjon for både de offentlige villreinnemndene og de private villreinutvalgene. Organisasjonen har også forsøkt å ivareta en del samordningsoppgaver overfor villreinområdene på oppdrag og med finansiering fra DN. Det er erkjent at organisasjonen trenger fornyelse og nyorientering, og det er lagt opp til at landsmøtet i 2005 skal ta stilling til veien videre. For å sikre en helhetlig forvaltning, hvor alle relevante samfunnsinteresser er involvert, tilrår rådgivningsgruppa at det i stedet for Villreinerådet i Norge opprettes et *sørnorsk fjellråd*. Dette skal være et kontaktforum og rådgivende samordningsorgan mellom ulike forvaltningsaktører og organisasjoner på sentralt nivå, og det bør oppnevnes av Miljøverndepartementet.

Med utgangspunkt i de overordnede statlige mål, skal det sørnorske fjellrådet gi innspill og råd om prioriteringer til sentrale miljø-, landbruks- og næringsmyndigheter. Rådets sekretariat bør møte på de regionale samlingene innenfor villreinforvaltningen, og dermed sikre disse en optimal innspillmulighet mot sentrale myndigheter. Rådgivningsgruppa ser det sørnorske fjellråd som en av de sentrale aktørene som bringer ViSa-prosessens prinsipper og tilrådninger videre. Sekretariatet for et sørnorsk fjellråd bør ligge hos Direktoratet for naturforvaltning. Det bør legges opp til en årlig konferanse om villrein fjellene.

Rådgivningsgruppa er kjent med det initiativ som har kommet fra Direktoratet for naturforvaltning om å opprette et samarbeidsforum som skal bidra til å utvikle strategier og rammebetingelser for et miljøtilpasset reiseliv, fortrinnsvis innenfor og i tilknytning til store verneområder. Ettersom de verneområdene som er mest aktuelle i Sør-Norge også er viktige villreinområder, og villrein dessuten ofte er en viktig del av områdenes verneformål, vil rådgivningsgruppa påpeke at det må tilrettelegges for en sterk grad av samarbeid mellom et slikt samarbeidsforum og det sørnorske fjellråd.

En mer samlet nasjonal politikk for våre villrein fjell: Nasjonal tiltaksplan og Stortingsmelding

Miljøverndepartementet vil våren 2005 legge fram en nasjonal tiltaksplan for å stanse tapet av biologisk mangfold innen 2010. Dette representerer den norske oppfølgingen av målsettingen som ble vedtatt på FN's toppmøte i Johannesburg i 2002. Norge er det eneste land som har bevart rester av de opprinnelige bestander av vill fjellrein i Europa. Nye genetiske undersøkelser har avdekket at villreinen i Sør-Norge har

sin opprinnelse fra minst to ulike refugier under siste istid, og at den derfra har hatt minst to ulike innvandringsveger til Norge. Disse forskjellene kommer fortsatt til uttrykk som relativt store genetiske forskjeller mellom dagens villreinbestander. Rådgivningsgruppa mener at å sikre en framtidrettet bevaring og forvaltning av våre gjenværende villreinbestander og villrein fjell er et av de viktigste tiltak Norge kan gjøre for å bidra til å nå 2010-målet. Ettersom villreinen er en sterkt arealkrevende art som stiller store krav til sine leveområder, vil en sikring av villreinens livsbetingelser også bidra sterkt til å sikre annet biologisk mangfold i disse fjellområdene. Forvaltningen av villrein og forholdet til andre samfunnsinteresser må derfor gis en sentral plass i Miljøverndepartementets nasjonale tiltaksplan.

Norge har nylig ratifisert *den europeiske landskapskonvensjonen*, som har som mål å fremme vern, forvaltning og planlegging av landskap og å organisere europeisk samarbeid på disse områdene. "Landskap" er i konvensjonen definert som et område, slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer. Det er i dette temaheftet (kap. 6) argumentert for en helhetlig økosystemforvaltning som ikke fokuserer kun på arten villrein, men også den store variasjonsrikdom av økologiske og kulturelle prosesser knyttet til villreinen og villrein fjellene. Dette danner til sammen et *landskap*, som favner både kultur og natur. Det er en stor og viktig utfordring hvordan vi legger til rette for kortsiktig ressursutnyttelse, samtidig som det klargjøres hvilke langsiktige tilstandsmål Norge skal ha for de siste europeiske villrein fjell. Innenfor politikk og forvaltning må vi finne ut hvordan vi skal handle i dag for å gi oss det framtidige ønskede landskap. Dette arbeidet må fange opp det alminnelige ønsket som de fleste av oss deler, nemlig å leve i varierte omgivelser av høy kvalitet. Samtidig må vi ta vare på sporene i fjell-landskapet slik at vi kan forstå vår historie, kultur og identitet. Og sporene er mange - ingen arter i norsk fauna har så mye menneskelig kultur knyttet til seg som nettopp villreinen.

Rådgivningsgruppa mener det er stort behov for utvikling av en helhetlig "fjellmiljøpolitikk" som kan ivareta den unike natur- og kulturarven som er knyttet til våre villreinområder som et landskap. Dette krever en prioritering og avveining i forhold til andre sterke samfunnsinteresser som gjør seg gjeldende i de samme områdene, særlig knyttet til utviklingen innenfor turisme, reiseliv, hytteutbygging og til en viss grad samferdsel. Det bør derfor vurderes å utarbeide en egen Stortingsmelding som grunnlag for den framtidige politikk og samfunnsutvikling på dette området.

Foto: Roy Andersen

Oppdragsgivers hilsen til ViSas rådgivningsgruppe

(forfattet høsten 2003 da det blåste som verst på Hardangervidda, inspirert av Rio-konvensjonens ånd om både vern og bruk av det biologiske mangfold)

Villreinfilet à la Slettedalen

Man tager et stykke godt mørnet ytrefilet av villrein, gjerne hengt (mye) mer enn de allmenngyldige 40 døgngader. Mørbrad kan også gjerne brukes. Skjær vekk spekk og hinner, og gni kjøttet inn med nykvernet pepper, friske urter, vilturtekrydder eller lignende. Brunnes i jerngryte. La det hvile, og gni så inn med salt. Ferdigstekes i stekeovn til kjernetemperatur på 65 – 67 grader. La hvile, før kjøttet skjæres opp og serveres i fingertykke skiver.

Saus

1-2 sjalottlauk
3-5 dl reinkraft
(kokes på beina med rotgrønnsaker)
2 dl kremfløte
1 dl Creme Fraiche
1 dl rødvin
Rødvinseddik
Ripsgele
Sitron
Krydder
Godt smør
Brunost

Finhakk sjalottlauken og fres den i klaret godt smør i den jerngryta du brunet fileten. Tilsett litt rødvinseddik og kok inn. Tilsett 1 dl rødvin og reduser til det halve. Tilsett reinkrafta og la koke inn ei stund, gjenta så operasjonen med kremfløte / Creme Fraiche. Smak til med noen skiver brunost, ripsgele og krydder. Bruk litt sukkerkulør til farging om nødvendig. Spiss sausen med litt presset saft av sitron rett før servering.

Serveres med rosenkål, brokkoli, kokte mandelpoteter eller fløtegratinererte poteter, og ripsgele eller tyttebær.

Til forretten kan det passe med noen skiver akevittgravet indrefilet av samme villrein, og til dessert moltekrem. Som drikke anbefales en kraftig fransk rødvin, gjerne fra dyrets prehistoriske beitemarker i Dordogne.

Vel bekomme!

Etter at du har inntatt dette forhåpentlig velsmakende måltid, kan du sette deg ned i godstolen med noen sterkt foredlede franske epler til kaffen, og filosofere over følgende utsagn:

1. Hvorfor krangles det så mye om reinsjakta? Kan de ikke heller sette pris på dette fantastiske dyret?
2. Det er ikke rart det krangles mye om reinsjakta, så godt som dette dyret smaker.
3. Hvis du har smakt både lav og rein, innser du at villreinen er en god foredler. Og den gode smak bør kanskje også tillegges vekt i forvaltningen?

Vemund Jaren, Direktoratet for naturforvaltning

NINA Temahefte 27

ISSN 0804-421X

ISBN 82-426-1523-3

*“Om du ikke bestiger fjellet
får du ingen utsikt over dalen”*

Norsk institutt for naturforskning NINA

NINA Hovedkontor

Postadresse: NO-7485 Trondheim

Besøks/leveringsadresse: Tungasletta 2, NO-7047 Trondheim

Telefon: 73 80 14 00

Telefaks: 73 80 14 01

Organisasjonsnummer: 9500 37 687

<http://www.nina.no>